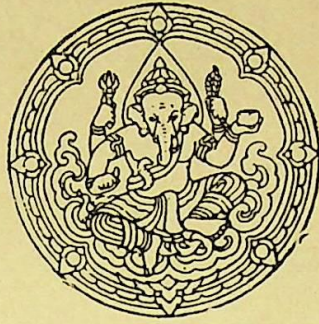

เขตแดนพระราชาประวัติ
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหักข
พระวอสมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หม่อมเจ้า ชูขันธ์เกษม เกษมศรี
พิมพ์แจกในงานบำเพ็ญกุศลถวาย
พระบาทสมเด็จพระวอสมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิริยวรากรมตประวัติ
พ.ศ. ๒๔๐๐

เขตปกครองราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหัก

พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

หม่อมเจ้า ยุพศรีเกษม เกษมศรี

พิมพ์แจกในงานบำเพ็ญกุศลถวาย

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

และ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิฆาตมุตตมประวัติ

พ.ศ. ๒๕๐๐

คำนำ

หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ทรงมีพระประสงค์จะจัดพิมพ์หนังสือเรื่องเทศนาพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแจกในงานบำเพ็ญพระกุศล ถวายพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ ณ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงได้ทรงนำความแจ้งแก่หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ฯ มีความยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตั้งพระประสงค์

หนังสือเทศนาพระราชประวัติ เป็นเรื่องทรวรรณคำเทศนาเนื่องในการบำเพ็ญ พระราชกุศล ซึ่งพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้จัดขึ้น ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม^(๑) ตลอดครบรอบร้อยปีแห่งกรุงเทพพระมหานครอมรรัตนโกสินทร์ เทศนานี้รวมด้วยกัน ๔ รัชกาล คือ

๑) เทศนาพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และอุปถัมภ์วิริยา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาปวเรศวริยาตงกรณณ์ เมื่อยังดำรงพระยศเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระปวเรศวริยาตงกรณณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ถวายในการพระราชกุศลทรงพระราชอุทิศฉลอง พระเดช พระคุณ ในสมเด็จพระบรมบัยกาธิราช พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ณ วันพุธ เดือนเจ็ด แรมสิบสามค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จตุศักราช ๑๒๔๔

๒) เทศนาพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และอุทิศวิริยา ซึ่งหม่อมเจ้าพระประภากรบวรวิสุทธิวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ถวายในการพระราชกุศลทรงพระราชอุทิศถวายฉลองพระเดชพระคุณ ในสมเด็จพระอัยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ณ วันพฤหัสบดี เดือนเจ็ด แรมสิบสี่ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จตุศักราช ๑๒๔๔

(๑) หมายถึงองค์ที่อยู่ในพระบรมมหาราชวัง แต่ได้รื้อเสียแล้ว.

๓) เทศนาพระราชประวัติ พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 และธรรมเนียมจริยา ซึ่งพระบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร
 เมื่อยังทรงพระยศเป็นหม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณากร วัดราชบพิธ ถวาย
 ในการพระราชกุศล ซึ่งทรง พระราชอุทิศ ถวาย ถอดอง พระเดช พระคุณ ใน
 สมเด็จพระบรมบพิตรราช พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วัน
 ศุกร เดือนแปด บูรพาษาฒ ชนคานั่ง ปีมะเมีย จัตวาจก
 จตุศักราช ๑๒๔๔

๔) เทศนาพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 และบูรพิต้านมัตถธรรมเนียมจริยา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา
 วชิรญาณวโรดมพระมหาสมณเจ้า เมื่อดำรงพระยศเป็นพระเจ้าน้องยา
 เธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรดม วัดบวรนิเวศราชวรมหาวิหาร ถวาย
 เทศน์ในการพระราชกุศล ซึ่งทรงพระราชอุทิศถวายถอดองพระเดชพระคุณ
 ในสมเด็จพระบรมชนกมหาราชาธิราช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว ณ วันเสาร์ เดือนแปด บูรพาษาฒ ชนดองคำ ปีมะเมีย จัตวาจก
 จตุศักราช ๑๒๔๔

เทศนาพระราชประวัติทั้ง ๔ รัชกาลนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เมื่อกครั้งทรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้า
 น้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมหลวงภาณุพันธุวงศ์
 วรเดช ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตรวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเป็น
 ครั้งแรกสำหรับทรงแจกเมื่อครั้งเดือนกรมในประกาศ ด้ปกคัก จตุศักราช
 ๑๒๔๗ และต่อมากกระทรวงศึกษาธิการได้จัดพิมพ์ขึ้นใช้เป็นแบบเรียนอีก
 หาดยครั้ง ในการจัดพิมพ์ครั้งน ได้คัดคตอนพิมพ์เฉพาะพระราชประวัติ
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือเรื่องนแม่จะเป็นคำเทศนา แต่ก็มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์
เป็นอันมาก เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรง
เรียบเรียง พระราชประวัติ ของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๔ รัชกาล
พระราชทานแด่พระสังฆราชาคณะ ดังกล่าวพระนามมาแต่ฉนั้น นำมา
เรียบเรียงเป็นพระธรรมเทศนาอีกครั้งหนึ่ง จึงนับได้ว่าเป็นหนังสือที่จัก
อำนวยคุณประโยชน์ทั้งในด้านประวัติศาสตร์และธรรมคดี ดังปรากฏอยู่
ในเนื้อความที่ได้พิมพ์ไว้ในเล่มนี้แล้ว

กรมศิลปากร ขอถวายอนุโมทนาในพระกุศลศรัทธาทักขิณานุปทาน
ซึ่งหม่อมเจ้าพันธุ์ศรีเกษม เกษมศรี ได้ทรงบำเพ็ญและโปรดให้พิมพ์
หนังสือเรื่องเทศนาพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ขึ้นเพื่อทรงแจกเป็นอนุสรณ์ในการนี้ ขอจึงเป็นมหากุศลตถุบันชาติให้
ทรงสัมฤทธิ์ผลดังพระอุทิศเจตนาทุกประการ.

กรมศิลปากร

ธันวาคม ๒๕๐๐

คำนำของผู้จัดพิมพ์

เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค กรมหมื่น
ทิฆากรวงศ์ประวดี ยังมีพระชนม์อยู่ ได้เคยทรงรับส่วนแบ่งค่าเช่าอาคาร
หน้าวัดประยูรวงศ์วาส์ อันเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกปีมา เงินส่วนแบ่งค่าเช่านั้นมากบ้างน้อยบ้าง
ตามทิศทางราชการเช่าอาคารนั้น และตามจำนวนที่ยังคงมีผู้รับพระราช
มรดก ปีหนึ่งข้าพเจ้าจำได้ว่าได้ทรงรับไม่เกิน ๒๐ บาท แต่ต้องทรงจัด
ดำรับคาวหวาน เครื่องไทยธรรมและจตุปัจจัยถวายพระสังฆวชิราภ
ษิษฐาน ๆ ทำบุญในวันตรงกับวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทุกปี เงินค่าเช่าที่ทรงได้รับจากเจ้าพนักงานพระคลังข้างที่นั้นเป็น
จำนวนปีละเล็กน้อยนัย เคยทรงแบ่งแจกตู่คนละบาทสองบาทสำหรับเป็น
เงินกันลงเป็นที่ระลึกถึงพระเดชพระคุณในต้นเกล้า ๆ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว เจ้าพี่ใหญ่หม่อมเจ้าปฏิพัทธเกษมศรี ได้
รับพระราชมรดกนั้นตกทอดสืบมา ครั้นเจ้าพี่ใหญ่สิ้นชีพและเมื่อข้าพเจ้า
เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ขึ้น ก็ได้รับพระราชทานพานทองเครื่องยศแล้ว ก็ได้
รับหมายรับสั่งให้ไปทำบุญที่วัดราชประดิษฐาน ๆ ขณะนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบ
เรื่อง เพราะยังไม่ได้รับเงินทองอันใดเลย จึงเที่ยวถามเขาคู่แห่งใดที่
ไปทำบุญที่วัดราชประดิษฐาน ๆ ตามหมายรับสั่ง ก็ได้ความว่าเป็นผู้รับ
พระราชมรดกต้องไปทำบุญในวันคล้ายวันสวรรคตของรัชกาลที่ ๔ ก็
จัดการไปตามหมายรับสั่งซึ่งสิ้นเปลืองไปประมาณสี่ร้อยบาทเศษ ต่อมา
ภายหลังเจ้าพนักงานพระคลังข้างที่จึงนำเงินประมาณ ๒๐ บาทได้พานทอง

นำมาให้ข้าพเจ้า แจ่งว่าเป็นเงินส่วนแบ่งค่าเช่าอาคารหน้าวัดประยูรวงศ์-
วาศพระราชมรดก

ปีหนึ่งสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ฯ ทรงพระปรารภว่า ผู้ที่ได้
รับส่วนแบ่งค่าเช่าพระราชมรดกในรัชกาลที่ ๕ ต่างเห็นพร้อมกันว่า เงิน
ที่ได้รับนั้นจะทำประโยชน์อันใดมิได้เพราะเป็นจำนวนเล็กน้อยเต็มที่ ทรง
เห็นสมควร ที่จะแจ้งให้เจ้าพนักงาน พระคลังข้างที่ รวบรวม เก็บค่าเช่าพระ
ราชมรดกส่งไปถวายวัดราชประดิษฐ์ ฯ โดยตรง จึงทรงขอความเห็น
ชอบ ข้าพเจ้าก็ได้กราบทูลเห็นชอบตามที่ทรงพระปรารภ แต่เห็นว่า
ข้าพเจ้ามิได้เกี่ยวข้องกับเงินพระราชมรดกนอ

บัดนี้ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ข้าพเจ้าได้รับพระราชมรดกเป็นครั้งสุดท้าย
โดยไม่รู้ตัวคือ วันหนึ่งเจ้าพนักงานพระคลังข้างที่มาแจ่งว่า ได้ขายอาคาร
หน้าวัดประยูรวงศ์วาศไปเพื่อสร้างศาลากลางจังหวัดชลบุรี จึงมีพระ
บรมราชโองการให้แบ่งเงินขายอาคารนี้ แก่ผู้ที่เคยรับพระราชมรดกเท่าที่มี
ตัวอยู่ ข้าพเจ้าจึงได้แบ่งเงินพระราชมรดกนไปบำรุงพระอารามที่พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยประทับ เช่น วัดบวรนิเวศ วัดราชาธิ-
วาส เป็นต้น เหตุจากนั้นไม่มีใครจะทำอย่างที่ได้ตั้งพ่อเคยทรงแจกเงินพระ
ราชมรดกแก่ผู้คนละบาทสองบาท คือพิมพ์หนังสือเทศน์นาพระราชประวัติ
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แจกเจ้านายน้อย ๆ และลูก
หลานในสกุลเกษมศรีและที่เกี่ยวข้องแทน เพื่อต่อไปข้างหน้าลูกหลาน
เหล่านั้นจะได้รู้จักพระองค์ผู้พระราชทานกำเนิดต้นสกุลเกษมศรี เรื่องราว
พระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พิมพ์เป็น
คำนำต่อจากคำนำในหนังสือเล่มนี้แล้ว.

พนศรีเกษม เกษมศรี

ธันวาคม ๒๕๐๐

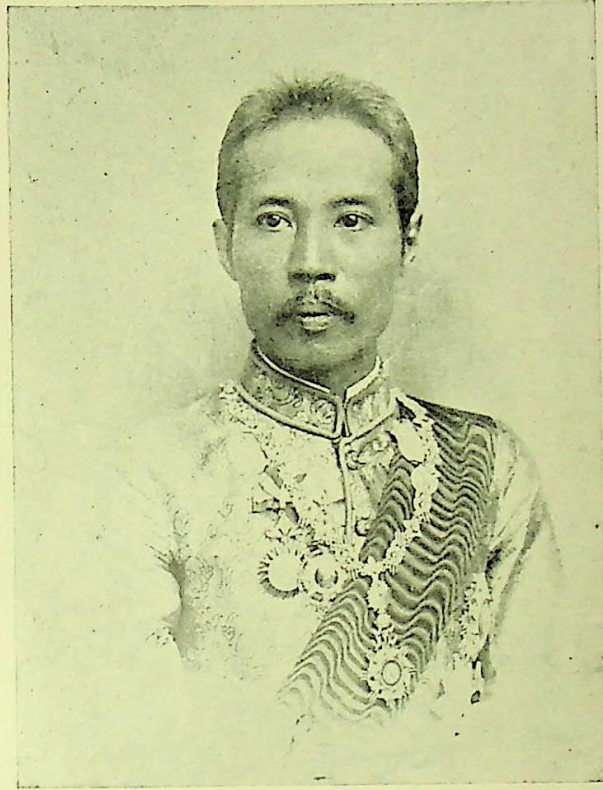
ภาคผนวก

พระราชโอรสและพระราชธิดาใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โดยเจ้าจอมมารดาจันทร์

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง ทักษิณชา นราธิราชบุตรี
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง มัณยาภรณ์
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย ดุขสวัสดิ์ กรมหลวง
อดิศรอุดมเดช (ต้นตุงุด ดุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา)
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย เกษมศรีศุภโยค
กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ (ต้นตุงุด เกษมศรี ณ อยุธยา)

พระบรมรูปเขียนสีน้ำมัน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่เคยประดิษฐานอยู่ในห้องบรรทมของ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวาทรงยศประวดี

พระยาตักขันธ์
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค
กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัตติ

ที่ ๒๔๒๓/๒๕๐๐

สำนักพระราชวัง

๒๘ ตุลาคม ๒๕๐๐

เรื่อง ทดินและอาคารหน้าวัดประยูรวงศาวาส จังหวัดธนบุรี

ทูต หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี

อ้างถึง หนังสือสำนักพระราชวังที่ ๒๒๑/๒๕๐๐ ลงวันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๐๐

อนึ่ง หนังสือสำนักพระราชวังดังกล่าวข้างต้นเรื่องการขายอาคาร
 และให้เช่าที่ดินหน้าวัดประยูรวงศาวาส จังหวัดธนบุรี แก่กระทรวง
 มหาดไทยเพื่อก่อสร้างศาลากลางจังหวัดธนบุรี นั้น บัดนี้ได้ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สำนักพระราชวังขาย
 อาคารดังกล่าวแก่กระทรวงมหาดไทยเป็นราคาเงิน ๑๘๐,๐๐๐ บาท (หนึ่ง
 แสนเก้าหมื่นบาทถ้วน) และโปรดเกล้า ฯ ให้แบ่งเงินที่ขายอาคารได้
 ให้แก่เจ้านายผู้มีส่วนในทรัพย์สินรายนั้นถ้วนเท่า ๆ กันตามประกาศกระ-
 แแต่พระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วน
 เงินค่าเช่าที่ดินเดือนละ ๑,๕๐๐ บาท เป็นผลประโยชน์ที่เก็บได้ น่าจะถวาย
 แก่ผู้ราชประดิษฐ์ ตามความยินยอมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ที่ให้ไว้แต่ก่อน
 นนแล้ว

เงินจำนวน ๑๕๐,๐๐๐ บาทแบ่งออกเป็น ๑๖ ส่วนตกส่วนละ ๑๑,๘๗๕ บาท (ห้าหมื่นหนึ่งพันแปดร้อยเจ็ดสิบห้าบาทถ้วน) เงินส่วนแบ่งจำนวนนี้
สำนักงานพระคลังข้างที่พร้อมที่จะถวายได้แล้ว จึงขอทูลมาเพื่อทรงทราบ.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด
ทวิวงศ์ถวัลยศักดิ์
(หม่อมทวิวงศ์ถวัลยศักดิ์)
เดชาธิการพระราชวัง

สำนักงานพระคลังข้างที่

ที่ ๖๖๑/๒๕๐๐

สำนักพระราชวัง

๓๙ มีนาคม ๒๕๐๐

เรื่อง ขอบความยินยอมในการขายอาคาร หน้าวัดประยุรวงศาวาส ให้แก่
กระทรวงมหาดไทย

ทุก หม่อมเจ้าพนศรีเกษม เกษมศรี
ตั้งทถวายมาด้วย ดำเนินหนังสือสำนักพระราชวัง รด. ๓๖๐/๒๕๐๐ ดง
วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐ หนึ่งฉบับ, ถวายพระหัตถ์
ราชเดชาธิการที่ พว. ๓๖๓/๒๕๐๐ ดงวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์
๒๕๐๐ หนึ่งฉบับ รวม ๒ ฉบับ

ด้วยสำนักงานพระคลังข้างที่ได้รับหนังสือ กระทรวงมหาดไทย ขอใช้
ที่ดินหน้าวัดประยุรวงศาวาส จังหวัดธนบุรี เพื่อก่อสร้างศาลากลาง
จังหวัดธนบุรี สำนักพระราชวัง ได้พิจารณาและทำหนังสือกราบบังคม
ทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ขอพระราชทานพระบรมราชา-
นุญาตขายอาคารและให้กระทรวงมหาดไทยเช่าที่ดินรายนั้นแล้ว ได้รับถวาย
พระหัตถ์ราชเดชาธิการ ให้ดำเนินการทูลขอความยินยอมจากเจ้านายผู้
มีอำนาจในทรัพย์สินรายนั้น ซึ่งยังมีพระชนม์อยู่ในการที่จะขายอาคารนั้นแต่ก่อน
ความละเอียดแจ้งอยู่ในสำเนาหนังสือสำนักพระราชวัง และสำเนาถวายพระ
หัตถ์ราชเดชาธิการซึ่งถวายมาพร้อมกับหนังสืออื่นแล้ว

จึงทูลมาเพื่อขอได้โปรดพิจารณา หากทรงเห็นชอบและยินยอม
 ให้ขายอาคารรายนี้ โปรดประทานตายพระหัตถ์ตรงไปยังสำนักงานพระ
 คณิศข้างตภายในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๐ เพื่อจักได้นำความกราบบังคม
 ทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทต่อไป พ้นกำหนดนั้นแล้วมิได้
 รับสั่งให้ทราบประการใด สำนักงานพระคณิศข้างตจะได้ถือว่าทรงให้ความ
 ยินยอมในเรื่องนี้แล้ว.

กรมมิดวรแล้วแต่จะโปรด

ทิววงศ์ถวัลย์ศักดิ์

(หม่อมท้าววงศ์ถวัลย์ศักดิ์)

เดชาธิการพระราชวัง

สำนักงานพระคณิศข้างต

(สำเนา)

ที่ รล. ๓๖๐/๒๕๐๐

สำนักพระราชวัง

๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐

เรื่อง ขอพระราชทาน พระบรมราชานุญาต ขายอาคาร และให้ กระทรวงมหาดไทยเช่าที่ดินเพื่อสร้างศาลากลางจังหวัดชนบุรี

ทุก ราชเดชาธิการ

สิ่งที่ถวายมาด้วย สำเนาประกาศกระแสพระบรมราชโองการ ๑ ฉบับ, บัญชีรายพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ ๓ ฉบับ รวม ๔ ฉบับ

สำนักงานพระคลังข้างที่ ได้รับหนังสือกระทรวงมหาดไทย ขอให้ที่ดิน หน้หวัดประยวงศำวาด จังหวัดชนบุรี เพื่อก่อสร้างศาลากลางจังหวัด ชนบุรี สำนักงานพระคลังข้างที่ ได้ตรวจดูเรียบร้อยแล้ว ปรากฏว่าได้มีประกาศกระแส พระบรมราชโองการ ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันศุกร์ เดือน ๓๓ วัน ๓๕ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๔๐ เกี่ยวกับทรัพย์สินรายนั้นว่า ที่ดินแปลงนั้นเดิมเป็นของสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ครั้นท่านถึงแก่พิราลัยแล้วสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้น้อมเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นของกลางในพระเจ้าตุ๊กเธอ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์สร้างเป็นอาคารให้เช่าไว้สินค้าเก็บค่าเช่าพระราชทานพระเจ้าตุ๊กเธอตามที่พระราชดำริไว้ ต่อมาในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ดำเนินการตามรอยพระยุคลบาทกับโปรดเกล้า ฯ ให้จ่ายพระราชทรัพย์

ส่วนพระองค์ทำการซ่อมแซมตั้งปลูกสร้างที่ชำรุดทรุดโทรม หักผลประ-
 โยชน์สดใช้ค่าซ่อมแซมหมดแล้วก็ให้แบ่งถวายพระราชโอรส, พระราช-
 ธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็น ๕๘ ส่วน หากเจ้านาย
 ๕๘ ส่วนนี้ไม่มีตัวจริงได้โปรดเกล้าฯ วางวิธีการเฉลี่ยส่วนไว้ตามนัยแห่ง
 ประกาศกระแสพระบรมราชโองการตั้งเกล้าข้างต้น ในประกาศกระแส
 พระบรมราชโองการฉบับนั้นได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ไว้ด้วยว่า ถ้าจะ
 รักษาถนอมที่ราชชนนีไว้ไม่ได้และพร้อมใจกันจะขายก็ขายได้ เมื่อได้ราคา
 เท่าใดต้องแบ่งปันกันตามส่วนผู้ที่ได้อยู่ในเวลานั้นเท่า ๆ กัน จนถึงรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
 อยู่หัว เมื่อเจ้านายทมิฬส่วนต้นพระชนม์และสิ้นชีพตักษัยตงออก โปรด
 เกล้าฯ ให้เฉลี่ยเงินส่วนได้แบ่งพระราชทานแก่ผู้ทมิฬพระชนม์อยู่ทรงรับค่อ
 ไป ต่อมาถึงรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อ
 ถึงกำหนดที่จะแบ่งเงินผลประโยชน์ประจำ พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้นำความกราบ
 บังคม ทูลเรียน พระราชปฏิบัติ เรื่องเจ้าของ ส่วนแบ่งใน ผลประโยชน์ ๕
 บางพระองค์ ซึ่งต้น ชีพตักษัย แดง กับ ขอพระราชทาน พระบรมราชานุญาต
 แบ่งผลประโยชน์ถวายแก่ผู้มีส่วนได้รับประจำ พ.ศ. ๒๔๘๖ ด้วย คณะ
 ผู้สำเร็จราชการ แทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้นำ
 ความกราบทูลสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ขอประทานพระดำริว่าจะ
 สมควรปฏิบัติประการใด ได้ประทานกระแสพระดำริว่าเงินส่วนแบ่งผล
 ประโยชน์ซึ่งเจ้าของได้ขายชนม์ไปแล้วนั้น ทรงเห็นสมควรอุทิศให้เป็น
 มุทนิชิตราชประดิษฐ์ และค่อไปถามผู้ถวายชนม์ตงออกก็ให้ทำเช่นเดียวกัน
 และถ้าจะมีหนังสือเวียนทูลถามไปยังผู้ได้รับพระราชทานส่วนแบ่งก็คงจะมี
 ผู้ยื่นอุทกอีกหลายราย คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมา-

ภิไชยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดวงมคิดว่า พระดำริของสมเด็จพระพัน
 วัสสาอัยยิกาเจ้าที่ประทานมานั้นถูกต้องแล้ว โปรดให้ดำเนินการไปตาม
 กระแสพระดำริดังกล่าวมานั้น ด้านงานพระคลังข้างที่จึงได้มีหนังสือเวียนทูต
 ไปยังผู้มีส่วนได้รับพระราชทานเงินส่วนแบ่งจากผลประโยชน์ทั่วทุกพระองค์
 ไม่มีพระองค์ใดทรงขัดข้อง ด้านงานพระคลังข้างที่จึงได้ยกเงินค่าเช่า
 ราชนถาวรเป็นมูลนิธิวัดราชประดิษฐ์ตลอดมาจนทุกวันนี้

ทรัพย์สินราชนถาวรคอกหิน โฉนดหมายเลขที่ ๓๗๘๗ คาบดงคอกกษัตริย์
 อำเภอรอบบุรี จังหวัดธนบุรี มีเนื้อที่ตามโฉนด ๓ ไร่ ๒ งาน ๑๒ วา มีตั้ง
 ปกติสร้างในขณะนั้นเป็นตึกเก่าสองชั้นกับโรงดินเก่าชั้นเดียวแบบโบราณ
 ๒ หลัง เรือนเก่าชั้นเดียว ๓ หลัง ได้ให้เจ้าหน้าที่ประมาณราคาแล้ว
 โดยเฉพาะตั้งปลูกสร้าง ถ้าจะตราค่า ซ่อขายใน ลักษณะ คัดที่ดิน จะเป็นเงิน
 ประมาณ ๓๘๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนเก้าหมื่นบาทถ้วน) ขณะนี้ให้กรม
 คำนวณเช่าอยู่ในอัตราค่าเช่าเดือนละ ๗๕๐ บาท (เจ็ดร้อยห้าสิบบาทถ้วน)
 ได้นำเรื่องเสนอคณะกรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่พิจารณาแล้ว มี
 ความเห็นในหลักการว่าตามที่กระทรวงมหาดไทยจะเช่าที่ดินราชนถาวรเพื่อสร้าง
 ศาลาตากดวงจังหวัดธนบุรีนั้นเป็นลักษณะการเช่าถาวร จึงสมควรที่กระทรวง
 มหาดไทยจะพิจารณาชอกรรมสิทธิ์ หรือเวนคืนเสียให้เป็นการเสร็จ
 เด็ดขาด แต่โดยเหตุที่กระทรวงมหาดไทยยังไม่มีงบประมาณที่จะชอ
 กรรมสิทธิ์ทรัพย์สินราชนถาวรได้ จึงมีความประสงค์จะขอเช่า ในราคาเดียวกับ
 ที่ให้กรมคำนวณเช่าอยู่ และประสงค์จะรื้ออาคารออกทั้งหมดเพื่อทำการ
 ก่อสร้างศาลาตากดวงจังหวัดธนบุรีต่อไป คณะกรรมการอำนวยการพระ
 คลังข้างที่ได้พิจารณาเรื่องนอกครั้งหนึ่ง คงมีความเห็นยืนยันตามมติเดิม
 ซึ่งเห็นว่า กระทรวงมหาดไทย ควรจะชอกรรมสิทธิ์ไปเสียให้เป็นการเสร็จ

เด็ดขาด แต่เมื่อกระทรวงมหาดไทยยังไม่อาจเข้าครอบครองเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินรายนี้ได้ในขณะนี้ ก็ควรพิจารณาหาประโยชน์ในทางให้เข้าไปพดางก่อน กระทรวงมหาดไทยจะได้ใช้สถานที่นั้นสร้างสถานที่ราชการได้ตามความประสงค์ โดยให้ทำสัญญาเช่าที่ดินมีกำหนดเวลาเพียง ๓ ปี (สามปี) ในราคาค่าเช่าเพิ่มขึ้นตามสมควร และขอให้กระทรวงมหาดไทยชดใช้ค่าอาคารซึ่งจะถูกรื้อถอนทำลายสภาพไปนั้น ตามที่เจ้าพนักงานได้ศรัทธาไว้ด้วย

สำนักงานพระคลังข้างที่ ได้คิดต่อเจรจา กับ กระทรวงมหาดไทย ตามนิยมติของกรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่ ในที่สุดกระทรวงมหาดไทยรับตกลงตามข้อเสนอของพระคลังข้างที่ทุกประการคือ ยอมให้ค่าชดเชยสำหรับสิ่งปลูกสร้างทั้งหมดเป็นเงิน ๓๘๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนเก้าหมื่นบาทถ้วน) โดยจะทำสัญญาเช่าที่ดินมีกำหนดเวลาเช่า ๓ ปี (สามปี) ในอัตราค่าเช่าเดือนละ ๓,๕๐๐ บาท (หนึ่งพันห้าร้อยบาทถ้วน) และยอมออกเงินค่าภาษีบำรุงท้องที่ให้ด้วย

สำนักพระราชวังได้พิจารณาแล้วเห็นว่า ในการที่จะขายอาคารให้แก่กระทรวงมหาดไทยนั้นน่าจักต้องดำเนินการ ตามประกาศ กระแสพระบรมราชโองการคือ ทูลขอความยินยอมจากเจ้านายผู้มีส่วนซึ่งมีพระชนม์ชีพอยู่ในขณะนั้น หากทรงยินยอมก็จะได้นำดำเนินการต่อไป ส่วนเงินค่าขายอาคารนั้นเป็นเงินที่ได้จากการขายหัตถ์ทรัพย์สินมิใช่เป็นเงินผลประโยชน์ จะสมควร แบ่งถวาย ผู้มีส่วนไป เสียในคราวนี้ หรือ จะ ทรง พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้คงเป็นทุนไว้ในบัญชีทรัพย์สินเพื่อหาผลประโยชน์ไปก่อนจนกว่าจะมีการขายที่ดินแปลงนี้ทั้งหมดให้แก่กระทรวงมหาดไทยในภาคต่อไป ก็สุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ได้ถวายบัญชีรายพระนาม

[๕]

ผู้มั่งคั่งได้รับพระราชทานด่อนเจดีย์ เป็นลำดับมารวม ๓ ฉบับ มาพร้อมกัน
หนังสือ

ขอได้โปรดนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระ
บาท ขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย การจะควรประการใดสุดแล้ว
แต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(ลงชื่อ) ท้าววงศ์ถวัลยศักดิ์

(หม่อมท้าววงศ์ถวัลยศักดิ์)

เดชาธิการพระราชวัง

ตำแหน่งงานพระคลังข้างที่

สำเนาอนุญาต

กิตติ ผลิตภาพ

(นายกิตติ ผลิตภาพ)

หัวหน้าแผนกต่าง ตำแหน่งงานพระคลังข้างที่

(สำเนาประกาศกระแสพระบรมราชโองการ
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดิน
สยาม ขอประกาศความอันน่าวแก่เจ้านายพี่น้อง ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกเธอ
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และบุตรหลานซึ่งเป็นเชื้อวงศ์
ตรง ๆ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือลูกหลานของพระ
เจ้าลูกเธอเป็นคณิ ฤๅผู้หนึ่งผู้ใดซึ่งควรจะทราบความนี้ ให้ทราบว่า
ที่ตำบลหน้าวัดประยุรวงศาวาส เนื่องกตัญญูซึ่งเป็นที่หลวงของ
แผ่นดินสร้างไว้สำหรับรับแขกเมือง แต่ก่อนบางทีให้องคฤขเข้าเรียก
ว่าปรีคิขแพกคอรื ภายหลังมาเรียกว่าบ้านราชทูต บดินพระยา
ภาษกรวงศ์อยู่ในที่นั้น คงแต่ที่ซึ่งกำหนดนี้ มาด้านตะวันออกตามแนว
น้ำถึงถนนหน้าวัด กำหนดยาว ๒ เส้น กว้าง ๑๔ วา ๒ คอก เดิมเป็น
ที่ของสมเด็จพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ ครั้นท่านถึงแก่พิราลัยแล้ว
ได้ปลงศพในที่นั้น เมื่อการศพเสร็จแล้ว สมเด็จพระยาบรมมหาศรี
สุริยวงศ์ เมื่อยังเป็นที่สมุหพระกระดาโทม ได้ยกที่กว้างยาวเท่าที่ว่าแล้ว
นั้น ถวายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นของกลาง
ในพระเจ้าลูกเธอ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานเงินพระคลัง
ข้างที่ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ไปทำคึกเป็นที่สำหรับ
เข้าไว้ดินค้า เป็นเงินสองร้อยยี่สิบชั่ง ได้สร้างเป็นโรงเป็นคึกสามหลัง
หลังหนึ่งเป็นรูปปั้นหยารตามแนวหน้า โดยยาว ๘ วา ๒ คอก กว้าง
๖ วา ๒ คอก ดีห้อง มีเฉลยงคานรต้องคาน

หลังหนึ่งเป็นตึกยาววัดตามถนนหน้าวัด โดยยาว ๒๘ วา กว้าง ๒ วา
๑๘ ห้อง มีเฉลียงบังแดดด้านเดียวยาวไป ๑๓ ห้อง แต่มีเฉลียงใหญ่
ตงไปถึงพนดิน ยาว ๓๐ วา ๒ คอก กว้าง ๓ วา ๒ คอก ๗ ห้อง

อีกหลังหนึ่งเป็นตกรอยุด้านเหนือของถนน โดยยาว ๑๔ วา กว้าง
๔ วา ๘ ห้อง ด้านหน้าริมฝั่งน้ำ มีกำแพงวงรอบ

ทงปวงซึ่งว่ามานี้ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระดำริพระราชประสงค์จะให้เป็นที่เช่าเก็บค่าเช่า พระราชทาน พระเจ้า
ตุกเชอ ทนนกโตมผู้เช่า แต่เงินค่าเช่าจะได้เก็บมาส่งแห่งใดฤๅได้แจก
พระราชทาน พระเจ้าตุกเชอองค์ใดไป ก็ไม่ได้ความชัดเจน พระราชดำริ
พระราชประสงค์ ซึ่งจะพระราชทานแต่พระเจ้าตุกเชออย่างไรนั้น ก็ได้
ทรงพระราชดำริวางไว้ในห้องอาตักษณ์ แต่ยังหาได้ประกาศ และแบ่ง
ส่วนพระราชทานตามพระราชประสงค์นั้นไม่ได้ ทนนกโตมผู้เช่าแล้ว แต่แรก
สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ถึงแก่พิราลัย คิดมาจนถึงบคน
เป็นปีโดยสืบต้องบียสืบตามปีเศษแล้ว การก็เงยบเฉยไปไม่เป็นประโยชน์
อันใดแก่พระเจ้าตุกเชอทงปวง

ครั้นเมื่อบคน ตัปตศัศก จุตศักราช ๑๒๓๗ สมเด็จพระยาบรม
มหาศรีสุริยวงศ์ ท่านมาแจ้งความว่าทตักพระเจ้าตุกเชอรายน เดิมพระ
ภษาสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ครั้นพระภษาสมเด็จพระยาบรมมหา
ทนนกวางเปตมา บคน เมตเซยอมุดเดอแอนตไมเชเนอ จะมาขอเช่าทตง
ห่างค้าขาย แต่ทตักเดิมทนน ขำรุดทรุดโทรมเดี่ยมาก จะต้องซ่อมแซม
จะให้เอาเงินรายใดทำ ฤๅจะขายเสีย

จึงเห็นว่า ทนเป็นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตง
พระราชหฤทัย จะพระราชทานแต่พระราชโอรส พระราชธิดา พระราช

นิตดา เพื่อจะให้เป็นที่พิชิตต่อไป ครั้นจะขอขายเสียดกเหมือนหนึ่งไม่
รักษาของเดิมไว้ได้ จึงได้ทูลปรึกษาพระองค์เจ้ายิ่งเขาวดกษณีนว่า การที่
จะซ่อมแซมตึกรายน จะเอาเงินแผ่นดินมาทำก็ไม่ควร ควรที่จะต้อง
เรียรายเจ้านายบรรดาก็จะได้ถว้อออกทุนซ่อมแซมตามถว้อแล้วเก็บค่าเช่า
ต่อไป แต่เห็นว่าเจ้านายพี่น้องทงปวง ก็ยังไม่มีใครได้รับเงินค่าเช่าตึก
นเดย ฤจะไม่ทราบความว่าจะได้พระราชทานถว้อค่าเช่าตึกนเดยนั้น
โดยมาก เมื่อจะค้องออกเงินไปซ่อมแซม ก็จะต้องชักทุนเดิมที่ได้มา
แต่ก่อนออกไปทำ เห็นเป็นการจุนจวนลำบากอยู่ จึงตกลงพร้อมกันให้
ข้าพเจ้าเป็นพระราชโอรสใหญ่ ถงทุนซ่อมแซมตึกนกว่าจะสำเร็จ เมื่อ
ตึกนเดิมผู้เช่าได้ค่าเช่ามาถว้อน้อยเท่าใดให้ข้าพเจ้าเก็บหักไว้ เป็นค่าที่
ถงทุนไป

เมื่อการปรึกษาคงถงถงน ข้าพเจ้าจึงได้เอาเงินพระคลังข้างที่
ถว้อถว้อข้าพเจ้าเองหกสิบชั่ง มอบให้ถว้อเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริย-
วงศ์ ท่านไปซ่อมแซมตึกนจนแล้วเสร็จ การที่ในตึกนเมื่อเวดาค้อม
แซม จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ผิดกับของเดิมก็ถว้อน้อย แต่ที่
แผ่นดินและถว้อตึกใหญ่ถว้อน้อย ถงถว้อวางยวอยู่ในกำหนดเดิมซึ่งว่าไว้แล้ว
เก็บค่าเช่าถว้อแรกถว้อน้อย จึงถว้อขวนราคามาถว้อถว้อ ถงถว้อคน

พระยาชัยสุรินทรนำหนังสือพระยาสุรเสนา มาแจ้งความว่าเงิน
ค่าเช่านเดยได้เก็บใช้ถว้อซึ่งข้าพเจ้าได้ถงไปนนั้นครบแล้ว ได้เงินเกินถว้อน
อีก ๓๒ ชั่ง ๓๐ คำตัง จะให้ถว้อถว้อใด

ข้าพเจ้าจึงได้มีคำตัง ให้พระยาชัยสุรินทร ให้หักเงินค่าเช่ารายน
ใช้เงินพระคลังข้างที่ซึ่งได้จ่ายไปให้ทำถว้อพานถว้อถว้อถว้อหนึ่ง เป็นเงิน ๕ ชั่ง
คำตัง ๒ ตังถว้อเพอง เหลือถว้อให้แบ่งออกเป็น ๕๘ ถว้อแจกไปนพระเจ้า

ดูเธอ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงหญิงทรงชายคน
 ละส่วนเดิมก่อน แต่ส่วนของข้าพเจ้าเองนั้นได้ยกให้ลูกชายเจ้าฟ้ามหา
 วชิรุณหิศ ความแจ่มอยู่ในคำสั่งพระยาชัยสุรินทร ซึ่งได้สั่งให้ส่งฉำเนา
 มาให้เจ้านายทรงปวงทราบนั่นแล้ว

แต่บัดนี้ จะขอขแจ้งพระราชประสงค์ ในพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกดเจ้าอยู่หัว ซึ่งคิดบับค้นร่างได้ในห้องอาตมยณณ์ แต่ยังไม่จบและ
 ยังไม่ได้ประกาศนมาขแจ้งให้เจ้านายพี่น้องทรงปวงทราบไว้ เพื่อจะได้
 ประพศิตตามในที่ควร แต่คิดถึงพระเดชพระคุณ ซึ่งได้ทรงพระมหา
 กรุณาแก่พวกเราทั้งปวง ให้ทราบทั่วกัน ในพระราชประสงค์นั้นว่า

ดิกรายน มีผู้เข้าปีละ ๓๐ ซึ่ง ถ้าจะคิดแบ่งเป็นเดือนคงแบ่งปีละ
 ๑๒ เดือนเต็มไปอย่างเดือนที่ใช้ในยุโรป ที่ไทยเรียกว่าเดือนฝรั่งไม่มี
 อธิกมาศ ปีหนึ่งนับ ๓๖๕ วันเป็นปี คอบที่ลี้จิงใช้ ๓๖๖ วัน เมื่อคิดดง
 แล้ว เงินค่าเช่า ถ้าคิดเป็นเดือนก็เดือนละต้องร้อยบาท เมื่อยกภาษีให้
 เจ้าภาษีโรงซักเป็นของแผ่นดินเดือนหนึ่งในปีต้องเดือนแล้ว คงค่า
 เข้าปีหนึ่ง ที่จะได้แก่เจ้าของโรงเพียงปีละ ๗๗ ซึ่ง ๓๐ คำตั้ง เงินทุน
 ซึ่งจ่ายไปสร้างตึก ๒๒๐ ซึ่งนั้น ขอแบ่งออกเป็น ๔๔ ส่วน ส่วนละ ๕ ซึ่ง
 ค่าเช่าที่เหตุดีภาษี ๒๐๐ บาทนั้น เป็นเงิน ๒๒๐๐ บาท ขอชักออก
 ปีละ ๘๘ บาท คงไว้เป็นกวางสำหรับซ่อมแซมโรงไปทุกปี คือเงินซึ่ง
 ต้องคำตั้ง เงินเดือนนั้น ๒๑๓๒ บาท แบ่งออก ๔๔ ส่วนเป็นส่วน
 ละ ๔๘ บาท คือเป็นเงิน ๒๑ ซึ่ง ๘ คำตั้ง เมื่อแบ่งเป็นเดือนส่วนหนึ่ง
 ได้ ๕ บาทเต็มก่อนทุกเดือน

ส่วน ๔๔ ส่วนนั้น จะพระราชทานให้พระราชบุตร พระราชบุตร
 องค์ละส่วนเป็นพันไป ทั้งที่เกิดแล้ว และยังจะเกิดต่อไป ถ้าพระราชบุตร

พระราชบุตร มีค่ากว่า ๔๔ ส่วนนั้น ก็ยกพระราชทานพระเจ้าพญาเชอ
พระเจ้าพญาเชอ พระเจ้าน้องยาเชอ พระเจ้าน้องนางเชอ ฤาพระเจ้า
หุดานเชอ บางองค์ที่ใดการงานจะเป็นคุณเป็นที่พึง แต่พระราชบุตรของ
ท่านได้ ฤาจะพระราชทานซ้ำแก่พระราชบุตรบางองค์ ที่ได้การไถ่งาน
เป็นสองส่วน ฤาจะยกไว้เป็นส่วนกลางสำหรับจะได้ซ่อมแซมโรงต่อไป

แต่การนี้ยังไม่ทรงคิดตั้งได้เป็นแน่ แต่จะพระราชทานประกาศนี้
ไว้สำหรับส่วนทุกส่วนแล้วจะตั้งพระราชหฤทัยเดชาในปดยว่าส่วนนั้น ให้
แก่ผู้หนึ่ง ๆ เป็นสำคัญ ผู้ใดได้หนังสือสำคัญ มีข้อความผู้รับส่วน
ประทับพระราชลัญจกรไว้เป็นสำคัญ ผู้หนึ่งเป็นเจ้าของส่วนหนึ่ง ๆ ซึ่ง
จะนับไว้ในหนังสือว่าส่วนที่ ๑ ที่ ๒ ไปจนส่วนที่ ๔๔ จะมีพระราชลัญจกร
องค์เล็กประทับตัวเลขเป็นสำคัญด้วยออกดวงหนึ่ง

ผู้ที่ได้ส่วนหนึ่ง เมื่อรักษาส่วนนั้นไว้เป็นของตัว ก็ให้ไต่ส่วนค่าเช่า
เดือนละค่าตั้ง ฤาปีละ ๑๒ ค่าตั้งเสมอไป ด้วยลักษณะเดือนละบาทที่ไม่
มีอริกมาศคงว่าไว้ข้างคณน

ถ้าผู้ที่ได้ส่วนไว้ ด้วยหนังสือสำคัญนั้นแล้ว มีความร้อนรนจะต้อง
การเงิน & ชั่ง ฤาหย่อนกว่า & ชั่ง ตามใจจะขายให้แก่ผู้อื่นได้ก็ ได้ จะ
ยอมยกให้แก่ผู้อื่นก็ได้ แต่เมื่อจะขายจะยกให้ต้องจดหมายตรงข้อตรงตรา
ของผู้นั้นให้เป็นสำคัญ ผู้ที่จะซื้อและผู้ที่จะไปจึงจะเป็นเจ้าของส่วนนั้นได้

ถ้าผู้ที่มีผู้ซื้อไป แต่ผู้รับต่อไปคือตัวผู้ที่ได้รับพระราชทานไปแต่
พระหัตถ์เพียงหนึ่ง ใดส่วนไปเป็นของตัวแล้ว จะไม่มีตัวตรงถ่ายยังมี
พระชนม์อยู่ ขอให้คืนถวาย ถ้าไม่มีพระชนม์แล้ว ขอให้คืนมาแก่พระ
ราชบุตร พระราชบุตร บรรดาที่มีส่วนอยู่ ตามแต่พระราชบุตร พระ
ราชบุตร จะปรึกษาพร้อมกันจะเอาไว้เป็นส่วนกลาง ฤาจะให้แก่ผู้ใดก็ได้

ตาม ขอดี้อย่าว่าตัวนั้นเป็นมรดก ให้คงคืนมาถวายพระองค์ท่านแด่
พระเจ้าตุ๊กเธอ พระเจ้าหัตถาเธอของท่าน

ถ้าผู้ที่ได้รับพระราชทานตัวนั้นไปเป็นคนสู้บ่สู้ ถ้ายังมีพระชนม์อยู่จะ
เร่งเอาคืน ถ้าไม่มีพระชนม์แล้ว ให้พระเจ้าตุ๊กเธอพระเจ้าหัตถาเธอที่
เป็นคนไม่ได้สู้บ่สู้ ไปเรียกเอาคืนเป็นส่วนนอกต่างสำหรับไว้ซ่อมแซมโรง
ถ้ำจะให้แก่ผู้ใดก็ตาม ผู้สู้บ่สู้แล้ว จะเอาตัวไปยกให้กั๊ต ขายให้กั๊ต
ไม่เป็นสิทธิได้ ถึงผู้จะซ้อไป เสียเงินก็ซ้อว่าล้มคบคนสู้บ่สู้ ไปทองเงิน
แต่ผู้ขายนั้นเกิด ตัวนั้นคงเป็นของพระเจ้าตุ๊กเธอพระเจ้าหัตถาเธอตาม
ซึ่งทรงบังคับไว้ ถ้าอำนาจของพระเจ้าตุ๊กเธอ พระเจ้าหัตถาเธอที่มีตัว
อยู่ จะวิวาทกับคนสู้บ่สู้ แต่ผู้จะรับมรดกไม่ได้ ขอพระเมตตาพระ
กรุณาของผู้ครองแผ่นดิน ที่เป็นธรรมจึงเป็นที่พึ่งด้วย เพราะทุนเดิมเป็น
ของพระองค์ท่านซึ่งทรงไว้ค้ำชู ด้วยไม่ทรงยินดีให้คนสู้บ่สู้เป็นเจ้าของ
ในโรงของกต่าง ซึ่งได้ทรงสร้างไว้เป็นที่อาศัยแก่พระเจ้าตุ๊กเธอ พระเจ้า
หัตถาเธอ

แต่ซึ่งว่าด้วยคนสู้บ่สู้ นั้น ว่าไม่ให้เป็นเจ้าของกั๊ตไม่ให้ผู้นอบ
มรดกก็ดีกว่าแต่ในผู้ทรบ่ส่วนแต่พระองค์ท่านพระราชทานเอง คนที่ได้ซ้อ
ตัวนี้ได้เสียเงินให้แก่พระเจ้าตุ๊กยาเธอพระเจ้าหัตถาเธอแล้ว ได้ตัวไป จะ
สู้บ่สู้กั๊ต จะขายตงของควรวเป็นมรดกกั๊ต กั๊ตแต่ความเที่ยงธรรมของ
แผ่นดินจะโปรด

ในเมื่อส่วนซึ่งพระราชทานไปแต่พระเจ้าตุ๊กเธอองค์ละส่วน ๆ ดัง
เมื่อการผันแปรไป ส่วนใดแก่ผู้นอกกั๊ต ทรงขอไว้แก่ผู้มีส่วนทั้งปวงให้มี
ความสมัครสมันต์สามัคคี อย่าถือเปรียบแก่งแย่งกันแตกกัน ใครเป็นผู้ใหญ่
ใครมีสติปัญญา จงหมั้นไปตรวจตราดูที่นั่นนั่นเอง ๆ ถ้าเห็นว่ถึงไรชำรุด

ก็อย่างนี้เลยปล่อยให้ข้ารด จนค่าเช่าจะตกไป จะมาปรึกษาหารือบรรดา
 ผู้ได้ส่วนให้รทวงกันไปดู ฤๅแต่คนให้ไปดูให้เห็นพร้อมกันทุกรายแล้ว
 จึงปรึกษาหารือกัน ยกฤๅแบ่งค่าเช่า ทุกเดือนไว้ในมือผู้ทวงจะเชื่อถือได้
 กว่าพอเพื่อจะซ่อมแซมแก้ไขให้ของคงกันเป็นปรกติดี แดงการเด็กน้อย
 ก็จะต้องฉาบปูนคือทาดี้ และอื่น ๆ ตามประสงค์ของผู้เช่า แดงจะเช่าหน
 ก็ให้เรียกรักกันเด็ก ๆ น้อย ๆ ทำไปทุกปี ฤๅอีกอย่างหนึ่ง ให้ผู้ได้ส่วนทวง
 พร้อมใจกันคงผู้หนึ่งซึ่งควรจะเป็นที่ไว้ใจได้ ให้เป็นผู้ที่จะเรียกตามค่าเงิน
 ว่าค่าเช่าใหญ่ดูแลอยู่เป็นนิตย์ เมื่อการสิ่งไรไม่เรียบร้อยให้ผู้นั้นช่วยว่า
 ก่อตัวชักโยงให้ล้มครัดล้มครัดกัน ทินนชำระรดทวดโทรมไปฤๅด้วยเหตุอื่นเหตุ
 ใดค่าเช่าตกไปก็จงเฉลี่ยลดให้เสมอกัน ถ้าเมื่อเหลือกำลังที่จะทำบำรุง
 ซ่อมแซมไปแล้ว เมื่อจะพร้อมใจกันขายทนนกับสิ่งของที่ชำระรดเหลืออยู่
 แดงผู้ใดก็ตาม เมื่อขายขาดที่เดียวคงนแล้ว เงินค่าที่ค่าของนนั้นจงแบ่งปัน
 กันตามผู้ได้ส่วน หนึ่งคือประจำส่วนทุกฉบับผู้ซอจจึงเรียกเอาไปเสีย บังคับ
 ในหนังสือนี้เป็นเด็กแล้วเกิด

ถ้าราชตระกูลของท่านจะลำบากด้วยไป ไม่มีใครทำบำรุงรักษา
 ใดแล้ว ฤๅด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ของที่นั้นจะตกอยู่เป็นของแผ่นดินแล้ว
 พระเจ้าแผ่นดินจะบำเพ็ญพระราชกุศล จะเอาส่วนอนันไปบำเพ็ญพระราช
 กุศล ท่านทรงยินดีอนุโมทนาด้วยแต่ขอให้ซ่อมแซมถนนสะพาน ฤๅให้
 ค่าหมอบจ่ายค่ายารักษาคนไข้ในโรงทาน ฤๅจ้างครูอาจารย์สอนหนังสือสอน
 เตะแก่เด็ก และปฏิสังขรณ์ในวัดกุเจดีย์สถาน ซึ่งเป็นของท่านทรงสร้าง
 ไว้พรรณนาละเอียดทุกแห่งก็ตาม แต่มณฑปที่พระพุทธรบาทเดอะไร ๆ
 ผู้มีศรัทธาทำมาแต่เดิมไม่ยอม ฤๅจะไปจ่ายเป็นสังของไทยธรรมต่าง ๆ
 ฤๅข้าวปลาอาหารต้มแกงถวายพระสงฆ์ ในการประจำวัดฤๅการมรดก

อวมงคลตั้งโคกดี ออย่าเคย พระสงฆ์ผู้มีอายุมากอยู่แล้ว พระราช
 ประสงค์แต่จะให้เป็นผู้เป็นพระเกียรติยศในพระองค์ท่านอย่างหนึ่ง แต่จะให้เป็นผู้
 ประโยชน์แก่คนทั้งปวงทั่วไป ไม่ว่าชาววัดชาวบ้านอย่างหนึ่ง

พระราชประสงค์ซึ่งทรงวางไว้จะประกาศอยู่แต่เพียงเท่านั้น บัดนี้การ
 ทงปวงซึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริ
 กิจการอยู่ทุกอย่าง ตกมาถึงควหาพเจ้าได้รับมรดกตกทอดกันเป็นของ
 ข้าพเจ้าผู้เดียว เพราะไม่มีสิ่งใดเป็นสำคัญว่าพระราชทานแต่ผู้ใด วาง
 ประกาศซึ่งทงอยู่ในห้องอาตมกษณนั้น จะว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวท่านไม่พระราชทานดังเช่นพระราชดำรินั้นแล้ว จึงทรงนิ่งเฉย
 มาถึงสืบตามสืบสืบกว่าได้ เพราะคงจะหนีถ้าจะถือเอาความเป็นของข้าพเจ้า
 ผู้เดียวแล้วจะหนีได้ ไม่พูดถึงการเรือนเฉย เจ้านายผู้ใดก็คงจะไม่มา
 ทวงถาม ฤๅไม่หนีไม่พ้นถึงเรือนเฉยเป็นแน่ แต่เพราะคิดถึงพระเดช
 พระคุณ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้สืบค้นหา
 ประกาศพระราชประสงค์ซึ่งทรงเริ่มขึ้นไว้อย่างไม่คลอเคลียไป และทงซุกซ่อน
 เก็บจะฉกฉวยไปหมดแล้ว ไม่มีผู้ใครเห็นเฉย เก็บมาเปิดเผยขึ้นให้
 ทราบทั่วกัน และตั้งทงคิดอ่านให้ทำการซ่อมแซมขึ้น จนได้เก็บค่าเช่า
 มาแบ่งปันกันดังนี้ ข้าพเจ้าถือว่าควหาพเจ้ามอานาจที่จะแบ่งปันกันดังนี้
 ให้แก่เจ้านายพี่น้องทงปวง ตามใจข้าพเจ้าทงทุกอย่าง และมีอำนาจที่จะ
 ดึงข้อบังคับ ในการที่จะประพฤติกษาทนต่อไป เพราะเป็นพระราชโอรส
 ใหญ่ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นผู้ยกตั้งให้
 แก่เจ้านายทงปวงเอง เพราะเหตุทงปวงนั้นแต่ จึงมีความกล้าหาญสามารถ
 ที่จะบังคับต่อไป ให้เจ้านายพี่น้องทงปวงรับด้วยกันและประพฤติกษาทน
 บังคับ ซึ่งจะว่าต่อไปข้างตงนี้

ข้อ ๑ ในส่วนเดิม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 ปันทุนไว้เป็น ๔๔ ส่วน ส่วนที่เหลือซึ่งนั้น ด้วยมีพระราชประสงค์จะปันทุน
 เดิมให้ลงกับเงิน ๒๒๐ ซึ่ง เมื่อเวลาจะขายก็ จะได้แบ่งคืนทุนกันได้
 ง่าย และพระเจ้าลูกเธอในขณะนั้น ก็ยังไม่ถึง ๔๔ องค์ บิดนพระเจ้
 ลูกเธอก็มีเหลืออยู่ถึง ๕๘ องค์ ทั้งตัวข้าพเจ้า จะแบ่งแต่ ๔๔ ส่วน ให้
 ได้แค่ ๔๔ คน น้อยเด็ก ๆ ซึ่งไม่ได้ส่วนด้วยนั้น จะนั่งแต่ดูตากันอยู่
 อย่างไม่ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าของคพระราชประสงค์ซึ่งทรงแบ่งเป็น ๔๔
 ส่วนนั้นไว้เสียก่อน แบ่งออกเป็น ๕๘ ส่วนเท่าตัวเจ้านายทมอยู่เดยวน
 เสมอกันคนละส่วน

ข้อ ๒ ในพระราชประสงค์เดิมว่า ถ้าจะพระราชทานส่วนแก่ผู้ใด
 จะพระราชทานประกาศมีชื่อผู้ใดคิดในท้ายคำประกาศนั้น มีพระราช
 ตัญญากรเป็นสำคัญ เมื่อผู้ใดส่วนไปแล้วจะขอขาย ให้บนแก่ผู้อื่นได้ตาม
 ขอบใจ ดังเช่นว่ามานั้น ในข้อหนังสือฉบับนั้นและหนังสือที่ให้สำหรับ
 ส่วน ก็เป็นสำคัญคล้าย ๆ กับหนังสือที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว จะพระราชทานแต่ไม่ยอมให้เอาหนังสือไปซื้อขายแก่ผู้ใด ถ้า
 ขัดสนอยากจะได้คืนเดิมตามซึ่งเป็นส่วนตัว ก็ให้เอาหนังสือนั้นขายในที่
 ประชุมพี่น้องที่ส่วนอยู่ในที่นั้น จะเรียกรักกันออกเงินซื้อส่วนนั้นไว้ แล้ว
 เฉลยค่าเช่าที่ส่วนนั้นไว้ให้ทอ ๆ กันไป ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งเป็นหัวหน้าจะ
 ออกเงินรับซื้อไว้ แล้วเก็บค่าเช่าส่วนนั้นไว้ทุนของตัวเองจนเต็ม พี่นั้น
 ไปจะควรยกส่วนให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง ถ้าจะเฉลยทั่วกันไปตามส่วน ก็ตาม
 แต่จะปรึกษาตกลงกัน ถ้าถ้าเมื่อเวลาตัวป่วยเจ็บ อยากจะให้บุตรตัว
 ด้รับมรดกส่วนของตัวเอง แต่เป็นคนไม่สู้ดีมีชื่อเสียงไม่เป็นที่วางใจว่า พี่
 น้องทั้งปวงจะยอมยกให้ได้รับส่วนของตัวเองต่อไป จะขอทุนเดิมเท่าส่วน

ให้เกิดลูกของตัวเสีย แค่ยังมีชีวิตอยู่ก็ได้ พี่น้องทั้งปวงญาติซึ่งเป็นที่ใหญ่
 ต้องออกเงินให้ก่อนแล้วเก็บเงินในส่วนนั้น ใช้ทุนซึ่งออกไป ดังเช่นว่า
 มาแล้ว แต่บุตรผู้นั้นจะมารับส่วนดอกเบียดอกไม่ได้ เพราะได้รับต้นทุน
 ไปแล้ว ซึ่งไม่ยอมให้ขายตามคำบังคับ และชายแก่ผู้นั้นเอง เพราะ
 เห็นว่าถ้าพวกเดียวกันก็ตกญาติกันก็ดี ขอส่วนไว้มากแล้ว ก็ระบบคนไม่
 ให้ประโยชน์ชดเชยยาวไปแก่ตระกูลของตน จึงขอห้ามเสียเป็นชาติ ไม่
 ให้ขายกันเฉพาะตัว

ข้อ ๓ ถ้าเจ้านายที่มีส่วนอยู่นั้น ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่มีตัวดวงต้องเอาส่วน
 นั้นเสีย ให้แก่เจ้านายที่มีส่วน ตัวยังคงอยู่ เต็มมือทวงทุกรายจนถึง
 เหลืออยู่อยู่ ๔๔ ส่วน เท่าส่วนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงกระไว้แต่เดิมแล้ว เป็นไม่ต้องเสียต่อไป ถ้าไม่มีตัวดวงอีก ส่วน
 นั้นตกมาเป็นของกลาง แล้วแต่ผู้ซึ่งเป็นที่ใหญ่มีอำนาจซึ่งอยู่ในราชตระกูล
 ดับมาแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและมีส่วนอยู่แล้วด้วยจะ
 เห็นสมควรให้แก่พระเจ้าหลานเธอ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว ซึ่งเป็นลูกของผู้ที่ไม่ใช่ตนเอง ถ้าเป็นลูกของผู้อื่นซึ่งเห็นว่าเป็น
 คนดีมีคุณต่อพระองค์ปวง ถ้าเป็นที่เชิดชูพระเกียรติยศ ในพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ให้ยกให้เป็นส่วน
 ไป แต่ต้องแจ้งความปรึกษาให้พี่น้องทั้งปวงซึ่งมีส่วนอยู่ทราบด้วย

ข้อ ๔ การที่จะซ่อมแซมที่นอนนั้น จะเรียกกันซ่อมแซมตาม
 ส่วนที่ได้ ถ้าจะให้ผู้ใดเป็นผู้ออกทุนซ่อมแซมเก็บเงินค่าเช่าหักไว้ ดังเช่น
 ข้าพเจ้าทำคราวนั้น ก็ตามแต่ผู้ซึ่งเป็นที่ใหญ่ มีอำนาจซึ่งอยู่ในราชตระกูล
 ดับมาแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะปรึกษาคงตน

ข้อ ๕ การที่จะเก็บเงินค่าเช่าในที่ดินมาแบ่งปันกัน และจะตรวจตราในการที่ดิน ต้องทำตามในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้ คือให้ตั้งเตาแก่ใหญ่คนหนึ่ง เป็นผู้สำหรับตรวจตราและเก็บเงินมาแบ่งปันกัน ในเวदानข้าพเจ้าจะรับเป็นผู้จัดการทุกอย่าง แต่การค่อไปข้างหน้าข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะมีมอบการให้ผู้อื่น ฤ็พนองทงปวงจะเห็นควรว่า จะมอบให้แก่ผู้ใดก็แล้วแต่พนองทงปวงจะปรึกษาตกลงกันให้ผู้อื่นค่อไป

ข้อ ๖ เงินค่าเช่า ซึ่งกำหนดเป็นเดือนว่าเดือนละค่าตั้งตั้งเช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้ นั้น บัดนี้แบ่งเดือนมากออกไปก็ต้องลดลงไปตามส่วน ถ้าค่าเช่านั้นลดถอยลงไปจากสามสิบซึ่งที่กำหนดเดิม ส่วนที่จะได้นั้นก็ต้องลดน้อยลงไป ถ้าค่าเช่าได้มากกว่าสามสิบซึ่งขึ้นไป ผู้ที่เป็นเตาแก่ใหญ่จะถือว่าผู้ใดได้เต็มส่วนแล้ว จะไม่ให้เพิ่มเติมขึ้นตามส่วนนั้นไม่ได้ ต้องเฉลี่ยค่าเช่าให้ได้ทุกส่วน เต็มอกันตามมากและน้อย

ข้อ ๗ ถ้าทรายนั้น จะรักษาไว้ไม่ได้ พร้อมใจกันจะขายก็ขายได้ เมื่อได้ราคาเท่าใดต้องแบ่งปันกันตามส่วนผู้ใดอยู่ในเวदानนั้นเท่า ๆ กันตามส่วน

ขอความประสงค์ทงปวง ๗ ขอน ขอให้นายพนองทงปวง ประพฤติตามทุกประการ

เมื่อด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ซึ่งในราชตระกูล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะไม่มอานาจปกครองที่ดินได้ ต้องตกเป็นของแผ่นดิน ก็ขอให้ท่านผู้เป็นใหญ่เป็นประธานในแผ่นดิน ได้อนุเคราะห์จัดการให้ สมดังพระราชประสงค์ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้กล่าวมาข้างบนนี้ทุกประการ

หนึ่งส่วนของข้าพเจ้าที่ใดยกให้แก่ผู้ชาย เจ้าฟ้ามหาวชิรมนตรีคน
 ในเวลาดนั้นเป็นแต่รับแทนตัวข้าพเจ้า ไม่มีประโยชน์สิ่งใดยิ่งกว่า
 เจ้านายทรงปวง แต่ต่อไปภายหลัง ถึงข้าพเจ้าไม่มีตัวแล้ว เจ้าฟ้า
 มหาวชิรมนตรี ฤๅถูกชายถูกหญิงอื่นตลอดจนถึงหลาน คนใดก็ดี ขอ
 ให้ได้ส่วนของข้าพเจ้านั้นคือ ๆ กันไปคนหนึ่ง อย่าให้ส่วนของข้าพเจ้าต้อง
 ตบบาญชี ในเวลาใดเวลาหนึ่งเลย กว่าจะถึงชายคนทรงต้น ดังข้อ ๘
 ซึ่งอาจจะขอแก่เจ้านายทรงปวงนี้ เพราะถือว่าข้าพเจ้าได้เป็นผู้
 จัดการในเรื่องนี้ ให้เจ้านายทรงปวงได้ประโยชน์ และไม่ผิดกับพระราช
 ประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และขอขบซึ่งข้าพเจ้า
 ได้ว่าไว้ข้างต้น จึงขอให้ได้ส่วนนี้ตลอดไป

แต่ถ้ายกข้าพเจ้า ผู้ใดจะรับต่อ ๆ ไป ขอให้ตกอยู่ในลูกชายลูก
 หญิงที่เป็นหลานพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องฝ่ายก่อน แล้ว
 จึงให้ตกไปแก่ลูกอื่นทรงปวง ตลอดถึงหลาน เพราะซึ่งอยากได้นั้น มิใช่
 จะประสงค์หาผลประโยชน์ให้ลูก เป็นแต่อยากพอจะให้ได้รับมรดกของ
 ท่านผู้เป็นใหญ่ในตระกูลเท่านั้น

ความที่ข้าพเจ้าความมาทรงปวงนี้ ขอให้เจ้านายพระองค์ทรงปวงจำไว้
 ประพฤติรักษาทรัพย์ ส่วนของกลางสำหรับตระกูล ให้เป็นนิตักษณไป
 ภายหลัง ขอให้ราชตระกูลในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมี
 ความเจริญยืนยาว ดับไปเทอญ

ขอบังคบฉบับนี้ ได้เขียนด้วยเส้นหมึกไว้ฉบับหนึ่ง คัมพ ๕๘ ฉบับ
 ความสองกัน เช่นขอประทับตราพระราชบัญญัติไว้ทั้ง ๕๘ ฉบับ ฉบับ
 ซึ่งเขียนด้วยเส้นหมึกนั้นไว้ในออฟฟิศหัตถวงเป็นกลาง ฉบับซึ่งคัมพทั้ง
 ๕๘ นั้น แจกให้เจ้านายผู้จะได้ส่วนทั้ง ๕๘ ส่วนไปคนละฉบับมิใช่โดยอนุญาต
 ยกส่วนนี้ให้ ดังขอประทับตราดวงเดกร้อยศกกับขอขบกับไปด้วยคนละฉบับ

แต่นำเบอร์ซึ่งแบ่งเป็น ๕๘ ส่วนนั้น เป็นส่วนคงอยู่ ๔๔ ส่วน
 แต่้นำเบอร์ ๑ ถึงนำเบอร์ ๔๔ เหลือจากนั้นเป็นนำเบอร์พิเศษอีก ๑๔ ส่วน
 คงแต่นำเบอร์ ๔๕ ถึงนำเบอร์ ๕๘ ถ้าผู้ใดรับส่วนไปไม่มีตัว ขอบังคับ
 เติบโตอนุญาตยกส่วนของคน เมื่อผู้เป็นนำเบอร์คงไม่มีตัว จะต้อง
 เปลี่ยนส่วนคนนั้น ให้แก่ผู้ซึ่งได้นำเบอร์ส่วนพิเศษไว้แต่ก่อนเปลี่ยนเป็น
 นำเบอร์คง นำเบอร์พิเศษซึ่งได้ไว้แต่ก่อนนั้นของคนมาเฉลี่ยแจกไปทั่ว
 กันตามข้อ ๓ เป็นยกส่วนพิเศษนั้นเสียทีเดียว กว่าจะเหลืออยู่แต่นำเบอร์
 คง ๔๔ ส่วน

และเมื่อจะผลิตเปลี่ยนนำเบอร์กันดังนี้ ต้องให้ใบอนุญาตยกส่วน
 เปลี่ยนข้อผู้จะได้ตามข้อผู้รับนั้นทุกคราว อนึ่ง ถ้าจะคงส่วนให้แก่
 ให้เขาใน ๔๔ ส่วนก็จะต้องให้ใบอนุญาตใหม่ กับขอบังคับเดิมซึ่งเรียก
 มาจากผู้ไม่มีตัวนั้นด้วย เป็นต้องฉบับ เหมือนฉบับที่ให้ส่วนคราวหนึ่
 ครั้ง ถ้าผู้ใดซึ่งเป็นใหญ่มีอำนาจในตระกูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ส่วนนั้นด้วย จะได้เป็นผลจัดการแบ่งส่วน ยกส่วนให้แก่
 ผู้ใดต่อไป ก็ต้องให้ขอบังคับเดิม และให้ใบอนุญาตเช่นข้อประทับตรา
 ของผู้นั้นด้วย เหมือนดังเช่นข้าพเจ้าทำมาแล้ว

คำประกาศนี้ ได้ตั้งไว้แต่ณวันศุกร์ เดือน ๑๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีชวด
 สัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๔๐ เป็นวันที่ ๓๒๒๒ ในรัชกาลปัตยุบันนี้.

(พระปรมาภิไธย) จฟ้าลงกรณ์ ป.ร.

ตำแหน่งผู้ถูกต้อง

นายกิตติ ผลิตภาณี

(นายกิตติ ผลิตภาณี)

หัวหน้าแผนกต่าง ตำแหน่งงานพระคลังข้างที่

บัญชีรายพระนามพระราชโอรส, พระราชธิดาและพระ
 ราชันต์ดา ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้รับ
 พระราชทานส่วนเฉลี่ยเงินค่าเช่าที่ดินบริเวณสถานครั้งแรก เมื่อ
 จุลศักราช ๑๒๕๐ มีเพียง ๕๑ ส่วน (ต่อนก่อนจุลศักราช ๑๒๕๐
 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเป็นผู้จัดการ ไม่มีเรื่องใน
 สำนักงานพระคลังข้างที่)

ส่วนที่	รายพระนาม	หมายเหตุ
	ฝ่ายหน้า	
๔	สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช	สยามมกุฎราชกุมาร
๘	พระเจ้าอนงยาเชอ	กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์
๑๐	„	กรมหลวงพิชิตปรีชากร
๑๑	„	พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
๑๒	„	กรมหมื่นอดิศัยดิศกุล
๑๓	„	กรมหมื่นนเรศวรราชรังสรรค์
๑๔	„	กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม
๑๕	„	กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์
๑๖	„	กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร
๑๗	สมเด็จพระเจ้าอนงยาเชอ	เจ้าฟ้า “ กรมพระจักร- พรวิพงศ์
๑๘	พระเจ้าอนงยาเชอ	พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค
๑๙	„	กรมหมื่นศรีวิชัยศักดิ์
๒๐	„	พระองค์เจ้าทองแถมถวัลย์วงศ์
๒๓	„	กรมหมื่นถวัลย์ทิวศิประสังค์

ส่วนที่	รายพระนาม	หมายเหตุ
	ฝ่ายหน้า	
๒๖	พระเจ้าองค์ยาเธอ กรมหลวงเทอดวงศ์โรประการ	๕
๒๗	สมเด็จพระเจ้าองค์ยาเธอ เจ้าฟ้า " กรมพระภาณุ- พันธวงศ์วรเดช	
๓๑	พระเจ้าองค์ยาเธอ กรมหมื่นดมมคมอภิมุข	
๓๒	" พระองค์เจ้าไชยนิคมมงคล	
๓๓	" จันทาทัดจรรยา	
๓๖	" พระองค์เจ้าไชยอนุชิต	
๓๘	" พระองค์เจ้าวรวรรณากร	
๓๙	" กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ	
๔๑	" พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์	
๔๓	" พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์	
๔๔	" เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์	
๔๕	" พระองค์เจ้าฉนวนอนุวงศ์	
	รวม ๒๖ พระองค์	
	ฝ่ายใน	
๑	พระเจ้าองค์นางเธอ พระองค์เจ้าประพาฬศรี	
๒	" " ทักษิณชา	
๓	" " โสภมาวดี	
๕	" " ประพัศร์	
๖	" " ภักตร์พิมพ์พรพรรณ	
๗	" " เสาวภาคย์พรพรรณ	
๘	" " ศรีนารถสวัสดิ์	

ส่วนที่	รายพระนาม	หมายเหตุ
	ฝ่ายใน	
๒๑	พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าประติฐาธำมณี	
๒๒	” ” กนกวรรณเดชา	
๒๔	” ” อรุณวดี	
๒๕	” ” วาณรัตน์กัญญา	
๒๖	” ” พวงสร้อยดอง	
๒๗	” ” อรไทยเทพกัญญา	
๓๐	” ” ประไพศรีธาดา	
๓๔	พระนางเจ้าอุบลมาตมารศรี พระราชเทวี	
๓๕	พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้านารีรัตนา	
๓๗	” ” บรรจบเบญจมา	
๔๐	” ” นงคราญอุดมดี	
๔๒	สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี	
๔๖	พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้ากาญจนากร	
๔๗	” ” บุษบันบัวผัน	
๔๘	พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวี	
๔๙	พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าไข่มุกด์	
๕๐	” ” นภาพรประภา	
๕๑	” ” ประดานศรีได้	
		รวม ๒๕ พระองค์
		๕๕ ทั้งสิ้น ๕๑ พระองค์

บัญชีรายพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้ทรงรับเงินส่วนแบ่ง
ค่าเช่าที่ดินวชิรญาณสถาน ประจำปี ๒๔๘๖

ส่วนที่	รายพระนาม	หมายเหตุ
๑	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านันทดิลก	
๒	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทศศิริวงศ์	
๓	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดมรวิทนดิวิเชษฐ	ดินพระชนม์
๔	สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี	
๕	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภัสร์	ดินพระชนม์
๖	หม่อมเจ้าเดรัจฉา กฤดากร	
๗	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชโขดวง	ดินพระชนม์
๘	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์ กฤดากร	"
๙	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีนาคดิลก	"
๑๐	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบังกษ	"
๑๑	หม่อมเจ้าเฉลิมศรีสวัสดิ์ดิวิทน ดิวิดิวิทน	
๑๒	หม่อมเจ้าอนุชาติสุขสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์	ดินชพคกษย
๑๓	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	
๑๔	หม่อมเจ้าทองทัชชาย ทองใหญ่	ดินชพคกษย
๑๕	หม่อมเจ้าทศโนภาศ เกษมดิวิทน	
๑๖	หม่อมเจ้าฉัตรดตบเดอด้วร กมดาคัน	
๑๗	หม่อมเจ้าจงกถนิ วิณนวงค์	
๑๘	หม่อมเจ้าปฏิพัทธเกษมศรี เกษมศรี	ดินชพคกษย
๑๙	หม่อมเจ้าสุธาดีโนทัย เทวกุล	
๒๐	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ	ดินพระชนม์

ส่วนที่	รายพระนาม	หมายเหตุ
๒๑	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาจารย์	
๒๒	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประเวศวรรตมัย	
๒๓	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์- อินทราชัย	ชั้นพระชนม์
๒๔	หม่อมเจ้าด้วงคำศรี โสภางค์	
๒๕	หม่อมเจ้าอุปถัมภ์ ชุมพต	
๒๖	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยดอกลี	
๒๗	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทววงศ์- วโรปการ	ชั้นพระชนม์
๒๘	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์	”
๒๙	พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมเขตกรมกต	
๓๐	หม่อมเจ้าถิษยเดชดิษฐ์ ประดิษฐ์	ชั้นพระชนม์
๓๑	หม่อมเจ้าพนศรีเกษม เกษมศรี	
๓๒	หม่อมเจ้าบิษย์สรพวงค์ โสภางค์	ชั้นพระชนม์
๓๓	หม่อมเจ้าเฉลิมศรีจันทรทัต จันทรทัต	
๓๔	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์- วรพินิต	ชั้นพระชนม์
๓๕	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านารีวัฒนา	
๓๖	หม่อมเจ้าถิษยดิเดช ชยางกูร	
๓๗	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นดวงทิพย์รัตนกิริฎกุลีน	
๓๘	หม่อมเจ้าถิษยดิวัตตนากร วรวัตตนากร	
๓๙	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง- ราชานุภาพ	

ส่วนที่	รายพระนาม	หมายเหตุ
๔๐	หม่อมเจ้าอาทรธนอม ศรีธวัช	
๔๑	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒน์ไชย	
๔๒	สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า	
๔๓	พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยตาทนพฤฒนิยากร	
๔๔	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรา- นุกตติกวงศ์	
หมายเหตุ		
<p>รายพระนามตามลำดับที่ ๕,๗,๘,๙,๑๐,๑๒,๑๘,๒๐, ๒๓,๒๗,๒๘,๓๐,๓๒ และ ๓๕ ขึ้นพระชนม์และสิ้นชีพิตักษัยในสมัย รัชกาลที่ ๖ และที่ ๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เฉลี่ยเงินส่วนได้แบ่งพระราชทานแก่ผู้ที่ยังมีพระองค์ทรงรับอยู่ต่อไป</p>		
<p>รายพระนามตามลำดับที่ ๑,๒,๓,๑๔,๒๒,๒๖,๓๔, ๓๖,๓๘,๓๙,๔๐,๔๒ และ ๔๔ ขึ้นพระชนม์ภายหลังที่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าโปรดเกล้าฯ ให้รวมส่วนเฉลี่ยถวายเป็นมรดกนิเวศราชประดิษฐ์</p>		

บัญชีรายพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้ทรงรับเงินส่วนแบ่ง
ค่าเช่าที่ดินบริเวณสถาน ซึ่งยังมีพระองค์อยู่ในปัจจุบัน

ที่	รายพระนาม	หมายเหตุ
๑	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	
๒	สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี	
๓	พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยตาทนฤพิยากร	
๔	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลีน	
๕	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี	
๖	พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมเขตกรมกต	๕ สิ้นพระชนม์
๗	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย	
๘	หม่อมเจ้าเฉลิมศรีสวัสดิวัตน์ สวัสดิวัตน์	
๙	หม่อมเจ้าทศโนภาศ เกษมดิษฐ์	
๑๐	หม่อมเจ้าสถาปนเดอรัว กมดาศัน	
๑๑	หม่อมเจ้าจงกตน์ วิวัฒนวงศ์	
๑๒	หม่อมเจ้าสุธาดีโนทัย เทวกุล	
๑๓	หม่อมเจ้าสุรางค์ศรี โสภางค์	
๑๔	หม่อมเจ้าอุปถัมภ์สุมน ชุมพต	
๑๕	หม่อมเจ้าพนศรีเกษม เกษมศรี	
๑๖	หม่อมเจ้าเฉลิมศรีจันทรทัต จันทรทัต	
๑๗	หม่อมเจ้าเสวทรุฉิวิ กฤดากร	

(สำเนา)

ที่ พว. ๓๖๓/๒๕๐๐

สำนักพระราชพิธีการ

๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐

เรื่อง ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตขายอาคาร และให้กระทรวงมหาดไทยเช่าที่ดินเพื่อสร้างศาลากลางจังหวัดชลบุรี

เรียน เสด็จราชการพระราชวัง

อ้างถึง หนังสือที่ รด. ๓๖๐/๒๕๐๐ ลงวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐

ตามที่ขอให้นำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติ ในเรื่องให้กระทรวงมหาดไทยขอซื้ออาคารและเช่าที่ดินโฉนดที่ ๓๗๘๗ ตำบลวัดกุดยาน อำเภอบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ มีกำหนดเวลา ๓ ปี เพื่อสร้างศาลากลางจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งได้มีพระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้จัดหาผลประโยชน์แบ่งถวายพระราชโอรสพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปว่า ในการที่จะขายอาคารให้แก่กระทรวงมหาดไทยนั้น น่าจะต้องดำเนินการตามประกาศกระแสพระบรมราชโองการ คือทูลขอความยินยอมจากเจ้านายผู้มีส่วนซึ่งมีพระชนม์ชีพอยู่ในขณะนั้น หากทรงยินยอมก็จะดำเนินการต่อไปด้วยเงินค่าขายอาคาร ๑๙๐,๐๐๐ บาทนั้น เป็นเงินที่ได้จากการขายหัตถ์ทรัพย์สิน มิใช่เป็นเงินผลประโยชน์ จะสมควรแบ่งถวายผู้มีส่วนไปเสียในคราวนี้ หรือจะไปรดเกล้า ๆ ให้คงไว้ในบัญชีทรัพย์สินเพื่อหาผลประโยชน์ไปก่อน จนกว่าจะมีการขายที่ดินแปลงทั้งหมด ให้แก่กระทรวงมหาดไทย ก็สุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ความละเอียดแจ้งอยู่เดวณ

เรื่อง นี้ ก่อนที่จะได้นำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติ ขอ
 ได้โปรดดำเนินการทูลขอความยินยอมจากเจ้านายผู้มีส่วนในทรัพย์สินรายน
 ซึ่งยังมีพระชนม์อยู่ ในการที่จะขายอาคารนเดี้ยก่อน เมื่อได้รับความ
 ยินยอมแล้ว จึงจะได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาในอันที่จะแบ่งเงิน
 ที่ขายได้แก่เจ้านายผู้มีส่วนเหล่านั้น ตามประกาศกระแสพระบรมราช
 โองการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวค้อไป.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง
 (ตงพระนาม) นิกรเทวัญ เทวกุล
 (หม่อมเจ้านิกรเทวัญ เทวกุล)
 ราชเลขาธิการ

ถ้าเนาอันถูกค้อง

นายกิตติ ผลภาษี

(นายกิตติ ผลภาษี)

หัวหน้าแผนกตาง ตำแหน่งงานพระคดงข้างที่

อธิบายเรื่องเทศนาพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือเทศนาพระราชประวัติในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และบุรพทิศานมัตถนธรรมจริยา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาจิวรญาณวโรรส พระมหาสมณะเจ้าเมื่อยังดำรงพระยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นจิวรญาณวโรรส ต้นทรพทวิสุทธิพรหมจรรย์ วิมลศีลฉันทธรรมวรยุติ ศรัทธิตุทธิศกณานุนายก คำนั่งนิตถกรรมานุวาท บริษัทยานาถบพิตร เสด็จสถิต ณ วัดบวรนิเวศราชวรมหาวิหารพระอารามหลวง ถวายที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ในการพระราชกุศลซึ่งทรงพระราชอุทิศ ถวายฉลองพระเดชพระคุณ ในสมเด็จพระบรมชนกหาราชาราช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการบรรจบบรรอวยบพิทหนึ่ง ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จเถลิงถวัลยราชปราบดาภิเษกดำรงกรุงเทพมหานคร อมรวัดนโกสินทร์มหินทรายุชยานมาได้ถวายเทศน์ เมื่อ ณ วันเสาร์ เดือนแปด บุรพชาตม์ ชนดองคำ ปีมะเมีย จัตวาศก จุลศักราช ๑๒๔๔ .

เทศนาพระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นมตฤ สุกตสุต

ปณจ	จำนานิ	ตมฺปสฺสํ	ปฺกฺกํ	อิจฺจนฺติ	ปณฺฑิตา
ภโต	วา	โน	ภริสฺสฺสฺติ	ภิจฺจํ	วา
กฺกฺกฺกฺ	วํ	จิริ	คฺคฺคฺ	ทายชฺชํ	ปฏฺธิปชฺชติ
อถ	วา	ปน	เปตานิ	ทกฺกฺกฺ	นุปฺปทสฺสฺสฺติ
จำนาเนตานิ	ตมฺปสฺสํ			ปฺกฺกํ	อิจฺจนฺติ
คตฺมา	สฺนฺโต	สฺปฺปริสา	กตญฺญู	กตเวทฺธิโน	
ภรณฺติ	มาตาปิตโร		ปฺพุเพกคฺคฺมฺนุสฺสฺสฺ		
ภโรนฺติ	เนถํ	ภิจฺจานิ	ยถาคํ	ปฺพุพฺพการิณํ	
โหวาทการ์	ภคโปสฺ		กฺกฺกฺ	อหาปยํ	
สทฺโร	สฺเตน	ตมฺปนฺโน	ปฺกฺกฺ	โหติ	ปฺสฺสฺสฺโยติ

บัดนี้จะได้รับพระราชทานถวายวิดิชันนาในบูรพทิศานมัตถนธรรมจริยา

นตองพระเดชพระคุณพระคัมภีร์พระบัญญัติบารมี อนุโมทนาในพระราช
กุศตทักษิณานุประทานมัยปัจโจปการกิจ ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราช
สมภารเจ้าทรงบำเพ็ญในอภิถักขัตตมัย ทรงพระราชอุทิศถวายนตองพระ
เดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏ สู่ทรงสมมติเทพย
พงศ์ วงศ์ศักดิ์วรกษัตริย์ วรชัตติยราชินิกโรตม จากุณนคบรมมหา
จักรพรรดิราชตั้งกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตรพระ

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมชนกมหाराชาธิราช มีพระเดช
 พระคุณเป็นอเนกอนันต์โดยดั้นมาปฏิบัติกตัญญูคุณวัตรธรรม ส่วน
 บุรพทิศ้านั้นธรรมเนียมที่กินานุประทานพระราชกุศล ตามสุกโตวาท
 ชินวรภาษิตในสิ่งคาสครุณนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ได้ประสูติจากพระครรภ์แห่งสมเด็จพระบรมราชชนนี ณ พระราชวังเดิม
 แห่งพระเจ้ากรุงธนบุรีซึ่งเป็นประทับของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ในเมื่อ
 ยังสถิตอยู่ในพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าอยู่นั้น ใน
 วันพฤหัสบดี เดือนสิบเอ็ด ขึ้นสิบห้า ปีชวด ฤกษ์ กุดศักราช ๑๑๖๖
 เป็นพระราชสมภพมหามงคลกาด พระองค์เป็นเอกอัครบรมราชาโอรสที่ด้อย
 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและสมเด็จพระบรมราชเทวี ซึ่ง
 เป็นพระอัครมเหสี อันภายหลังได้เฉลิมพระนามเป็นกรมสมเด็จพระศรี
 สตรีเยนทรามาตย์ ถึงแม้ว่าสมเด็จพระบรมชนกนาถ ยังมีได้เสด็จเถลิง
 ถวัลยราชสมบัติก็ได้ดำรงพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้า
 ฟ้า ตามขัตติยราชประเพณี มีพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ในบรมราช
 ตระกูล ทรงประกอบไปด้วยอัจริยาปฏิบัติหาริโยเนกคุณบุญวิบากสมบัติ
 มีพระราชประวัติดังจะได้รับพระราชทานถวายเป็นวิสัยนาถนาคาตบดิน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงพระเยาว์อยู่
 มีพระชนมายุได้ห้าพรรษาขึ้นโดยเรียงปี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลก ทรงสถาปนาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อการเกือบจะเสร็จ
 บรริบูรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในขณะนั้นได้เสด็จ
 เถลิงถวัลยราชย์อปราชาภิเษกเป็นกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จพระราช
 ดำเนินมาเฝ้าสมเด็จพระบรมชนกนาถทวดีพระศรีรัตนศาสดาราม พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเชิญพระศรีตามเสด็จเข้าไปเฝ้าด้วย พระ

บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จประทับอยู่ ณ พระเกาะท่มุเตา
เมื่อกำแพงแก้วชั้นพระอุโบสถด้านเหนือ มีพระราชดำรัสให้หาพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นไปเฝ้า ทรงดูพระเศียรตลอดพระ
ปฤษฎางค์ แล้วดำรัสตรว้เรียวยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ว่า มีพระสิริรูปเป็นอนางาม แล้วโปรดให้หม่อมไกรสรเมื่อขณะยังเป็น
พระเจ้าลูกเธอ พาเสด็จไปทอดพระเนตรรูปภาพเขียนเรื่องรามเกียรติ์
พระระเบียง จนภายหลังมีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยัง
ทรงดำรัสอยู่ว่า ทรงจำสมเด็จพระอัยกาได้ คงแคได้เข้าเฝ้าทอดระของ
สมเด็จพระบาทในครั้งนั้นมา ครั้นปีมะเส็ง เอกศก จดศักราช ๑๑๗๓ พระ
บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมชนกนาถ ได้
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติปราบดาภิเษกแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ดำรงพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า
ปรากฏตามอนุกรมวิธานมคธิ เรียกว่า ทอดระหม่อมฟ้าพระองค์ใหญ่
เสด็จมาประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี
ณพระตำหนัก ซึ่งตั้งอยู่ฝ่ายตะวันตกแห่งโรงฝึกหัดละคร ในพระบรม
มหาราชวัง ซึ่งเป็นตำหนักพระนางเธอ พระองค์เจ้าสุชาตามารศรีรัตนกา
บดิน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดพระ
บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอนามาก เมื่อเสด็จขึ้นเฝ้า ในที่ช่อง
กับที่ประทับ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
หล้านภาลัย เสด็จประทับฝั่งพระพักตร์สู่ทิศตะวันตก พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเฝ้าอยู่ตรงพระพักตร์ในช่องเดียวกัน เสมอมิได้
ขาดทั้งกลางวันและกลางคืน จนทรงผนวชเป็นสามเณร และได้พระ

ราชทานพระบรมมณฑลของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ซึ่งเป็น องค์แรก ที่เคย
 และได้พระราชทานเครื่องประดับต่าง ๆ เป็นอันมาก เมื่อบวกลงจตุรคัก
 จตุศักราช ๑๑๑๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุ
 ได้ ๘ พรรษา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชดำริ
 ว่า พระราชพิธีโสกันต์เจ้าฟ้าได้ทำเป็นอย่างมีแบบแผนอยู่แล้ว แต่การ
 พระราชพิธีตั้งดวงตงพระนามเจ้าฟ้า ครั้งกรุงศรีอยุธยา ยังหาได้ทำเป็น
 แบบอย่างดงไม่ พระราชประสงค์จะใคร่ทำไว้ให้เป็นพระเกียรติยศสืบ
 ไปเบื้องหน้า จึงทรงพระกรุณาโปรดให้สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้า
 ฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ซึ่งในขณะนั้น เรียกว่า สมเด็จพระเจ้า น้องยาเธอ
 และเจ้าพระยาศรีธรรมราชราช เป็นผู้อนุญาตการตั้งพระราชพิธีตั้งดวงพระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการใหญ่ ราชการทั้งปวงปรากฏ
 มาในเทศนาถนัดที่ตอง ซึ่งหม่อมเจ้าพระประภากรบรรพวิสุทธวงศ์ได้
 รับพระราชทานถวายวิสัยชานามาแล้ว เสด็จพระนามจารึกในพระสุพรรณ
 บัญชีว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามกุฎสมเด็จพระวงศ์พงศคีศวร
 กษัตริย์ชาติยราชกุมาร ในลำดับนั้นพระองค์ได้ทรงศึกษาวิชาการคิดป
 ค้าตริค่าง ๆ ได้ทรงเรียนอักษรสยามมาดั่งแต่ยังเสด็จอยู่พระราชวังเดิม
 ในสำนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) วัดโมลีโลกยาราม แล้วได้
 ทรงศึกษาวิชาคหกรรมแก่เจ้าพระยาศรีธรรมราชราช ซึ่งเป็นตระกูลหม่อ
 เมาสืบมาแต่กรุงศรีอยุธยาโบราณ และทรงฝึกหัดชำนาญในการที่
 จะใช้อาวุธทั้งปวงแล้วดั่งต้องทุกสิ่งทุกประการ จตุศักราช ๑๑๑๗ ปีกุน
 ตีปดศก พวกรามัญพากันอพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
 ทางเมืองตาก เมืองอุทัยธานี เมืองกาญจนบุรี เจ้าเมืองกรมการมีโบ
 บอกเข้ามาให้กราบบังคมทูล ได้ทรงทราบแล้วทรงพระกรุณาโปรดให้

พระบาท ส้มเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คุมกองทัพ และเส้บียงอาหาร ออก
 ไปรบกับญวนซึ่งเข้ามาเมืองกาญจนบุรี โปรดให้มเหสีองค์หนึ่ง
 ดำรง และตำรวจหอกให้เป็นพระเกียรติกษัตริย์ ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเยาว์อยู่ จึงดำรัสสั่งให้สมเด็จพระสัม-
 พันวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีเสด็จไปด้วย ครั้นเสด็จกลับถึง
 กรุงเทพมหานครแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดให้จักรพรรดิเสด็จไป
 ไปตั้งอยู่เมืองปทุมธานีบ้าง แคว้นเมืองนนทบุรีบ้าง จุลศักราช ๑๓๗๘
 ปีชวด อัฐศก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุได้
 ๑๓ พรรษาขึ้นโดยเรียงปี ครบกำหนดได้กษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เดชะด้านภาดัย มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้ตั้งพระราชพิธีได้กษัตริย์
 เป็นการใหญ่ ทำเอาไกรดาสดหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ครองประค
 ฤ์วรรณบริบาทเป็นที่ตั้งและทรงเครื่องเวดบาย ให้มาทรงฟังพระสังฆ
 ์วัดพระพุทธรูปบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทตามวัน วันขึ้นวันศุกร์
 เดือนสี่ขึ้นสิบค่ำเวลาเช้า ให้มาได้กษัตริย์บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
 เสริจแล้วเสด็จไปตั้งหน้าที่ตั้งระอโนคาต แล้วท่านอัครมหาเสนาบดีเชิญ
 เสด็จขึ้นสู่พระมณฑปยอดเขาไกรดา ส้มเด็จพระสัมพันวงศ์เธอ เจ้า
 ฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีรับที่สมเด็จพระสัมพันวงศ์เธอ ทรงเครื่องบน
 พระมณฑปยอดเขาไกรดาเสริจแล้ว ให้เวียนเขาไกรดาสด้อมรอบแล้ว
 ให้กลับ เวดบายให้มาประทับที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบรม
 วงศ์านุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท พร้อมกับเวียนเทียนสามโกษวัน
 นนเวลาหนึ่ง ต่อไปอีกสองเวลา วันที่เจ็ดจึงให้พระเกศาไปลอยตาม
 ราชประเพณี ครั้นปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๓๗๘ จวนเข้าพรรษา ทรงพระ
 กรุณาโปรดให้จัดการ ทรงผนวช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นด้ามเนร ด้มโกชที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเวลายี่สิบวัน
 พฤษหส์ดับเดือนแปดออกศตราษาณฉดับเฮ็ดค้ำ ให้ไปทรงผนวชที่วัดพระ
 ศัรวิศนค้ำสดารามเด็รจเป็นด้ามเนร บรรพชาเด็ว เด็ดจไปประทับอยู่
 วัดมหาธาตุที่พระค้ำหนักปลุกชนใหม่นอกพระระเบียงพระอุโบสถค้ำนค่วัน
 ออกเดียงเหนือ ซึ่งภายหลังโปรดให้สร้างฉนเป็นพระวิหารปรากฏอยู่จน
 ทุกฉน ครนออกพรรษาเด็ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ซึ่งค้ำรงพระยศเป็นพระเจ้าตุ๊กเชอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงทำ
 กระจาดใหญ่เป็นเครื่องสักการบูชา เด็วเชิญเด็ดจพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกด้าเจ้าอยู่หัว มาทรงเทศน์มหาชาติคณทมทวี ครนฉนเป็นการเอิกเกริก
 ยิ่งใหญ่ ด้วยยังมีเคยม้มาแต่ปางก่อน ทรงผนวชเป็นด้ามเนรอยู่เจ็ด
 เดือนฉนฉนเด็วเด็ดจมาประทับอยู่หน้าพระที่นั่งค้ำดคัมหาปราด้าท เพื่อ
 จะได้ทรงศึกษาวิชาการค้ำดต่าง ๆ โดยสะดวกฉับไป พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้า ภาดัยโปรดให้ทรงบังคับ บัญชาการ มหาเด็ดจศึกษา
 ฉนถงค้งถอดหุ้มแพรได้ค้ำมพระประด้งค้ ครนทรงพระเจริญฉนโปรด
 ให้เด็ดจไปประทับอยู่ ณ พระราชวงค์เดิม ซึ่งเคยเด็ดจอยู่ก่อนเมื่อครั้งยัง
 ไม่ได้ค้ำรงสิริราชคัมบัติ ทรงบริบูรณไปด้วยพัศค้ตุงการบริวารเด็ดจ
 อยู่ครองกามากรัดฉน บำเรอพระองค์ด้วยค้ำมค้ำดทุกทพิพาราคร้ ครนภาย
 หลังมีพระหฤทัยค้ำนงเห็นอนันด้งฉนในอนาคาริยปฏิบัติประพฤติพรตพรหม-
 จรรย ฉนทรงน้อมพระราชอริยาศัยบาคบฉนในบรรพชาอุปถัมบถ ทรงศึกษา
 พุทธพจนปริยค้ธรรมมาแต่ก่อนทรงผนวชเป็นภิกษุ ตุงศค้กักราช ๑๑๘๖
 ปีฉน ฉนค้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุได้
 ๒๑ ปี ครบกำหนดอุปถัมบถเป็นภิกษุในพระพุทธค้ำดฉน แต่ครั้งฉน
 พระยาเศวตไอยรา พระยาเศวตคชค้ฉน บรมราชพาหนะฉน พระบาท

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไม่ทรงตำราญพระราชหฤทัยจึงมิได้จัด
ขบวนแห่เป็นการใหญ่ คำรัสสั่งให้จัดแต่พอสมควร สมโภชที่พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัยวันหนึ่ง

รุ่งชนวนพุทธเดือนแปดชนดับส่องคำ แห่ไปทรงผนวช ณ วัดพระศรี
รัตนศาสดาราม เสร็จอุปถัมภ์กรรมแล้ว เสด็จไปประทับแรมอยู่วัด
มหาธาตุสามวัน ทรงปฏิบัติบูชาถวายวัดตามสมควรแก่วินัยนิยมแล้ว
เสด็จขึ้นไปจำพรรษา ณ วัดส้มทราย ซึ่งภายหลังพระราชทานใหม่ว่าวัด
ราชาธิวาส พอทรงผนวชแล้วไม่นาน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภาลัย สมเด็จพระบรมชนกมหาราชาราชเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระเชษฐาไชยรส ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบ
พระวงศ์ ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจำพรรษาอยู่
วัดราชาธิวาส ครั้นได้ทรงทราบด้วยพระราชพิจารณาเห็นว่า ด้ทธิ
สมณะนั้นมากมุดุ่นวายไปด้้วยต้มโหมหิวหาร เหมือนกับยืมจุกทานมา
หายใจ จะพดด้งใดก็เป็นที่ค่ออ้างคคิ เช่นอาจิณณกับบีกา ว่าท่านผู้ใหญ่
เคยทำมาอย่างนี้ ไม่แจ้แจ้แดงเหตุช้อออกมาให้เห็นจริงได้ ล้อแ่คตทชของ
คนนคนคคอไปมิได้รวาผิดแ่ชชอบ ไม่เป็นทคตงแห่งบัญญัติ ทรงด้งเวช
เห็นอยหนายชนมาด้วยเหตุนี้ จึงได้เสด็จกลับประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุ
ปรารภนาจะทรงเต่าเรียนพระใครบัญญัติพุทธวจนะ ครั้นทรงศึกษาถึงช้อ
บัญญัติต่าง ๆ ที่คคมาแต่โบราณ ก็ทรงอนุมานด้ว่า คำคคนวงค์เป็น
จตจตมาแ่คกรงเก่านนแ่คว กับได้ทรงเห็นอาจารย์วิคคของสมณะบาง
เหล่าไม่นำมาช้คคความเต็มได้ ทรงด้งเวชด้ตคพระทัยนคด้ยการคำคคนา
คคองค์บรรพช้ออุปถัมภ์ เห็นว่าเป็นของมีรากล่าอันเนาผู้ ไม่มีมุตคคช
แห่งคคความเต็มได้ ด้ตคพระทัยในการที่จะทรงเพค้เป็นบรรพชิตเห็นว่าจะ
เป็นการหลอกลวงเขาด้ยช้ชีวิตคคไม่คคว วันหนึ่งเวคตคคางวันเสด็จเข้าไป

บรรพทมิในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ ทรงบูชาศาลนารักษเทวดาด้วยเครื่อง
 ดังกการถันทุกทิศแล้ว ทรงคงตั้งจกักริชฐานว่า ข้าพเจ้านอกทิศ
 คือพระสมุหพระภาค ออกบวชด้วยความเชื่อเต็มใจมิได้เพ่งค้ออำมิต
 สิ่งหนึ่งสิ่งใด มีตถาคตและคุณธรรมเจริญเป็นคัน ถ้าวงศ์บรรพชา
 อุปถัมบทที่เนื่องมา แต่พระสุคตทศพลยังมีอยู่เหลืออยู่ ณ ประเทศใดทิศ
 ใด ขอให้ได้ประสมหรือให้ไต่ย่นข่าวให้ได้ในสามวันเจ็ดวัน ถ้าไม่
 เป็นคังนนั้น ข้าพเจ้าจะเข้าใจว่าศาลนวงค์นั้นสิ้นแล้ว จะตั้งเป็นฆราวาส
 รักษาศาลห้าศาลแปดศาลตามสมควร ครั้นดวงไปประมาณสองวันหรือสามวัน
 มีหนังสือกำหนดที่อธิษฐานฐาน มีพระเถระรวมบุญองค์หนึ่งผลาดในวินยว
 พุทธวจนะชำนาญในอักษรจจารณวิธี มากถาวศาลนวงค์แต่คงชให้เกิด
 ความเลื่อมใส จึงทรงรับเอาวินยวงค์นั้นไว้เป็นข้อปฏิบัติสืบมา เมื่อได้จ
 อยู่วัดมหาธาตุนั้น ทรงเจ้าเรียนศึกษาพุทธวจนะปริยัติธรรม อันเป็นมุต
 รากที่คงแห่งพระศาลนา ด้วยพระอุคตสาหะและวิริยะอันแรงกล้าแตกฉาน
 สันนิษฐานที่อาจารย์จะพึงแต่งตั้งแล้ว เมื่อถึงปีจออิฐค์กจกศักราช ๑๑๘๘ ได้
 ได้ตั้งเข้าแปลพระคัมภีร์ในที่ประชุมพระราชาคณะสังฆณพระที่นั่งอมรินทร
 วินิจฉัยตามวัน วันแรกทรงแปลธรรมบท วันที่สองทรงแปลมงคลที่ป็น
 วันที่สามทรงแปลสารตั้งคหะ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดให้แปลธรรมบท
 วันเดียวคังนนั้น เพื่อให้แปลกกว่าสามัญชน ใช้ว่าจะทรงอับจนความรู
 แปลค้อไปมิได้ก็หาไม่ พระองค์มีบัญชาว่าองไว้ในกรแก้ไข แคนนมา
 กได้ทรงอนุเคราะห์ให้ตั้งสอนกุดบุตรผู้มศรัทธาให้เจ้าเรียนศึกษาทางกต่างวัน
 และกต่างคันมิได้ยอหย่อน ทรงตั้งสอนในข้อวินยวัตรและศคคันคปฏิบัติ
 ค่าง ๆ ให้ลูกค้องตมอ้างกับธรรมวินยเป็นนหศีจรรย์ ครึ่งนุกุดบุตรผู้
 ศรัทธาเลื่อมใสเข้ามาบรรพชา อุปถัมบทประพฤคิตตามมชนหลายองค์
 ครั้นจุลศักราช ๑๑๘๑ ปีฉลู เอกศก ทรงพระราชดำริเห็นว่า วัดมหาธาตุ

ทรงนมัสการแด่ทรงอริยฐานด้วยความเลื่อมใส ภายหลังพระองค์ก็ได้
พระบรมราชคูลองพระองค์โดยการอัครจริย จึงทรงบรรจุพระบรมราชคูลุน
ไว้ในพระตำมพุทธพรรณี เมื่อปีมะเส็งเบญจศกจุลศักราช ๑๑๕๕ เด็จ
ไปประพาศเมืองเหนือมัสการเจดีย์สถานต่าง ๆ ไปโดยลำดับประทับเมือง
สุโขทัย เด็จไปเที่ยวประพาศพบแท่นศิลาแท่นหนึ่ง เขาก่อไว้ริมเนิน
ปราสาทเก่าหักพังอยู่ เป็นที่นับถือถวักเกรงของหมู่มหาชน ถ้าบุคคลไม่
เคารพเดินกรายเข้าไปใกล้ให้เกิดเจ็บไข้ไม่สบาย ทอดพระเนตรเห็นแล้ว
เด็จจึงทรงเข้าไปประทับ ณ แท่นศิลาแท่น นั้น ก็มีไต้มน้อยรายตั้งหนึ่งตั้งโดย
อำนาจพระบารมี เมื่อเด็จจกดับรับตั้งให้ชะดอดงมา ก่อเป็นแท่นไว้ถวัก
ราชาธิवाद ครั้นภายหลังได้เด็จถึงถวักด้วยราชสมบัติ แล้วดำรัสตั้งให้
นำไปไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อนึ่งทรงได้เสาศิลาจารึกอักษรขอม
เสาศิลาจารึกอักษรไทยโบราณเสาศิลาหนึ่ง ซึ่งตั้งไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดา
รามนั้น มีเนื้อความอัครจริยเป็นศัณนิมิตคั้งแต่คั้งว่าพระองค์จะได้เป็น
อิสรระในสยามรัฐ เป็นพระบรมกษัตริย์มีพระเดชานุภาพกิตติคุณแผ่ไป
ตั้งพระบาทกมรแดงอัญ ศรีสุริยพงศารามมหาราชาธิราช ซึ่งเป็นเอกราช
ในเมืองสุโขทัย มีจดหมายไว้ในเสาศิลาถนนั้น และเมื่อเวลาพระองค์ยัง
ทรงผนวชอยู่นั้น ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาศในหัวเมืองต่าง ๆ อีก
หลายเมือง มีเพชรบุรีเป็นคั้น และเมื่อเวลาเด็จพระราชดำเนินหัวเมือง
ใด ๆ ใกล้ไกลมากน้อยอย่างใดก็ดี ย่อมเสด็จพระราชดำเนินโดยพระบาท
มิได้มีพระราชพาหนะอย่างหนึ่งอย่างใด พระองค์ทรงกำถ่วงดวงใจว่า
ถ้ามีญชนเป็นอันมาก เมื่อเด็จประทับที่ใดก็เด็จประทับอยู่ ณ สุ่มทุม
พุ่มไม้และถางอมเขาต่าง ๆ มีถาเขาย้อยเป็นคั้น มิได้ทรงหวาดหวั่นค้อภัย
อันตรายแต่มีมนุษย์และสัตว์ร้ายทงปวง เป็นนมหัศจรรย์ เพราะพระองค์เป็น

ด้ขมาตชาติเคยเสวด้ขมาแต่ย้งทรงพระเยว่มาอดทนค่อความทรมาณอัน
ย้งใหญ่ไค้คะน

ลุดดักักราช ๑๑๘๘ ปีวอกอัฐศก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว ทรงสร้างพระตำหนักที่ประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารเสร็จแล้ว
ครั้นถึงวันพุธเดือนยี่ขึ้นห้าค่ำ มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้จัดพระบณ
ให้ เชิญพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยฐานานุกรม
เปรียบอนูจรห้าสิบรูปมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร แต่กาตนั้นมาทรง
อนูเคราะห์ด้งด่อนบริษัทกฤหัสถ์บรรพชิตด้วยธรรม์กถา แสดงข้อปฏิบัติ
อันสมควรแก่ธรรมวินัย ทำบริษัทเหล่านั้นให้เจริญย้งด้วยศัฎฐาทิกุณ ครึง
นั้นกตบุตรเกิดความเดื่อมได้พากันมาบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระ
องค์มากขนกกว่าเก่า ด้วงพระอารามเด่า ก็ไค้ทรงปฏิด้งขรณ์ซ่อมแปลง
ก่อสร้างขันหยายด้ง ให้หมคจคงดงมาย้งขันไป เด่วทุตสมเด็จพระบรม
เชษฐาธิราช ให้เชิญพระขันธ์ห้าจากมุกขคานบั้จิมทิกัประดิษฐานไว้ณ
พระอุโบสถคานบูรพา และไค้ทรงสมมติด้มาไว้เป็นที่พระด้งมีไค้อาศัยทำ
ด้งฆกรรมขันใหม่ด้วงพระอาราม วัดบวรนิเวศวิหารพระอารามหนึ่ง วัด
บรมนิวาด้วงพระอารามหนึ่ง ทำให้ถูกค่อตามวินัยนิยมเสร็จเด่ว เด่ค้จอยู่
วัดบวรนิเวศวิหารได้ ด้บด้พรษกาด ทรงบริหาร ทำนุบำรุง ด้งฆบริษัทด้วย
วินัยวัตรศัคคันคปฏิบัติปริยัคัธรรม ย้งบริษัทให้ด้บค่อกันมา ดำรงธรรม-
ยุติกนิกายกด้งมีให้ไพบุญย้งขัน และทรงคัภาษาภาษาอังกฤษ ในเมื่อมี
พระขนม์ถึงด้ด้บด้วงไปเด่ว ทรงทราบขคิเจนได้เป็นหมห้คัจรรยั และเมื่อ
เวดาปตายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีราชการเกี่ยว
ข้องด้วยต่างประเทศ พระองค์ไค้ทรงออกคห้หาด้งคดด้งคริครองในราชการ
นั้น ท่านผู้ข้งเป็นประธานในราชการแผ่นดินทงหยาย ไม่มีผู้ไค้ท้จะทราบ

การกว้างขวางไปถึงนานาประเทศได้ ครั้นถึงปีนั้นยังเป็นโทษก่อกวนกราช
 ๑๒๑๒ วันพุธเดือนห้าชนค่างหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ได้เสด็จสวรรคต จึงพระบรมราชวงศ์แห่งเมืองมอญเสด็จเสวยเสวยเสวย
 ข้าราชการผู้ใหญ่ ปรีक्षाพร้อมใจกันเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอม-
 เกดเจ้าอยู่หัว อันเป็นชกตียศผู้มาดาชาติบรมราชโอรสอันประเสริฐของ
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นทนต์ของชนทั้งหลาย
 ทว่าหน้า ส้มกวงที่จะได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ดับพระบรมราชสันตติ-
 วงศ์โดยตรงตามลำดับมา พระองค์ทรงพระปรีक्षाและพระมหากุณยานัน
 ยิ่งใหญ่ ควรที่จะเป็นที่พึ่งของพระบรมวงศ์แห่งและประชาราษฎร์เป็นที่
 ร่วมเย็นสืบไป รุ่งชนวันพฤหัสบดีเดือนห้าชนสิบสองค่ำ จึงพร้อมกันไปเฝ้า
 ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กราบบังคมทูลอัญเชิญเสด็จให้ตามนอชเถลิงถวัลย
 ราชสมบัติ เป็นบรมกษัตริย์สืบพระวงศ์ทรงทำนุบำรุงพระบรมวงศ์แห่งวงศ์
 ข้างพุทธะของชุดพระบาทสมเด็จพระมหาพรหมมณเฑียรนาประชาราษฎรสืบไป
 พระองค์อาศัยความเอ็นดูกรุณาในประชุมชนเป็นอันมาก ทรงรับอัญเชิญ
 แล้วเสด็จพระราชดำเนินจากวัดบวรนิเวศวิหาร โดยชบวนขบวนมรดก ไป
 ประทับคำดาหน้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย แล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าไป
 ถวายพระบรมศพสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เชิญดวงประดิษฐานในพระ
 ทองเงิน เชิญออกทางประตูสนามราชกิจขึ้นประดิษฐานเหนือพระยานมาศ
 ประกอบพระโกศทองคำ แล้วให้ไปโดยชบวน ชนประดิษฐานบนพระ
 ที่นั่งคูศิศิมาหาปราสาท ประดับด้วยเครื่องราชูปโภคพร้อมเสด็จตามราช
 ประเพณีมาแต่โบราณ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับ ณ วัด
 พระศรีรัตนศาสดาราม ครั้นพระบรมวงศ์แห่งและข้าราชการทั้งปวง
 ถวายสัตย์ขานสุคติตามโบราณจารีตแล้ว ตามนอชเมื่อ ณ วันศุกร์เดือนห้า

๕
 ขนด้ามคำ พระองค์ได้จัดออกทรงผนวชยกกรรมวินยชนให้รุ่งเรืองเป็น
 ประโยชน์แก่ศาสนิกบริษัท ฤกษ์ดีบรมพิศม์เกิดในปัจฉิมกาล ได้ ๒๗
 พรรษาโดยลำดับปี ถ้าจะนับตามจันทรคติอายุโหร ๒๖ ปี ๘ เดือน ๒๒ วัน
 เป็นกำหนด เสด็จมาประทับ ณ พลับพลาซึ่งท่านเสนาบดีปลูกสร้างขึ้นไว้
 ริมเด็จจ ในระหว่างโรงแสงใหญ่กับห้องเครื่องกรมภูษามาตาคอกัน เป็น
 ที่ประทับในระหว่างซึ่งยังมีใตงการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกน

๖
 ครั้นได้ศุภวารมหามงคลอุดมฤกษ์ ณ วันจันทร์เดือนหกขึ้นสิบสอง
 คำ ตงพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เริ่มสดุดพระพุทธรูปด้ามวัน ครั้น
 ณ วันพฤหัสบดีเดือนหกขึ้นสิบห้าคำ เวลากลางคืนกับเก้ายาต เป็น
 อุดมฤกษ์ บรมราชาภิเษกตามพระราชประเพณีซึ่งมีมาแต่กาลก่อนครบ
 ทุกสิ่งทุกประการ ดังได้รับพระราชทานถวายเป็นวิชัยนามาแต่ในกัณฑ์ก่อน
 แดงนนั้น ถวายพระนามตามพระนามเดิมแต่พระคุณสัมบัติว่า พระบาท
 สัมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏ ผู้ทรงสัมมคติเทพยพงศ์ วงศ์ศักดิ์วรราชวัตร
 ราชวัตรราชินิกโรดม จากุณินคบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุกาโศสุ
 ชาติ ดังผู้ทศเคราะห์ณี จักรบรมนาถ อิศวรรราชรามวงจักร ผู้จรีตม
 ผู้สำเร็จ อุกฤษฐวิบุต บูรพาคูดกฤษฏาภินิหาร ผู้ภาธิการรังษฤษฎี
 ธิบัญญัติกษณะวิจิตร โสภากยธรรมพางค์ มหาชนินคมางคประณต บาท
 บงกชยุคต ประดิษธิธรรมพศุภมตอุดม บรมผู้ชมาตยมหาบุรุษรัตน์ ศึกษา
 พิพัฒน์ธรรมโกศต ผู้วิสุทธวิมตศุภกัศตสมาจาร เพ็ชรญาณประภาไพโรจน์
 อเนกโกฏิสารคุณวิบุตสันดาน ทิพยเทพาวตาร ไฟศาลเกียรติคุณอดุลย
 พิเศษ ธรรมเทพเวศรานุรักษ์ เอกอัครมหาบุรุษ ผู้ศุภพุทธมหากวี ศรี
 ปฎิภาทิโกศตวิมตปรีชา มหาอุดมบัณฑิต ผู้ทรงวิจิตรปฏิภาณ บริ
 บูรณคุณสาร ธรรมาธิโลกคิตถ มหาบิรฉารนายก อนันคมหันตวรฤทธิเดช

ธรรมพิเศษสิ้นทรม มหาชนนิกรสโมสรสมมติ ประดิษฐานยศมโหตร
 บรมราชสมบัติ นพปฎลเศวตฉัตร สิริวิโรจน์ปกษณะมหาบรมราชา
 ภิเศกาภิสิต ธรรมพศกัศวิชัยย์ สกตมโหศวิริยมหาสวามินทร์ มเห
 ศักรมหินทรมหารามาธิราชวโรดม บรมนาถชาติอาชาวดัย พุทธาทิไตร
 รัตนสรณารักษ์ อุกฤษฐศักดิ์อัครนเรศวราชิปติ เมตตากรุณาดีคตฤทัย
 อโนปไมยบุญญการ สกตไพศาลมหารัชฎาธิเบนท์ ปรเมนทรธรรมิก
 มหาราชาธิราช บรมนาถบพิตรพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในการบรม
 ราชภิเศกครั้งนั้น มีเดียบพระนครเป็นสองวันคือโดยสกตมารควันหนึ่ง โดย
 ชดมารควันหนึ่ง เมื่อเสด็จพยุหยาตราโดยสกตมารควันนั้น เสด็จพระราช
 ดำเนินโดยพระราเชนทรยาน ออกทางประตูวิเศษชัยศรีไปโดยถนนดนาม
 ชัย ประทับ ณ วัดพระเชตุพน ทรงนมัสการพระพุทธปฏิมากร และ
 ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินทรงพระที่นั่งพุดตาน
 โดยทางระหว่างจังหวัดพระอุโบสถวัดพระเชตุพน และระหว่างกู่ตั้งมี มา
 เดียวทางท้ายดนามขึ้นมา โดยประตูพิทักษ์บวร ประตูสุนทรทิศาเข้าพระ
 บรมมหาราชวัง เข้าทางประตูวิเศษชัยศรีตามเดิม เป็นระยะทางสกตมารคว
 ยาวกว่าซึ่งเคยเดียบพระนครมาแต่ก่อนๆ กระบวนพยุหยาตราทางชดมารคว
 นนั้น เสด็จพระราชดำเนินแต่ทำราชวรดิศต์ ไปเดียดคองบางลำพูประทับ
 ณ วอนหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จขึ้นทรงนมัสการพระพุทธชินสีห์ และ
 ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินโดยทางคดองกุ
 พระนครมาออกปากคดองข้างใต้ ขึ้นมาประทับทำราชวรดิศต์เป็นเสร็จ
 การเดียบพระนคร เป็นพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ ครั้นเสร็จการบรมราชา
 ภิเศกแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระอนุชาธิราชซึ่งปรากฏพระนาม
 ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เป็นพระ

มหาอุปราช แต่โปรดให้แม่พระเกียรติยศรับบวรราชโองการ และการ
พระราชพิธีอุปราชาก็เชกมีพระเกียรติยศยิ่งใหญ่มากว่าแต่ก่อนมา พระราช-
ทานพระนามว่า สมเด็จพระปวเรนทราเมศ มหิศเรศวรสังวรวิ มหีนครเด-
โชชัย มโหฬารคุณอดุทยเดช สรรพเทเวศรานุรักษ์ บวรจตุจักรพรรดิ
ราชสังกาศ บวรธรรมิกราชบพิตร พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เสด็จ
เทียบพระนคร โดยทางสถลมารคเป็นชะบวนคชพยุหะและอัครพยุหะวันหนึ่ง
แต่ทรงพระมหากรณาโปรดเกล้าฯ ยกย่องฝ่ายสมเด็จพระศรีสุทนต์เป็นฤกษ์ ตั้ง
พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นนุชิตชิโนรสโดยมหาสมณุตมาภิเชก เป็น
กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรสศรีสุทนต์คชัตติยวงศ์ และมีสร้อยพระนาม
เป็นเจ้าคณะสงฆ์ใหญ่ทั่วพระราชอาณาเขต ตั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าฤกษ์เป็นกรมหมื่นบวรวิมลสร้อยพยุหะ มีสร้อยพระนาม เจ้าคณะ
สงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และทรงตั้งสมเด็จพระราชาคณะเป็นตั้งคณะ
พระราชาคณะอื่น ๆ โดยสมควรแก่คุณานุรูป

ฝ่ายพระบรมวงศ์คานวงศ์ ก็ทรงยกย่องให้แม่พระเกียรติยศยิ่งใหญ
กว่าบุรพประเพณี คือทรงตั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนรามอิศเรศ
เป็นกรมพระรามอิศเรศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิดิชย เป็น
กรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ นอกนหนักตั้งพระเจ้าพญาเธอออกหาพระองค์ คือ
กรมขุนเดชอดิศร เป็นกรมสมเด็จพระเดชาดิศร กรมขุนพิพิธภูเบนทร์
เป็นกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ กรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร์ เป็นกรมพระ
พิทักษ์เทเวศร์ พระองค์เจ้าทินกร เป็นกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ
กรมหมื่นนรินทรอมเรศ เป็นกรมหลวงมหิศวรินทรามเรศ แต่ด้วยพระเจ้า
น้องยาเธอออกไปอีกสืบพระองค์ พระองค์เจ้ากลางเป็นกรมหลวงเทเวศร์
วรรินทรหนึ่ง พระองค์เจ้าชุ่มแต่ง เป็นกรมขุนสวรรค์ปรีชา ภาย

หาดงเดือนขุ่นเป็นกรมหลวงหนึ่ง กรมหมื่นวงศ์คำดิท เป็นกรมหลวงวงศ์
 ธิราชดิทหนึ่ง พระองค์เจ้ามรกต เป็นกรมขุนสถิตยสถาพรหนึ่ง พระ
 องค์เจ้าชคคยา เป็นกรมหมื่นถาวรยศหนึ่ง พระองค์เจ้านถรตน เป็น
 กรมหมื่นอดงกฎกิจปรีชาหนึ่ง พระองค์เจ้าอรุณวงศ์ เป็นกรมหมื่น
 วงศ์กตาศิลาหนึ่ง พระองค์เจ้าปิฐา เป็นกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์หนึ่ง
 พระองค์เจ้าปราโมช เป็นกรมหมื่นวรจักรธรรมาภาพ ภายหลังเดือน
 เป็นกรมขุนหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า พระองค์กตาง เป็น
 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามหามาดา อิศวราชิราชวิวงศ์บรมพงศ์
 ปฏิพัทธ์ บวรรัตนวโรภโตสุชาติ บริษัทยาถนวินทราธิบดีให้ทรงตั้ง
 เจ้ากรมเป็นหมื่นปราบปรบักษ์ พร้อมด้วยปลัดกรมและสมุหบัญชี แดว
 ภายหลังเป็นกรมขุนบาราบปรบักษ์ พระเจ้าดุกเธอแห่งสมเด็จพระบรม
 เชษฐาธิราชนั้น ถ้าจะนับโดยราชประเพณี ก็ควรจะเป็นพระเจ้าหลาน
 เธอ แต่ทรงพระราชดำริโดยพระมหากรุณาว่า พระองค์เจ้าทงนเคย
 เป็นพระเจ้าดุกเธอทรงศักดิ์คินาสูง จะต้องดัดตั้งเป็นพระเจ้าหลานเธอซึ่ง
 มีตำแหน่งศักดิ์คินาค่า ก็ทรงตั้งตั้ง จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งค่านำพระ
 นามขึ้นใหม่ว่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอแล้วโปรดให้เป็นพระองค์เจ้าต่าง
 กรมหกพระองค์ พระองค์เจ้าโกเมน เป็นกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์หนึ่ง
 พระองค์เจ้าดชาวดีด เป็นกรมหมื่นภมรินทร์ภักดีหนึ่ง พระองค์เจ้าชุมสาย
 เป็นกรมหมื่นราชดีหวิกรม ภายหลังเป็นกรมขุนหนึ่ง พระองค์เจ้าอุไร
 เป็นกรมหมื่นอดยดกษณดัมบดีหนึ่ง พระองค์เจ้าอรรัตน เป็นกรม
 หมื่นอดมรัตนราคีหนึ่ง พระองค์เจ้าอมฤตย์ เป็นกรมหมื่นภูบาลราช
 หฤทัยหนึ่ง ภายหลังทรงตั้งออกตามพระองค์ พระองค์เจ้าสุบรรณ เป็น
 กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทรธิบาลหนึ่ง พระองค์เจ้าตั้งหรวา เป็นกรมหมื่น

อักษรราชันโสภณหนึ่ง พระองค์เจ้าชมพูท เป็นกรมหมื่นเจริญผล
 ภูตสวัสดิ์หนึ่ง ส่วนพระองค์เจ้าตุงเขอซึ่งมีอยู่ในขณะนั้นต่อพระองค์
 พระองค์ใหญ่ทรงพระนามพระองค์เจ้านภวงศ์ เป็นกรมหมื่นมหะศวรรคิ-
 วิดาต พระองค์น้อยทรงพระนามพระองค์เจ้าสุประคิษฐ์ เป็นกรมหมื่น
 วิษณุนาถินาทร ฝ่ายพระราชวังบวรนั้นพระบวรวงศ์เขอชนหนึ่ง ทรง
 คิงกรมหมื่นนราหุติ เป็นกรมขุนนราหุติ พระบวรวงศ์เขอชนต้อง กรม
 หมื่นหิเบศรวร เป็นกรมขุนหิเบศรวร ภายหลังทรงตั้งพระองค์เจ้า
 พงศ์อัครี เป็นกรมหมื่นกษัตริย์ศรีศักดิ์เดชหนึ่ง พระองค์เจ้าภมวเรศ
 เป็นกรมหมื่นอมเรศรัศมีหนึ่ง พระเจ้าวรวงศ์เขอชนหนึ่ง ทรงตั้งพระองค์
 เจ้ายุคนทร เป็นกรมหมื่นอนันตการฤทธิหนึ่ง พระองค์เจ้ารองทรง เป็น
 กรมหมื่นดิทักษ์ชุมการหนึ่ง พระเจ้าวรวงศ์เขอชนต้อง พระองค์เจ้า
 อิศราพงศ์ เป็นเจ้าฟ้าอิสราพงศ์ เกวดวงศวิสุทธิ สวรรค์หุดมศักดิ์ อภิ-
 ติษณเปวโรภชาติ บริษัทยาถนราชบิดหนึ่ง ภายหลังทรงตั้งพระองค์
 เกศรา เป็นกรมหมื่นอานภาพพิศาตศักดิ์ อีกพระองค์หนึ่ง พระเจ้า
 วรวงศ์เขอชนดาม ทรงตั้งพระองค์เจ้ายอด เป็นกรมหมื่นบวรวิชัยชาญ
 พระองค์หนึ่ง แด้วทรงตั้งหม่อมเจ้าพะยอม ในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ
 เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เป็นกรมหมื่นมนตรวิภา ทรงตั้งหม่อมเจ้า
 ษะอุม ในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราหุวิชัย เป็น
 กรมหมื่นเทวานุรักษ์ ทรงยกหม่อมเจ้าชนเป็นพระองค์เจ้า คือหม่อมเจ้า
 หุยิงในกรมสมเด็จพระเดชาดิศร เป็นพระองค์เจ้านฤมตมณัรัตน์ หม่อม
 เจ้าในกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ เป็นพระองค์เจ้าชิตเขอพงศ์ หม่อมเจ้า
 ชายใหญ่ในกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ เป็นพระองค์เจ้ามังกดเถติ พระองค์เจ้า

ดงทรงโปรดให้เรียกค่านำพระนามว่าพระวงศ์เชอ ทรงตั้งหม่อมเจ้าใน
 กรมหมื่นมหิศวศิวดีวิลาส เป็นพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าจิตรภรณ์
 อีกพระองค์หนึ่ง ส่วนข้าราชการนันทกรยกย่องชบเดียงโดยตระกูลและ
 ความชอบ ให้ยศยิ่งใหญ่อันไปโดยลำดับมีเดนาบดเป็นคัน ทรงตั้งเจ้า
 พระยาพระคลังเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ตั้งพระยาศรี
 พิพัมรัตนราชโกศาธิบดี เป็นสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ที่
 สมุหนายกนั้น ทรงตั้งพระยาราชสุภาวดี (โต) เป็นเจ้าพระยาภิรมดิษฐ์
 ภายหลังทรงตั้งเจ้าพระยามรราชเป็นเจ้าพระยาภูธราภัย ที่สมุหพระกลา
 โหมนั้น โปรดให้พระศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก เป็นเจ้าพระยาศรี
 สุริยวงศ์ ที่พระคลัง โปรดให้จัมมราชามาตย์ (จำ) เป็นเจ้าพระยาทิพากร
 วงศ์มหาโกศาธิบดี ที่ยมราชโปรดให้พระยาเพชรบุรี (สุข) เป็นเจ้า
 พระยามรราช ภายหลังตั้งพระยามหานคร (นุช) ขึ้นเป็นเจ้าพระยา
 ยมราช ครั้นเดือนไปเป็นสมุหนายกแล้วจึงโปรดตั้งพระยาราชวราณุกด
 (ครุฑ) เป็นเจ้าพระยามรราช ครั้นถึงอดีตญกรรมแล้ว ทรงตั้งเจ้า
 พระยานครราชสีมา (แก้ว) เป็นเจ้าพระยามรราช กรมหนาน ทรงตั้ง
 เจ้าหมื่นศรีธรรมราช (เอี่ยม) เป็นเจ้าพระยาพลเทพ ครั้นถึงอดีตญกรรม
 แล้ว จึงทรงตั้งพระยาเกษตรรักษา (หตง) ข้าหลวงเดิมไปเป็นเจ้าพระ
 ยาพลเทพ ที่กรมวังนั้น ทรงตั้งพระยาเพชรพิชัย (เดื่อ) เป็นเจ้าพระยา
 ชรรมาธิกรณ ครั้นถึงอดีตญกรรมแล้วทรงตั้งพระยามหาอำมาตย์ (บุญ
 ศรี) เป็นเจ้าพระยาชรรมา ข้าราชการนอกนันทกรยกย่องชบเดียงทวกัน
 ส่วนเมือง ประเทศราชนั้น ทรงยกพระยาเชียงใหม่ ขึ้นเป็น พระเจ้า มโหตร
 ประเทศเจ้าเมืองเชียงใหม่ แล้วภายหลังตั้งนายน้อยสุริยวงศ์ซึ่งเป็นเจ้า
 บุรรัตนขึ้นเป็นเจ้า ภายหลังเป็นพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ทรงตั้งพระยา

นครลำปาง เป็นเจ้าวรญาณรังสี ตงพระยานครดำพน เป็นเจ้าขยงการ
 พิศาดโธภาคยคุณ ตงเจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ เป็นเจ้ายุธิธรรมนคร
 จำปาศักดิ์ ตงเจ้าเมืองมุกดาหาร เป็นเจ้าจันทรเทพสุริยวงศ์ ตงเจ้าเมือง
 อุบลเป็นเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ ตงเจ้าเมืองน่านเป็นเจ้าอนันตวรฤทธิ
 เดช ตงเจ้าเมืองหัตถวงพระบางเป็นเจ้าจันทรเทพประภาคุณ และตงนาม
 องค์สมเด็จพระวิสุทธิรามมหาอิศราธิบดี และองค์สมเด็จพระนโรดม
 บรมเทวาวตาร เจ้ากรุงกัมโพชาธิบดี และทรงชุบเลี้ยงหัวเมืองเอก โท
 ตรี จตุวา บัณฑิตฝ่ายเหนือและหัวเมืองประเทศราช ให้ได้มัยศบวรดา
 คักคิดทอถนกันตามสมควร และการพระบรมศัพพะบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัวนั้น ก็โปรดให้ทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่สูงคดอดยอดส่องเด่น
 ประดับวิจิตรมโหฬารยิ่งใหญ่มากกว่าแต่กาดก่อนมา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
 ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เป็นอนุสรณ์นิตย์กน
 ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรม
 ชนกรมหาราชธิราชนั้น มีราชการแผ่นดิน ซึ่งเป็นการสำคัญหลายครั้ง
 หลายคราว ถึงแม้ว่าจะไม่ได้มีการสงครามกับนานาประเทศเนื่อง
 เหมือนตำรัชกาลซึ่งดวงมาแต่ก่อนนัก แต่ราชการซึ่งมีในรัชกาลที่ดี
 นั้นเป็นการสุขุม ต้องทรงครีตรองโดยพระปรีชาญาณ และโดยพระ
 อดุส่าหะอันยิ่งใหญ่ มิได้ให้หยุดหย่อน ยิ่งกว่าสมเด็จพระบรมกษัตริราชเจ้า
 แต่หลังมา จะได้รับพระราชทานพรณาคความรวมเป็นหมวด ๆ ใน
 ราชการแผ่นดินเป็นต้น พอให้เป็นนิตศันนัยได้เห็นในกระบวนราชการ และ
 การซึ่งทรงประพฤติดอดไปโดยดั่งเขป

ข้อซึ่งในรัชกาลที่ดีมีการศึกสงครามนั้น เมื่อจุลศักราช ๑๒๑๔
 ปีชวดจัตวาศก ทรงพระราชดำริว่าฝ่ายพม่าหย่อนกำลังตั้ง ด้วยอังกษัตริ

เมืองมอญข้างชายทะเล การสงครามในระหว่างกรุงสยามกับพุกามประเทศเวียดร้างกันมาช้านาน ผู้ซึ่งเคยทำศึกสงครามก็เบาบางลงกว่าแต่ก่อนควรที่จะยกโยธาทัพไปย่ำยี ปลายเขตแดนฝ่ายพม่าให้ปรากฏกำลังกองทัพกรุงพระมหานครศรีอยุธยาได้จะได้เป็นที่ครั้นคร้ามของพม่า มิได้เบียดเบียนปลายพระราชอาณาเขตสยาม และจะได้ฝึกหัดโยธาหาญให้แก่วัดถ้ำคูหาในการสงครามไว้ป้องกันพระราชอาณาเขตสืบไป จึงโปรดให้พระเจ้าอภัยราชา กรมหลวงวงศาธิราชสนิท คุณกองทัพอองหนึ่ง เจ้าพระยาภูธราภัย เมื่อยังเป็นที่เจ้าพระยายมราช คุณกองทัพอองหนึ่งยกขึ้นไปบรรจบทัพหัวเมืองลาวประเทศราช ขึ้นไปต่อเมืองเชียงตุงได้ทำการยุทธสงครามกัน ระยะเวลาเมืองเชียงตุงเป็นทางกันดารขัดสนด้วยเสบียงอาหาร ก็โปรดให้เด็กที่พกดทับคั้นพระนคร ภายหลังมาโปรดให้จัดกองทัพออกไปปราบปรามกบฏเมืองเขมร ซึ่งเป็นศัตรูต่อพระองค์สมเด็จพระนโรดมให้ราบคาบเรียบร้อยแล้ว พระราชทานอภิเษกให้เป็นเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีสืบมาจนกาดบดิน ส่วนราชการฝ่ายประเทศตะวันตกกรุงเกรทบริเตนได้เข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การก็เป็นทมิฬหมองกันอยู่ ครั้นภายหลังเซอร์ยอนโบวริงเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี พระองค์ทรงพระราชดำริด้วยพระปรีชาญาณพิจารณาบัญชาอันลุ่มลึก เห็นว่าการซึ่งจะรักษาพระราชอาณาเขตให้อยู่เย็นเป็นสุข ต้องอาศัยผ่อนผันผ่อนยาว ถือเอาแต่การซึ่งจะเป็นความเจริญปราศจากอันตรายเป็นประมาณ การซึ่งกรุงเกรทบริเตนมาขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ก็เป็นประสงค์อย่างเดียวกัน ซึ่งจะได้ค้าขายให้เป็นผลประโยชน์แห่งชาติของตน มิได้เป็นอุปายซึ่งจะคิดร้ายต่อพระนครใน

ชนคน เหมือนหนึ่งพม่าซำคักซึ่งควรเป็นที่ตั้งย่นนไม่ ถ้าจะตั้งดินกันไป
 เหมือนอย่างครึ่งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็จะเป็น
 ทมหองหมางกันชน ไม่เป็นประโยชน์อันใด ถ้ารับทางพระราชไมตรี
 แล้ว ก็จะไม่มีความบาดหมางต่อกัน การค้าขายต่อกันมีชนแล้ว ประ
 โยชน์ก่อกมแก่ผู้ขายและผู้ซื้อด้วยกันทั้งสองฝ่าย ทรงพระราชดำริโดย
 การยึดยาวกว้างขวางดังนั้นแล้ว จึงทรงปรึกษาด้วยพระบรมวงศานุวงศ์
 และท่านเสนาบดี เห็นพร้อมด้วยกระแสพระราชดำริ จึงทรงรับทางพระ
 ราชไมตรีกรุงยูไนเต็คอฟเกรตบริเตน และไอร์แลนด์เป็นปฐม ได้ทำ
 หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ในระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 กรุงสยาม และสมเด็จพระนางเจ้ากรุงเกรตบริเตน ในปีเถาะดับศกจุล
 ศักราช ๑๒๑๗ ไซ้ข้อสัญญาในปีมะโรงอัฐศกจุลศักราช ๑๒๑๘

ครั้นภายหลังมา ประเทศยูไนเต็คเด็คเคดอเมริกาหนึ่ง ประเทศ
 ฝรั่งเศสหนึ่ง ประเทศเดนมาร์กหนึ่ง ประเทศเยอรมันแผ่นดินอิกกริบับติก
 หนึ่ง ประเทศโปรตุเกสหนึ่ง ประเทศวิตันดาหนึ่ง ประเทศปรุสเซียหนึ่ง
 ก็ได้แต่งให้ราชทูตเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ณ กรุงเท
 มมหานครเป็นลำดับไป ภายหลังได้ โปรดให้เซอร์ยอนโบวริง ซึ่งได้
 รับตำแหน่งยศเป็นพระยาสยามานุฑูตกิจ ด้ยามิศรมหายศ ราชทูต
 ทำหนังสือสัญญาด้วยประเทศนอร์เวและสวีเดน ประเทศเบลเยียม
 ประเทศอิตาลี เป็นออด่านกาดในรัชกาลที่ต้นนี้ ก็ในกาดซึ่งพระองค์
 ได้รับทางพระราชไมตรีต่างประเทศไว้แล้ว ก็ทรงพระอดุดำหะซึ่งจะจัด
 การท่งปวงให้ถูกต้องตามหนังสือสัญญา คือ เด็กกำพรหมเนี่ยมปากเรือ
 และธรรมเนียมที่ตองห้ามต่าง ๆ เปิดให้สินค้าออกจากพระนครโดยสะดวก
 ตั้งเป็นภาษ่วัยชกักดาม เก็บสินค้าเข้า ภาษั้ชาวด ภาษั้เบ็ดเต็ลร์จเป็น

สินค้าขาออก และตั้งค่าต่างประเทศสำหรับว่าความ ซึ่งคนไทยกับคน
ต่างประเทศเป็นความกัน และจ้งคนยุโรปนายโปติศให้หาแขกมลายู
ซึ่งเคยเป็นนายโปติศ มาตั้งบ่อนักวิชาอันครายและทรัพย์สินมัตต์ของ
ชาวยุโรปทั้งปวงเป็นต้น จึงได้เกิดมีโปติศขึ้นในกรุงสยาม และเป็น
พระราชธุระในการที่จะโค้ครอบราชการต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องด้วยนานา
ประเทศ โดยความยากลำบากพระกายและพระราชหฤทัย ทั้งกลางวัน
กลางคืนมิได้ขาด

และได้ทรงแต่งราชทูตออกไปเจริญทางพระราชไมตรี ณ คอร์ค
เช่นเคียมัดกรุงลอนดอนครั้งหนึ่ง ยังดำเนินถัดมเด็จพระเจ้าเอมเปอเรอกรุง
ฝรั่งเศส ณ กรุงปารีสครั้งหนึ่ง ภายหลังได้ทรงจัดตั้งของออกไป ตั้ง
การอินเคอเนชันนัตเอ็กส์โปสิชัน แต่งข้าหลวงคุมออกไปตั้ง ณ กรุง
ปารีสอีกครั้งหนึ่ง พระเกียรติยศก็แผ่ไพศาลไปในนานาประเทศยิ่งกว่า
ครั้งแต่หลังมา ภายหลังโปรดให้เจ้าพระยาสุริยวงศ์อภัยวงษ์ออกไปขอทำ
หนังสือสัญญาเรื่องสุราต่างประเทศ และเรื่องบันเขตแดนเมืองเขมร
ถึงกรุงปารีส ในปีชาติอัฐศกจุลศักราช ๑๒๒๘ และปีเถาะนพศกจุลศักราช
๑๒๒๙ ต่อกัน เป็นคราวแรกที่ได้มีราชทูตไปโดยราชการแผ่นดิน ถึง
พระนครแห่งพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีทางพระราชไมตรีในประเทศยุโรป ส่วน
การในพระนครนั้น พระองค์ทรงพระมหากรุณาเมตตาแก่ราษฎรทั้ง
ปวงยิ่งนัก ทรงพระราชออกดำหะเสด็จพระราชดำเนินออกรับผู้การรับ
กิจทุกชั่ววันของราษฎรด้วยพระองค์เอง และทรงแก้ไขเพิ่มเติมพระราช
กำหนดกฎหมายเก่าใหม่ซึ่งเป็นการเดือดร้อน และยังบกร่องอยู่เป็นอัน
มากหลายลักษณะหลายประการ มีทรงออกหุนอำนาจศาล ซึ่งทาสร้อง
ทุกช่วงเงิน นายเงินกตชีกักขังตัวทาสให้ค้องขัดต้นอยู่เป็นทาสตลอดไป

พระองค์เพิ่มเติมพระราชบัญญัติสกัดกั้นการ ซึ่งผู้คุมแห่งไพร่ให้เบาบาง
 ลงเป็นคน ึ่งพระราชบัญญัติอื่น ๆ ซึ่งเป็นการมีคุณให้ความสุขแก่
 ราษฎรอีกหลายอย่างหลายประการ และทรงอุดหนุนราษฎรซึ่งทำไร่นา
 คือออกพระราชบัญญัติลดเงินค่านาคูโค ซึ่งแต่ก่อนได้เคยเก็บเสมอกัน
 กับนาฟ้างดอย ทรงพระราชดำริเห็นว่านาคูโคนั้น ถึงเจ้าของจะทำนา
 ถัดมาก็ทำนาก็ดี ก็คงต้องเสียเงินค่านาคูโคตามตราแดง ส่วนผู้ซึ่งทำนาฟ้างดอย
 ต่างบ้านได้ว่านานนไม่ได้เก็บเกี่ยวก็ไม่คงเสียค่านา ทรงเห็นว่าเสียเปรียบ
 กันอยู่อย่างนี้ จึงทรงยกค่านาคูโคพระราชทานให้เป็นไร่ละสี่ดั่งนเป็นคน
 ทรงพิจารณาตลอดต้องโนสิ่งซึ่งเป็นการหนักของราษฎรดังนี้ แล้วผ่อนผัน
 ให้เป็นการเดิมก่อน และเป็นกรเบาช่นอีกหลายดั่งหลายประการ และ
 พระราชทานตราภูมิพิเศษแก่ไพร่หตวง ซึ่งได้รับราชการเกิดขึ้นอีกเป็น
 อันมาก โดยทรงพระมหากรุณา ราษฎรทั้งปวงก็ได้คงทามาหากินมีผล
 ประโยชน์บริบูรณ์ และมีความสุขช่นกว่าแต่ก่อน

อนึ่งเมื่อเสด็จพระราชดำเนินในสถานที่ใด ก็ทรงพระกรุณาโปรด
 อนุญาตให้ราษฎรเข้ามาเฝ้าใกล้พระองค์ และพระราชทานเงินเฟื้องเงิน
 สดั่ง ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง เป็นอันมากทุกคร้งมีได้ทรงรังเกียจ
 การสร้างดั่งซึ่งเป็นประโยชน์แก่ราษฎรนั้น พระองค์ได้โปรดให้ชุด
 คตองผดุงกรุงเกษม เป็นคพระนครช่นนอกคตองหนึ่ง คตองเจดีย์บุษบา
 คตองหนึ่ง คตองมหาสวัสดิคตองหนึ่ง คตองภาษีเจริญคตองหนึ่ง คตอง
 ดำเนินสะดวกคตองหนึ่ง คตองหัวตำโพงคตองหนึ่ง ต้นพระราชทรัพย์
 เป็นอันมาก เป็นคตองหตวงชุดพระราชทาน และได้สร้างถนนบำรุงเมือง
 ในพระนครสายหนึ่ง ถนนเฟื่องนครตงแต่วัดบวรนิเวศ มาจนถนนเจริญ
 กรุงคตองหนึ่ง ถนนเจริญกรุงตงแต่ในนครออกไปถึงบางรักตำบลหนึ่ง

ถนนตั้งตามทางหนึ่ง ถนนตามแนวคดของหัวลำโพงทางหนึ่ง ถนนเหล่านี้
 ทำขึ้นด้วยพระราชทรัพย์ในพระคลัง เป็นส่วนพระราชทานแก่ราษฎรทั้ง
 ส่วนการป้องกันพระนคร พระองค์ทรงพระราชดำริว่า กำแพงพระนคร
 เดิมแคบ และคูพระนครด้านตะวันออกเป็นแต่ลำคลอง บ้านเรือนราษฎร
 คดคดแน่นกันไป ถ้ามีข้าศึกศัตรูมา จะจัดการป้องกันรักษาพระนครก็
 ขัดขวางด้วยเป็นทศกัณฐ์

หนึ่งพระปรารภใหญ่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 ดำรงขึ้นทิวคดระเกศ การไม่สำเร็จคดออกไปทรงกอยู่เป็นกองอิฐใหญ่
 ราษฎรเรียกกันว่าภูเขาทอง ถ้ามีข้าศึกศัตรูเอาปืนไปยิงบนภูเขาทองนั้น
 ยิ่งระดมเข้าในพระนคร ก็เห็นว่ารักษาได้เป็นอันยาก จึงโปรด
 ให้ขุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูพระนครชั้นนอก ดังได้รับพระราชทาน
 พรพรรณาคความมาแล้ว แล้วจึงโปรดให้สร้างป้อมรายเป็นระยะตามฝั่ง
 คลองส่วนในพระนคร ดังแต่ปากคลองข้างเหนือไปถึงปากคลองด้านใต้
 ห้าป้อม คือป้อมป้องกันจามิตรหนึ่ง ป้อมบีตปัจจนิกหนึ่ง ป้อมผดุง
 ศัตรูราบหนึ่ง ป้อมปราบศัตรูพ่ายหนึ่ง ป้อมท่าตายแรงปราบกษัตริย์หนึ่ง
 ทรงพระราชดำริว่า ครั้นจะให้ก่อกำแพงชั้นโดยรอบก็จะเป็นการลำบาก
 แก่ไพร่พล เมื่อทำป้อมไว้เป็นระยะดังนี้ เมื่อราชการศึกสงครามถึง
 พระนครก็จะคิดใช้ ไม่เกินหรือไม่ต่ำ บั๊กเป็นค่ายระเนียบบรรจบถึงกัน
 เป็นเขื่อนชั้นซึ่งจะได้ต่อสู้ราชศัตรูได้ถนัด และโปรดให้ฝึกหัดทหาร
 อย่างยุโรปขึ้นไว้ เป็นทหารรักษาพระองค์พอสมควรแก่ราชการ ได้ทรง
 สร้างเรือใบเป็นเรือรบ และเรือค้าขายขึ้นหลายลำ ภายหลังมีเรือกลไฟ
 ด้ยามอรุดมพดชนเป็นครั้งแรกที่ไคมี ในกรุงสยาม จึงทรงสร้างเรือรบ
 กลไฟมีนายเรือและทหารขึ้นประจำ ตามธรรมเนียมเรือรบอย่างอังกฤษ

แล้วนิมนต์พระสังฆมาถวยาพระธรรมเทศนา เป็นการครึกครื้นยิ่งใหญ่
 ในกาลครั้งนั้น และการซึ่งทรงบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระเดชพระคุณ
 สมเด็จพระบรมชนกนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนีเป็นต้น นั้นหลายครั้ง
 หลายคราว เหลือที่จะรับพระราชทานพรพรรณาในเวลานั้นให้คัดลอกได้
 และได้ทรงมีการฉลองพระเดชพระคุณยิ่งใหญ่ ในสมเด็จพระบรมชนก-
 นาถและสมเด็จพระบรมราชชนนี เมื่อปีกุน เบญจศก จุฬศักราช ๑๒๒๕
 เพราะทรงพระราชดำริว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 และกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีเสด็จสวรรคต พระองค์ทรงผนวช
 อยู่ในพระพุทธรักษา หาได้ทรงฉลองพระเดชพระคุณแก่พระราชหฤทัย
 คึงพระราชประสงค์ไม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพระเมรุมาศ
 ขนาดน้อย คงขนบน้อยคณาฎกโครง ประดับด้วยพฤษชาติและเครื่อง
 เล่นต่าง ๆ เป็นมโหฬารยิ่งนัก พระเมรุมาศนั้นสูงตลอดยอดถึงยี่สิบวา
 แล้วอัญเชิญพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมชนกนาถ และสมเด็จพระบรม-
 ราชชนนีทั้งสองพระองค์ออกประดิษฐาน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล พระ-
 ราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทราชครูทั่ว
 หน้า พระราชทรัพย์ซึ่งทรงบำเพ็ญพระราชกุศลครั้งนั้น เป็นอเนกอนันต์
 ยิ่งนัก ภายหลังจึงเชิญพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจันทรมณฑล
 ขึ้นประดิษฐานในพระเมรุนั้น แล้วพระราชทานเพลิงที่มณฑล เชียง
 ฝ้ายตะวันตกต่อไป แล้วได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ทำเมรุใหญ่ ณ ท้อง
 ดงนาม บำเพ็ญพระราชกุศลใหญ่ ๆ หลายครั้ง คือครั้งหนึ่งพระเมรุสม-
 เด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี สมเด็จพระบรมราชเทวี และกรมสม-
 เด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี กรมหมื่นวิศณุนาทนิภาธร พระบาทสมเด็จพระ
 พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมหมื่นมหิศวราชวิจิตรดาบสเป็นต้น และมีเมรุต่าง

เมืองท่นอยกวานนอกหลายครั้งหลายคราว มังงานพระศัพทกรมหมื่นสนิท
นเรนทรเป็นต้น พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลแต่ครั้ง ๆ เป็นอเนกนัย
วิจิตรยิ่งนัก

อนึ่งพระองค์ทรงพระมหากรุณาเมตตาแก่ข้าบาทบริจาริกฝ่ายใน
พระราชทานชนดสารสมบัติ และเกียรติยศตามสมควรแก่คุณานุรูปยิ่งกว่า
รัชกาลดั่ง ๆ มา ทรงพระเมตตาแด่พระราชโอรสและพระราชธิดายิ่งนัก
เสมอด้วยบิดากับบุตรแห่งชนดามัญทงปวง ทรงอุ้มชูชมเชยมิได้ทรง
รังเกียจ และมีทรงถือเกียรติยศอย่างใดอย่างหนึ่งเลย พระราชทาน
พระราชทรัพย์ส่วนพระคลังข้างที่ให้เป็นภาค ๆ เสมอกันบ้างยิ่งกว่ากันบ้าง
โดยทั่วถึง ซึ่งเป็นกรพิเศษยิ่งกว่าพระเจ้าดุกเฮอในรัชกาลก่อน ๆ และ
ที่เป็นพระราชกุมารก็พระราชทานวงและตำแหน่ง ซึ่งทรงจัดซื้อและโปรด
ให้สร้างชนโดยพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ แด้วพระราชทานให้เป็น
ดีที่ชีวิตโดยมาก และการซึ่งทรงพระมหากรุณาโปรดยกย่องให้เป็น
เกียรติยศนั้น คือโปรดให้มีการไต่กันต์กระบวนแห่อย่างงดงามมีมยุรฉัตร
ยกไว้แต่เขาไกรลาสเป็นบางพระองค์ และที่ตลอดไปก่อนนั้นบ้างตาม
สมควร ครองหนึ่งก็แต่งตั้งไปไต่กันต์ พระราชธิดาดังเมืองเพชรบุรี มี
กระบวนแห่พร้อมทุกประการ บางงานก็โปรดให้เจ้านายนอกจากพระเจ้า
ดุกเฮอ ไต่กันต์ด้วยก็มี และการทรงผนวชเด่า ก็โปรดให้จัดกระบวน
แห่ทรงผนวชตามแบบอย่างแต่ก่อนมา การซึ่งทรงพระมหากรุณาแด่
พระราชโอรสพระราชธิดา ซึ่งควรจะพระราชทานเต็มตามพระราชประ-
เพณี และทรงยกย้ายไปใหม่บางนั้น รับพระราชทานยกขึ้นเป็นตัวอย่าง
คือเมื่อปีระกา ตรีศก จตุศักราช ๑๒๒๓ สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภาร
เจ้า มีพระชนมายุเจริญได้ ๘ พรรษาโดยลำดับปี สมควรที่จะได้รับ

พระสุพรรณบัฏโดยอย่างโบราณจารึกตีบมา จึงทรงพระกรุณาโปรด
 คงพระราชพิธีรับพระสุพรรณบัฏณพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท คงกระบวน
 แห่มมยุรฉัตร ราชวัติรายทางเหมือนกระบวนแห่ได้กั้นคั้น แห่ออกจาก
 เกยหน้าท้องถนนในพระบรมมหาราชวัง ไปประทับ ณ พระที่นั่งอาภรณ์
 พิโมกขปราสาท ทรงฟังพระสังฆสวดพระพุทฺธมนต์สามวัน ครั้นวันศุกร์
 เดือนนี้แรมหกค่ำ เวลากลางวัน แห่ไปโดยทางเดิมประทับ ณ พระที่นั่งดุสิต
 มหาปราสาท แล้วโปรดให้สมเด็จพระบรมพิศพรพระราชสมภารเจ้า เสด็จผู้
 ที่ตั้งเขาไกรลาสน้อย ฝ่ายตะวันตกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แล้ว
 พระราชทานนาพระพุทฺธมนต์ ด้วยพระเศวตเบญจรถรบเป็นคัน พระบรม
 วงศ์านวงศ์และข้าราชการ ถวายนาพระพุทฺธมนต์เสร็จแล้ว ทรงเครื่อง
 เหมือนอย่างเมื่อทรงฟังสวดพระพุทฺธมนต์ เสด็จออกไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระ
 เสด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท กรมพระ
 อาดกษณโอรสประกาศพระราชดำริ และดำเนินซึ่งจารึกพระสุพรรณบัฏ
 ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามกุฏ
 บุรุษรัตนราชวิวงศ์ วรุตมพงศ์บริพัตร สิริวิวัฒนราชกุมาร (ตั้งนาม)
 และทรงพระกรุณาโปรดให้ทรงตั้งเจ้ากรม เป็นหมื่นพิฆเนศวรสวัสดิ์ศักดิ์
 ปลัดกรมเป็นหมื่นนรราชบุคควารักษ์ สมุหบัญชีเป็นหมื่นอนุรักษพลสังขยา
 ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบัญชีดังนี้ เพราะ
 พระราชประสงค์จะพระราชทาน ให้ทรงศักดิ์นาให้เต็มทีอย่างสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวฯ เจ้าฟ้าต่างกรม จึงโปรดพระราชทานให้ทรงศักดิ์นา ๕๐,๐๐๐
 พระราชทานเครื่องสำหรับเกียรติยศเหมือนอย่างเจ้าฟ้าต่างกรม คือพระ
 มาตราขนาดน้อยหุ้มคาด ฉลองพระองค์คาดจับเอว และเครื่องรางสาย
 คิงประคำ พระแสงขรรค์สั้นทองคำดงยาวราชวัติ พานพระศรี พระเศวต

พระสุพรรณศรี หีบหมากด้วยงยาราชาวดึงตำรับ ที่พระสุธารัตทองคำ
 และกาพระสุธารัตเงินทองคำ ตามตำแหน่งถนัดซึ่งพิเศษนพระราชน
 พระแสงกนหยนฝักงยาราชาวดึง และพระวอประเวศวัง เป็นของ
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมาแต่ยังมีได้เสด็จถึงถด้วย
 ราชสมบัติ ครั้นพระราชทานเสร็จแล้ว ได้จกกลับมาแต่พระองค์ที่พระ
 ทนงอาภรณ์พิโมกข์ ทรงฉลองพระองค์และพระมาดาสำหรับยศซึ่งได้

พระราชทาน และทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระตั้งจาดมทานพ-
 รัตนราชวรารณเครื่องคัน ให้ทรงเคียงซ้าย ทรงพระตั้งจาดเพชรของ
 เดิมเคียงขวา ทรงเห็นพระแสงกนหยนซึ่งได้พระราชทาน แห่กลับคัน
 เข้าพระบรมมหาราชวัง ครั้นเวลาบ่ายทรงเครื่องคัน พระราชทานพระ
 มงกุฎดอกไม้ไหว และพระแสงศรีเพชรให้ทรงแห่มาโดยทางเดิม สัม
 โภชนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นเสร็จการพระราชพิธี

ครั้นภายหลังมา ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งพระราชพิธีพระราชทาน
 พระสุพรรณขวัญ แด่สมเด็จพระเจ้าตากเจ้าฟ้าหญิง อีกครั้งหนึ่ง การ
 พระราชพิธีกนหยนดังได้รับพระราชทานพรพนามาเดื่อนั้น แปรดแต่พระ
 สุพรรณขวัญนจารึกพระนามว่า สัมเด็จพระเจ้าตากเจ้าฟ้าจันทร์
 มณฑลโสภณภควดีมิได้โปรดให้ทรงตั้งเจ้ากรมทรงศักดิ์ดินา ๑๕,๐๐๐ ตาม
 แบบอย่างสมเด็จพระเจ้าตากเจ้าฟ้าฝ่ายใน เครื่องยศนพระราชน
 เครื่องของกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบาศย์ ซึ่งได้ทรงรับพระราชทาน
 เวลาดำรงอยู่ในอิสริยยศเป็นพระราชเทวี แต่ยังมีพระชนมอยู่นั้น เวลา
 แห่กลับ และเวลาสัมโภช ทรงเครื่องอย่างขัตติยราชกุมารี ทรงผ้า
 ตั้งเวียนจับ ทรงสะพักคาดบักเดือมทรงพระนวมและพระเกยวอดทรง
 ต้องเวลา

ครั้นปีฉลู ด้บัคศก จุศศักราช ๑๒๒๗ สมเด็จพระบรมพิตรพระราช
 สมภารเจ้า เมื่อมีพระชนมายุนับได้ ๑๓ ปี โดยลำดับ ทรงพระกรุณา
 โปรดให้หรือโรงเรียนใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่ในกลางสนามหญ้าเดี่ยวแล้วให้ทำเขา
 ไกรลาศขึ้นในที่นั้น โปรดให้ตั้งพระราชพิธีได้กัณฑ์เป็นการใหญ่ พระ
 องค์มหกัศบุรูปสดมณฑ์ คังกระบวนแห่แต่ในพระบรมมหาราชวัง ออก
 มาทรงฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ณ พระที่นั่งสุทไธศยมหาปราสาทตามวัน
 ครั้นวันพระฤกษ์ได้กัณฑ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรง
 เจริญพระเกศา แล้วให้ทรงพระราชยานตรงมาสู่ที่สดทรงณสระโหนดาค
 เขิงเขาไกรลาศ เมื่อเวลาเสด็จมานั้นพระราชทานพระมาตาเพชรน้อยให้
 ทรงเป็นเกียรติยศ ครั้นเสร็จเสร็จแล้ว ท่านอัครมหาเสนาบดีทั้งสอง
 เขิญเสด็จขึ้นไปสู่ยอดเขาไกรลาศ และธรรมเนียมแต่ก่อนมา ผู้ซึ่งสมมติ
 ว่าเป็นพระอิศวรนั้น เคยตกอยู่ในพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ แต่ครั้งนอากัย
 ที่ทรงพระเมตตาแก่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้ายังนัก จึงทรงรับ
 ที่สมมติเป็นพระอิศวรด้วยพระองค์เอง ทรงพระมหาพิชัยมงกุฎและพระ
 แฉ่งขรรค์เนาโดหะ เสด็จออกมาคอยรับพระกรอยู่ ณ ประตูราชวัติบน
 ยอดเขาไกรลาศ แล้วพาเสด็จขึ้นไปทรงเครื่องต้นอย่างขัตติยราชกุมาร
 พระราชทานพระแสงตรีเพชรให้ทรงด้วยจนตลอดงาน ครั้นทรงเครื่อง
 เสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จจูงทรงมาโดย
 บันไดไกรลาศข้างตะวันออก ประทับทรงเกยทิศใต้ พระราชทานให้
 ทรงพระที่นั่งพุดตานซึ่งเป็นพระราชยาน สำหรับเฉพาะพระเจ้าแผ่นดินพระ
 องค์เดียวให้ทรง และแห่ด้วยกลองชนะเงินทอง เหมือนอย่างเช่นพระบาท
 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชทานเกียรติยศอย่างนี้แก่พระองค์

เมื่อได้กัณฑ์นั้น ก็ไปต้มโภชอีกสามวัน แล้วดวยพระเกศาเป็นเสร็จ
การพระราชพิธี

ครั้นเมื่อบิณฑบาต อัฐิศักดิ์กราช ๑๒๒๗ ถึงกำหนดกาลซึ่งต้มเสร็จ
บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าจะทรงผนวชเป็นสามเณร ก็ทรงพระกรุณา
โปรดให้จัดการต้มโภช ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ที่ซึ่ง จะประทับ ทรงหน้า
บายศรีนั้น โปรดให้มัสแตนระบายเป็นดีเส้าแขวนดอกไม้สดเป็นที่ประทับ
ประดับด้วยเครื่องพระเกียรติยศมีพานพระศรีเป็นต้นต้องข้างพระองค์ แล้ว
โปรดให้เชิญเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ มีพระมหามงกุฎเป็นต้น มา
ประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งเศวตฉัตรเพื่อให้เป็นดั่งวัดมณฑล ชนทงปวงได้
เห็นก็เป็นการประหลาด เพราะมิได้เคยมีธรรมเนียมมาแต่ก่อน ครั้นเวลา
เข้าตงกระบวนแห่แต่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์ครุยพระชฎามหากษัตริย์ เด็ดจมาดั่ง
พระภริยาสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า อันทรงเครื่องต้นอย่างขัตติย
กุมารทรงพระชฎาห้ายอดได้กัณฑ์ เดี๋ยวพระราชยานแต่เกยศิลาพระที่นั่งอนันต
สมาคม ออกประตูเทวาพิทักษ์เดี่ยวตรงทางทักษิณไปถนนเจริญกรุง ถนน
ถนนเฟื่องนคร ถนนบำรุงเมือง กัดบมาเข้าพระบรมมหาราชวังทางประตู
วัดวัดใต้ภา ประทับพลับพลาเปิดองเครื่องหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็แต่งพระองค์อวยรับพระภริยา
ที่เกย ครั้นเปิดองเครื่อง ทรงไปรยทานเสร็จแล้ว พระราชทานแต่ดั่งกง
ซึ่งเป็นพระราชยานผูกดี ให้สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรง
เสด็จเข้าไปจนถึงกำแพงแก้วพระอุโบสถ แล้วเสด็จดำเนินลงมารับพระ
ภริยาขึ้นสู่พระอุโบสถ และเพดานผ้าขาวซึ่งตั้งต้มโภชเวลาเย็นนั้น ทรง
พระกรุณาโปรดให้ยกไปตั้งในท่ามกต่างดั่งซึ่งเป็นที่ตั้งจะทรงบรรพชา ครั้น

ได้เข้าไปทรงขอบรรพชาแล้วออกมาทรงผ้า พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีได้โปรดให้ราชบัณฑิตทรงถวายเหมือนอย่างเจ้า
 นายทรงผนวชมาแต่ก่อน ๆ พระองค์ได้ตั้งมาพระราชทานเองด้วยพระหัตถ์
 ตั้งแต่แปลศึกษาเป็นคัมภีร์ไป พระองค์มีพระราชหฤทัยบริตตาปราโมทย์เป็น
 อย่างยิ่ง ปรากฏแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้งปวง และ
 ครองหน้ใหม่การขอนิสัยงามเนรชนเป็นครั้งแรก ครั้นเสร็จการทรงผนวช
 แล้วโปรดให้มีการกระบี่กระบอกที่หน้าพระอุโบสถ ตั้งเด็จพระเจ้าน้อง
 ยาเธอเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ กับพระองค์เจ้า
 กมตาสนเดอสรค์ทรงกระบี่คู่หนึ่ง กรมหมื่นอดิศร์อูถมเดชกับกรมหมื่น
 ประจักษ์ศิลปาคมทรงง้าวคู่หนึ่ง กรมหมื่นพิชิตปรีชากรกับกรมหมื่น
 ภูเรศชำระศักดิ์ทรงกระบอกคู่หนึ่ง พระองค์เจ้าอนุภรรณอนันตวรชัย
 กับพระองค์เจ้าชุมพลสมโภชทรงดาบด้อมมือคู่หนึ่ง ด้วยในเวदानนึ่ง
 ทรงพระเยาว์อยู่ทรงแปลคองค์ แต่พระองค์ทรงเกยพระนวมและเครื่อง
 ประดับต่าง ๆ เป็นการสมโภช ครั้นเวดาค่านมณฑพระดังซึ่งมานั่งหัดถ-
 บาส์ทั้งสามสืบรูปนั้น สวดพระพุทธมนต์ เข้ารับพระราชทานฉนั้นเป็นการ
 ฉลอง ครั้นเวดาบ่ายเสด็จพระราชดำเนินด้วยรถพระที่นั่งคนดาก ดำรัส
 ให้สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ตามเสด็จด้วย บนรถพระที่นั่ง เคียง
 กัน เสด็จพระราชดำเนินไปถึงวัดบวรนิเวศวิหาร โปรดให้เสด็จอยู่
 พระตำหนักเดิมของพระองค์ซึ่งเรียกว่าพระปั้นหย่า และเสด็จพระราช
 ดำเนินทรงเยี่ยมเยียนอยู่เนือง ๆ ครั้นออกพรรษาแล้วในเดือนสิบสอง
 ตั้งเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงถวายเทศนาภักดิ์ถักบรวพ
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระอุตสาหะทรงแต่งด้วย
 พระองค์เอง เพื่อจะให้ทรงถวายเทศนา ณ ครองหน้โปรดให้กรมหมื่น

มเหศวรศิววิลาส ซึ่งเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ทำกระจาดใหญ่
 ผูกเป็นรูปตำเสา ประดับด้วยเครื่องขมและผลไม้ของสดคาวต่าง ๆ ทั้ง
 เครื่องบริวารภักดิ์ เป็นอันมาก ครั้งนั้น ณ ท้องสนามชัย ประดับ เป็นอันงาม
 เป็นที่มหาชนมาดูและอนุโมทนา เป็นการเอิกเกริกใหญ่ แล้วโปรดให้
 ละครดองตำเสาด้วย ครั้นเวลาบ่าย ส้มเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภาร-
 เจ้า เสด็จพระราชดำเนินมาด้วยรถพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินออกไปทรงรับอุมพระองค์ตั้งจากรถพระที่นั่ง
 ในกาดถนน แล้วจึงพระกรมาจนกระทั่งถึงพระที่นั่งทรงธรรมซึ่งทรง
 เทศนา ครั้นหนักทรงพระบริดาปราโมทย์ยิ่งใหญ่ว่า แต่คงพระเมตตาให้
 ปรากฏแก่ชนทั้งปวงเป็นอันมาก ครั้นบิเาะ นพศก จตุศักราช ๑๒๒๘
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกรมขุนตำมพระองค์ ครั้นนั้นจึงทรง
 พระราชทานพระเกียรติยศแก่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เป็น
 กรมขุนพินิศรประธานาธิบดี ในขณะนั้นพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษาโดยลำดับ
 ปีเท่านั้น ส่วนพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์อื่น ๆ ที่ยังทรงพระเยาว์อยู่นั้น
 ก็โปรดพระราชทานพานทองเป็นเครื่องยศให้ แต่ยังทรงพระเยาว์เป็นหลาน
 องค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาเมตตา
 แก่พระราชโอรสพระราชธิดาของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ยากที่จะหาเปรียบ
 ให้เต็มอ ควรเป็นที่ระลึกถึงพระเดชพระคุณทุกเข้าคำ ส่วนพระบรม
 วงศ์านุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในออกนั้นเด่า ก็ทรงพระมหากรุณาพระราช-
 ทานเพิ่มเบี้ยหวัดเงินเดือน และยศฐานันดรศักดิ์ให้ ยิ่งกว่าแต่ก่อน และ
 โปรดให้กำกับราชการต่าง ๆ ทุกพระองค์ ข้าราชการทั้งปวงพระองค์ก็
 ทรงพระกรุณาฯ เคารพให้ทั่วไป พระราชทานสิ่งของต่าง ๆ แก่พระบรม

วงศานวงศ์ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในเนื่อง ๆ แต่ซึ่งควรว่าเป็นครั้งใหญ่
 ๕ ในเมืองานพระบรมบรรพต ได้พระราชทานทองคำ ซึ่งเป็นพระ
 ๕ คดงข้างทของพระองค์ แก่พระบรมวงศานวงศ์ เสนาบัดข้าราชการผู้
 ใหญ่ผู้น้อยคองค่างคดงแก่งขนไป จนถึง ๑๐ แห่งเป็นกำหนด ต้นพระ-
 ๕ ราชทรัพย์นับเป็นเงินตราหลายพันชั่ง พระองค์ได้ทรงสร้างเครื่องราชอิสริย
 ๕ ยศนพรัตนราชวราภรณ์ และเครื่องราชอิสริยยศข้างเผือกขนิไ้วพระราช
 ๕ ทานแก่พระบรมวงศานวงศ์และข้าราชการบางท่าน และพระราชทานไป
 ๕ แก่ชาวต่างประเทศบ้างตามพระราชอัชฌาศัย

พระองค์ดำรงรักษาราชประเพณีโบราณ การพระราชกุศต พระ-
 ๕ ราชพิธีใด ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินแต่หนหลังได้ทรงประพฤติมา
 ๕ พระองค์มิได้ดัดหย่อนหรือเด็กถอนเลยแต่ดักหน มีแต่จะทรงแก้ไขให้
 ๕ ขน และคงเพิ่มเติมขนอกหลายประการ มีการพระราชพิธีตรุษเพิ่มเดยง
 ๕ โตะ การพระราชพิธีดารทเพิ่มกอนข้าวทิพย์เป็นต้น พระราชกุศตและ
 ๕ พระราชพิธีขงคองใหม่ คือพระราชพิธีศรัตจปานการ ถอนาพระ-
 ๕ พพัฒน์ศคยา แต่ก่อนมาพระเจ้าแผ่นดินมิได้เสด็จออกวัดพระศรีรัตน
 ๕ ศำถคารวม ทรงอาศัยความเคารพในพระมหามณัรรัตนปฏิมากร และพระ
 ๕ พุทธรูปนดองพระองค์ในสมเด็จพระอัยกาธิราช และสมเด็จพระบรม
 ๕ ขนภานาทหงดองพระองค์ จึงทรงพระราชออกดำหะเสด็จพระราชดำเนินออก
 ๕ ไปให้พระบรมวงศานวงศ์ ข้าราชการถอนาพระพิพัฒน์ศคยายงวัดพระศรี-
 ๕ รัตนศำถคารวม และคงพิชคเซนทศวดนาน ซึ่งแต่ก่อนมิแต่พิชค น หอ-
 ๕ เชือก ให้มีการเดินแห่ด้วยปีดงคราวและเพิ่มเติมการวิค้ำขบูชา ซึ่ง
 ๕ พระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศลธำ นภาดย หรงคองไว้ ให้เป็นการบูชาขงกว่า
 ๕ แต่ก่อน การพระราชพิธีจรดพระนังคตและพิชมงคดนั้น ก็โปรดให้ทำ

เสมอมิได้ยกเว้นเหมือนแต่ก่อน และโปรดให้มีแห่งตักภักดีบ้างบางครั้ง
 บางคราว การพระราชพิธีพืชมงคลศกัศนีเด้า ถ้าปีใดฝนแล้ง ก็โปรด
 ให้ตั้งพระราชพิธีใหญ่ตามพระราชประเพณีแต่โบราณมา แต่พระราช
 พิธีนั้นทำได้ปีละครั้งหนึ่ง จึงโปรดให้มีการพิธีอย่างน้อย สวดตามกาดัง
 วันเพ็ญเดือนขึ้นออกเดือน ๆ ในเดือนสิบเอ็ดนั้น ก็มีการฉลองพระชนม
 พรรษาเฉลิมพระชนมพรรษาเพิ่มชนใหม่ มิได้ยกเว้นการฉลองพระชนม
 พรรษาในวันสงกรานต์ ซึ่งสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงไว้วันนั้น และ
 การพระราชทานพระกฐินซึ่งเป็นราชประเพณีมีมาแต่โบราณ พระองค์
 เสด็จพระราชดำเนินโดยพยุหยาตรา กระทบดลตมารควันหนึ่ง ชดมารค
 วันหนึ่ง ทุก ๆ ปีมิได้ขาด และเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐิน
 หัวเมืองด้วยทุกปี มีกรุงเก่าและเพชรบุรีราชบุรีเป็นคณทุกฤดูกาด และ
 การพระราชพิธีอื่น ๆ ซึ่งพระองค์ทรงเพิ่มเติม และทรงตั้งขณยมอกหลาย
 อย่างหลายประการ

พระองค์ได้เสด็จกุญชรชาติพิลาัยพัง เป็นราชพาหนะถึงหกช้าง
 ที่หนึ่งพระพิมิตรคณิกิริณี ได้ขึ้นโรงอยู่ในพระบรมมหาราชวังจน ณ กาด
 บดิน ที่สองพระวิสุทธิรัตนิกิริณี ได้มาสมโภชแล้วขึ้นโรงในพระบรม
 มหาราชวัง ตั้งในรัชกาลที่ต้น ที่ตามพระมหาศรีเสด็จควมถาวรณ ขึ้น
 โรงอยู่จนถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ จึงได้ตั้ง ที่ตั้งนางพระยาเขาแก้ว ตั้งเสีย
 กาดทางยังมีทันตมาถึงกรุงเทพมหานคร ที่ห้าพระเสด็จสุวรรณภา-
 พรรณ ได้ตั้งโภชขึ้นโรงอยู่ในพระบรมมหาราชวังหลายปี จึงได้ตั้งใน
 รัชกาลที่ต้นเอง ที่หกเมื่อจุดศักราช ๑๒๒๕ ปีกุน เบญจศก มีชาวข้าง
 สำคัญมา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 เจ้าฟ้ามหามาตา กรมพระบำราบปรปักษ์ แต่ยั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระ

พระเจ้าอนงยาเธออยู่นั้น เสด็จไปคิดตามคำสั่งได้นางพระยา เป็นเผือก
 เอกอัยมิดได้เคยมามีเดมอเหมือนตงนแต่กาดก่อน แต่นางพระยาน
 บัวยัดมเดียวที่เพี้ยด ยังหาได้มาดมโภชในกรุงเทพมหานครไม่ พระองค์
 ได้เค็ดคฤงษรชาติครั้งใด ก็โปรดให้มีการมรดผสมโภชตามราชประ-
 เเพณี เสด็จขึ้นไปรับถึงกรุงทวารวดีโบราณ

พระองค์ทรงสร้างพระราชมนเทียรสถานขึ้นใหม่ ฝ่ายบูรพาแห่ง
 พระราชมนเทียรเดิม ในที่สวนขวาเป็นหลายองค์ มีพระที่นั่งอนันต
 ตมาคมเป็นต้น แล้วเสด็จพระราชดำเนินเฉลิมพระราชมนเทียรด้วยพระ
 ราชพิธีคล้ายกับบรมราชาภิเษก เสด็จประทับปฏิทิน และเสด็จออกว่า
 ราชการในพระที่นั่งฝ่ายบูรพาทิศนั้นตลอดมา ทรงสถาปนาพระราชวังจันทร์
 เกษม ซึ่งเป็นพระราชวังบวร ๆ โบราณในกรุงศรีอยุธยา ขึ้นเป็นพระ
 ราชวัง และสร้างพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ณเกาะบางปะอิน สร้าง
 พระนารายณ์ราชนิเวศน์ณเมืองดงบุรี สร้างพระนครศรีบมยอดเขามหา
 สวรรค์ณเมืองเพชรบุรี และพระราชวังที่ประทับที่ปทุมเจดีย์เมืองนคร
 ชัยศรี ซึ่งเรียกว่านครปทุม และพระราชวังโบราณที่พระพุทธบาท เป็น
 ที่สำหรับเสด็จพระราชดำเนินไปประพาสสำราญพระราชหฤทัย และทรง
 สร้างสระปทุมวันไว้ เป็นที่ประพาสนอกพระนคร และทรงสร้างวังหน้า
 อุทยานและวังสระปทุมย์ เพื่อเป็นที่ประทับสำราญพระราชหฤทัยในบาง
 คาบบางสมัย แล้วจะพระราชทานแก่พระราชโอรสให้เป็นสิทธิขาด เพราะ
 เป็นส่วนเงินพระคลังข้างที่ พระองค์ทรงสร้างปราสาทตามองค์ องค์หนึ่ง
 พระราชทานนามว่าพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกขปราสาท เป็นที่สำหรับเปิด
 เครื่องข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท อีกองค์หนึ่งชื่อว่าเวชยันตวิเชียร
 ปราสาท เป็นปราสาทก่อรอบ ตั้งอยู่บมยอดเขามหาสวรรค์ในพระราชวัง

บนพระนครคีรี อีกร่องหนึ่งทรงสร้างถวายเป็นเศียรพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชทานนามว่าพระที่นั่งมหารัตนปราสาท ตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองไกลไกลในพระราชอาณาเขต เพื่อจะได้ทรงตรวจทุกส่วนของราษฎรและเป็นที่ดำรงพระราชนิเวศน์แห่งหนึ่ง ภายใต้นามพระพุทธรูปชินราช ภายตะวันตกเสด็จพระราชดำเนินถึงเมืองราชบุรี กาญจนบุรี ภายทะเลฝั่งตะวันตก เสด็จพระราชดำเนินเมืองนครศรีธรรมราชนมัสการพระมหาธาตุ และเสด็จประพาสถึงปากอ่าวเมืองตานี ข้างฝ่ายทะเลฝั่งตะวันออก เสด็จพระราชดำเนินประพาสถึงเมืองจันทบุรี เป็นที่สุด เสด็จพระราชดำเนินด้วยเรือพระที่นั่งกลไฟอันไปมาได้สะดวกโดยเร็ว

พระองค์ทรงสร้างและทรงปฏิสังขรณ์พระอารามใหญ่น้อยหลายพระอาราม ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระองค์ทรงสร้างพระพุทธรูปปางปราสาท และพระศรีรัตนเจดีย์ และทรงพระราชอุทิศถวายเป็นพระที่นั่งจตุรมุขของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งตั้งอยู่ในพระราชอุทยาน ให้เป็นหอพระราชทานนามว่าพระพุทธรูปมณฑล และทรงสร้างพระวิหารประดับด้วยศิลา เพื่อจะเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกต ของสมเด็จพระบรมชนกนาถไปประดิษฐาน พระราชทานนามว่าพุทธรูปรัตนสถาน และทรงสร้างพระอารามขึ้นใหม่ คือวัดบรมนิวาสที่ทรงสร้างไว้แต่ก่อนหนึ่ง วัดราชประดิษฐานสถิติมหาธรรมารามหนึ่ง วัดมกุฏกษัตริย์ซึ่งเรียกว่าวัดพระนามบัญญัติหนึ่ง วัดโสมนัสวิหารหนึ่ง วัดปทุมวนารามหนึ่ง ที่ทรงปฏิสังขรณ์มาก ๆ เหมือนสร้างใหม่ ด้วยเป็นแต่เดิมมีชื่อมาแต่เดิม คือ

วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาพฤฒาราม วัดชัยพฤกษมาตา วัดเขมาภิร-
 ตารามเป็นต้น และปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมอีกหลายพระอารามมีวัดสุวรรณ
 คาราราม ซึ่งเป็นวัดของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกย้ายมาตั้งเป็นต้น และ
 หัวเมืองใดซึ่งเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ก็ทรงปฏิสังขรณ์อารามไว้
 เคียงนบนนเป็นพระอารามสำหรับพระราชวัง คือวัดชุมพลนิกายาราม
 ที่เกาะบางปะอิน วัดเสนาสนารามที่กรุงเก่า วัดกระวีศรีรามเมืองลพบุรี
 วัดมหาสมณารามที่เมืองเพชรบุรี และทรงสร้างพระปฐมเจดีย์เป็นที่
 ว่างอยู่แคบโบราณ ก่อเสริมขึ้นไปใหม่ให้สูงขึ้นใหญ่ ตั้งแต่พื้น ศตอดถึง ยอด
 ตามเส้นคืบหกนิ้ว และทรงสร้างพระสมุทรเจดีย์ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ
 ทรงพระราชดำริเริ่มไว้แต่ยังดำรงพระชนม์อยู่ ให้ยิ่งใหญ่พร้อมด้วยวิหาร
 และบริเวณใหญ่น้อยปรากฏอยู่บัดนี้ และทรงปฏิสังขรณ์และสร้างเพิ่ม
 เดิมในอารามต่าง ๆ อีกหลายแห่งหลายตำบล เป็นพระราชกุศลเนื่อง
 มามีได้ชาติ และพระองค์ทรงพระราชศรัทธาบูชาพระรัตนตรัยด้วยเนา
 รัตนต่าง ๆ ก็หลายครั้ง คือทรงถวายเพชรเม็ดใหญ่คิดเป็นพระอนุชาโถม
 พระมหามณีนรัตนปฏิมากร และทรงทำฐานที่คงพระแก้วมรกตของสมเด็จพระ
 พระบรมชนกนาถ ถ้วนแล้วไปด้วยเนวรัตน์ราคาเป็นอันมาก แต่ให้
 ติงการ สมโภช ถวายพระนามว่า พระพุทธบุษยรัตนจักรพรรดิพิมลมณีนัย
 และทรงหล่อพระพุทธรูปด้วยทองคำ มีพระพุทธรูปหิ้งคั่นน้อยและพระ
 นรินทร์รายเป็นต้น และพระถวายประจำพระชนมพรรษาวันแห่งสมเด็จพระ
 พระบรมอัยกาธิราช สมเด็จพระบรมชนกนาถ และสมเด็จพระบรม
 อัยยิกานาถ สมเด็จพระบรมราชาชนนีเป็นต้น และทรงหล่อพระเงินเบ้า
 และทองสัมฤทธิ์กาไหลทอง มีพระพุทธรูปหิ้งคั่นใหญ่เป็นต้น ทรงหล่อพระ
 สถูปเจดีย์ด้วยเงินจำหัดกตถายถอมกะทองสำหรับคงพระราชพิธี และหล่อ

ด้วยทองคำหนักทองคำใหญ่ ตั้งไว้เป็นที่มัสการพระพุทธรูป
 มนเทียร และพระพุทธรูปทองคำเปิดทองคำเปลวก็หลายพระองค์
 และทรงสร้างพระพุทธรูปก่ออิฐตั้งไว้ที่วัดทองคำหลายร้อยพระองค์ มีพระ
 พุทธรูปในถ้ำเขาหลวงเมืองเพชรบุรีเป็นต้น พระองค์ทรงสร้างและทรง
 ปฏิสังขรณ์เจดีย์สถาน ทั้งในกรุงหัวเมืองอยู่เป็นนิจมิได้มีเวลาดำรง
 และพระองค์ได้ทรงสร้างพระบรมมหาราชวัง พระไตรปิฎกทรงพระราชอุทิศ
 ถวายสมเด็จพระบรมราชาชนนั้บหนึ่ง ทรงพระราชอุทิศพระราชทาน
 สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีจวบหนึ่ง

พระองค์ทรงพระราชศรัทธา บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานแก่
 พระสงฆ์ทั้งปวง ในเวลาที่เสด็จพระราชกุศลบางสมัยและนิคยกาล
 มากเหลือที่จะประมาณนับคนนาได้ ส่วนแต่ใคร่จรรจบริหารของประณัด
 อุดมดีมีราคามากน้อยๆ ไป มิใคร่มีดวง่าง และพระคุณข้อสำคัญซึ่ง
 พระองค์ได้มีแต่พระสงฆ์ทั้งปวงนั้น คือจำเดิมตั้งแต่ยังมีได้เสด็จเถลิงถวัลย
 ราชสมบัติ ได้ทรงประดิษฐานธรรมยุติกนิกายขึ้นไว้ด้วยพระองค์เอง ด้วย
 ความดำบากและเหตุขัดข้องเป็นหลายครั้งหลายคราว ครั้นพระองค์ได้
 เถลิงถวัลยราชสมบัติ ด้พระหนึ่งจะทรงวังเกี่ยวพระสงฆ์ฝ่ายคณะมหานิกาย
 ซึ่งเป็นคณะเดิม เป็นสิ่งที่ตั้งสยกันอยู่โดยมาก ครั้นเมื่อพระองค์ได้เสด็จ
 เถลิงถวัลยราชสมบัติชนแล้ว พระราชทานพระบรมราชาอนุญาตว่า พระ
 สงฆ์พวกใดคณะใดจะถือตทริโคกจึงถือไปตามใจแห่งคน มิได้มีข้อห้าม
 ปราบ ส่วนพระสงฆ์คณะมหานิกาย พระองค์ก็ทรงยกย่องให้อยู่ใน
 ตำแหน่งฐานันดรศักดิ์ตามสมควรแก่ศักดิ์คุณวัตรคุณ ส่วนพระสงฆ์คณะ
 ธรรมยุติกนิกายก็ทรงยกย่องขึ้นเป็นพระราชาคณะตำแหน่งเก่าบ้าง ตำแหน่ง
 ใหม่บ้างตามสมควร พระสงฆ์ทั้งสองนิกายก็ได้ประพฤติพรหมจรรย์

โดยความผาสุกสบาย ปราศจากความหวาดหวั่น อันหนักเป็นข้อสำคัญ
 ควรเห็นว่าพระองค์มีพระหฤทัยเที่ยงตรงทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่ได้ประการ
 หนึ่ง พระองค์ทรงประกอบไปด้วยพระปรีชาญาณและพระอดล้าหะอัน
 ยิ่งใหญ่ ได้ทรงทราบพระไตรปิฎกแตกฉานทั่วถึง มิได้มีบัณฑิตอื่น
 เปรียบเสมอในสมัยกาลแห่งพระองค์ทรงประพันธ์พระคาถาและปาฐะภาษา
 มคธ เพราะถูกถ่วงด้วยอรรถและพยัญชนะแคล่วคล่องชำนาญชำนาญ ถึง
 ซึ่งพระองค์ได้ทรงไว้ซึ่งควรจะยกมาเป็นพยาน คือคาถาประณามพระ
 รัตนตรัยซึ่งเริ่มว่า พุทธ นโม รตนกฤษณ์รัจจิต্তิ เป็นคัน และพระ
 คาถานโมการวิฐฐกะ ซึ่งเริ่มว่า นโม อรหโต สัมมา สัมพุทธัสส มเห
 สสิน เป็นคัน และรตนกฤษณ์ปภาวภิกขาจนคาถา ซึ่งเริ่มว่า อรหิ สัมมา
 สัมพุทธโ อตุคัม รมมมชฺชคคา เป็นคัน ซึ่งพระสงฆ์ได้ส่ายขยายถวายเป็น
 ในพระราชพิธีมงคลการอยู่เต็มมิได้ขาด และทรงพระปรีชาฉลาดในการ
 ที่จะชานนามตามภาษามคธ ซึ่งใช้เจือในสยามพากย์ มีชานนามต่าง ๆ
 เป็นคัน มิได้เสียรูปภาษาและเนอความ เมื่อฟังโดยดำเนียงสยามก็เพราะ
 เหมือน กับ ที่ทรง ถวาย พระนาม ส้มเต๋จ พระเจ้า อยู่หัว ทรงดำม พระองค์ อัน
 ปรากฏมาว่า พระบาทสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ จักรีบรมนาถ และ
 ส้มเต๋จพระบรมราชพงค์เชษฐสมุหเสถียรสุนทร และสมเด็จพระปรมานุชิต
 เสรษฐสมุหเสถียรสุนทรเป็นคัน ทั้งพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ
 และนามวัดนามเมืองที่พระราชทานในรัชกาลของพระองค์ ก็
 ถ้วนแต่เพราะทรงตั้ง และพระองค์ทรงทราบชัดเจนในวิชาโหราศาสตร์
 และคัมภีร์ฝ่ายสยามและตำราฝ่ายยุโรป อาจจะทรงคำนวณคติโคจรของ
 พระอาทิตย์และพระเคราะห์ทั้งปวงได้โดยถ้วนถี่ ทายสุริยุปราคาจันทร
 ปราคา แม่นหาผู้เสมอมิได้ และทรงทราบทั่วไปในนิโอกราฟี ด้วยวิธี

วัดแตกวัดขาดโดยแผ่นดินไหว และได้ทรงกำหนดสุริยุปราคาใหญ่เป็นสรรพ-
 คราส เมื่อปีมะโรง ด้มฤทธิศก จตุศักราช ๑๒๓๐ เสด็จพระราชดำเนิน
 ออกไปทอดพระเนตร ณ ค่ายหอดวงคำบตหว้ากอ ก็เป็นสุริยุปราคาต้อง
 ความเวทนาที่ ซึ่งพระองค์ทรงกะไว้มิได้เคลื่อนคลาด ควรเห็นเป็น
 มหัศจรรย์ พระองค์ทรงพระราชศรัทธาตั้งถ้ำในคุณพระรัตนตรัยมิได้
 ย่อหย่อน ทรงประกอบไปด้วยความศรัทธาพร้อมในไตรทวาร

และทรงพระมหากรุณา พระราชทานธรรมแก่ราชบริษัท ฝ่ายใน
 ทุกวันอุโบสถเต็มมิได้ขาด และพระราชกรณียกิจซึ่งพระองค์ทรงประ-
 พุติเป็นนิมิตทุกคืนวันนั้น หาเสมอเหมือนกันทุกวันนี้ ตั้งพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ เพราะพระองค์มีพระราชกิจอันยิ่งใหญ่มากกว่า
 พระเจ้าแผ่นดินแต่หนึ่งหลังหลายเท่านี้ ถ้าเป็นเวลาเร็วเมตมา พระองค์ก็
 ทรงพระราชหัตถ์เสด็จ อยุ่คราวเวลายุ่เนื่อง ๆ ซึ่งพระองค์มีราชการ
 มากชนิดนี้ ก็เพราะบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ราษฎรมั่งคั่งไปด้วยทรัพย์
 ด้มบดทำมาค้าขายกันมากชนิด ต่างประเทศก็เข้ามาพึ่งพระบรมทำมา
 ค้าขาย ก็ต้องทรงระงับดับทุกจริตศึกษาความด้มด้บายของประชาชน โดย
 ด้มพระเดชานุภาพและกำลังพระกาย จะมระหวางซึ่งเป็นทวงทรงด้บาย
 บ้าง ก็น้อยวันน้อยครั้งน้อยคราว เพราะอาศัยพระมหากรุณาและพระ-
 เมตตาอันยิ่งใหญ่ ซึ่งมั่วไปในราษฎรทั้งปวง พระองค์ด้ด้จดำรงรักษา
 ด้ยามรัฐมณฑล ให้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วพระราชอาณาเขตมาได้ ๑๘ ปี
 ครน ณ เดือนดับ ปีมะโรง ด้มฤทธิศก จตุศักราช ๑๒๓๐ พระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรครนพระองค์ ไม่ได้ด้ด้จออก
 วันหนึ่ง แล้วพระอาการคลาย เสด็จพระราชดำเนินออกทรงนมัสการ

พระมหามณเฑียรคณปฏิมากร โปรดให้มีการดมโภช ครั้น ณ วันพุธเดือน
 เดือนขึ้นเก้าค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิศกจุลศักราช ๑๒๓๐ กذبทรงพระประชวร
 มีพระอาการเป็นไข้พระเด้น ภายหลังกำเริบขึ้นเป็นพิษให้สับคร้อนตั้งท่าน
 หนาวเป็นคราว ๆ พระเชพระเหนื่อยมาก พระเสโทซึ่มซาบไปผิดกว่า
 ปกติที่เคยทรงพระประชวรมาแต่ก่อน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนวร
 จักรธรานุภาพ ได้ประชุมแพทย์ประกอบพระโอสถถวาย พระอาการ
 หากลายไม่ มาถึง ณ วันจันทร์เดือนสิบแรมสิบสามค่ำเป็นเวดถือน้ำ
 พระพิพัฒน์สัตยา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราช
 ดำเนินออกวัดพระศรีรัตนศาสดารามไม่ได้ ข้าราชการทงปวงถือน้ำพระ-
 พิพัฒน์สัตยาแล้ว มากกราบถวายบังคม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ตั้งแต่
 นั้นไปพระบรมวงศานุวงศ์และท่านเสนาบดี ก็เข้ามาประจำฟังพระอาการอยู่
 ในพระบรมมหาราชวังพร้อมกัน และตั้งกองป้องกันรักษาพระบรมมหา
 ราชวัง และพระตำหนักต่างนฤหذاب ตามราชประเพณี

ครั้น ณ วันอังคารเดือนสิบเอ็ดขึ้นหกค่ำ มีพระบรมราชโองการ
 ดำรัสให้หา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศร์วชิรินทร์และพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท แต่ยังเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ
 และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อยังเป็นที่สมุหพระกลาโหม
 เข้าไปมอบราชการแผ่นดินให้ท่านปรึกษาหารือกันบังคับบัญชาไป อย่า
 ให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน ในลำดับนั้นต่อมาพระองค์ทรงตั้งฝาก
 พระเจ้าลูกเธอแต่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และพระราชทาน
 ตั้งของอันมีราคาต่าง ๆ แต่พระเจ้าน้องยาเธอบางพระองค์กับทรงพระราชโอ-
 รดพระราชธิดา กับท่านอัครมหาเสนาบดี เพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระเดช
 พระคุณสืบไป และได้ทรงทราบการแผ่นดินซึ่งท่านเสนาบดีได้ปรึกษากัน

ตกตงไว้แล้วนั้น ครั้น ณ วันพฤหัสบดีเดือนสิบเอ็ดขึ้นสิบห้าค่ำ จึงมีพระ
 บรมราชโองการให้หาพระเจ้าบรมวงศ์เชอกรมหลวงวงศาธิราชสนิท และ
 สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เจ้าพระยาภูธราภัย เข้าไปในที่
 พระราชทานพระบรมราชานุญาต ซึ่งจะเด็อกสัตว์พระบรมวงศ์านุวงศ์ซึ่ง
 จะดำรงแผ่นดินสืบไป ครั้นเวตาเย็นวันนั้นเป็นวันมหาปวารณาพระอาการ
 ทรวดหนักตง พระองค์ทรงประกอบไปด้วยพระสติสัมปชัญญะ ทรง
 กำหนดอดส่วนภาคแห่งพระชนมายุของพระองค์เป็นแน่แท้แล้ว จึงมีพระบรม
 ราชโองการให้เจ้าพนักงานจัดเครื่องนมัสการพร้อมแล้ว จึงมีพระราช
 โองการดำรัสให้หาพระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) เข้าไปในที่พระบรมม
 หาราชดำรัสพระราชนิพนธ์ โดยภาษามคธ ให้พระยาศรีสุนทร โวหารรับ
 พระบรมราชโองการจดเป็นอักษรว่า

ยคุฆเ ภนฺเต สฺงฺโฆ ชานาคฺ. มยฺหิ ภิกฺขุกาเต ปุณฺปฺปุณฺนิ มยา
 เอตฺตา วาจา ภาสิตา: ยโตหิ มหาปวารณาย ชาโต มาตุ กุจฺจิตฺโต
 นิคุชฺชนฺโต, กาดํ กุรุมาโน สฺเจ มหาปวารณาทิวเส พาพฺพหิตฺตานโน
 อฺุโปสฺถาคาเร มหาปวารณา สฺนฺนิชฺชาตํ นฺโธ, ตถารูเปณ พฺเตน
 สฺมนฺุหาคโต ยถารูเปณ พฺเตน สฺงฺฆิ เตวาจิกิ ปวาระตฺวา สฺงฺฆสฺส
 สฺมมุชา กาดํ กรายฺยํ; ตํ ตฺวารุ วตฺสฺส, เม อนฺุรูปํ อสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 วาจา ปุณฺปฺปุณฺนิ ภิกฺขุกาเต ภาสิตา. อิทานมฺหิ คหฺญูโส, กยาหิ
 กาหามิ? เตนาหิ อิเม สฺกกาเร วิหารํ ปหิณามิ อิเมหิ สฺกกาเรหิ
 ปวารณา กมฺมํ กโรหนฺติ สฺงฺฆิ สฺชมฺเมว ปุชฺชมิ อตฺตํ วิย กตฺวา.
 อยฺ มหาปวารณา ครุวาริกา ยถา มม ชาตทิวโส. อาพาโร เม
 อภิวทฺตฺติ. เอวํ ภายามิ อชฺช กาดํ การายฺยํ. อาปฺุจฺจามหิ ภนฺเต
 สฺงฺฆิ. จิรปริณิพฺพุตฺตฺตฺตํ ตํ ภควนฺติ อภิวาเทมิ อรหนฺติ สฺมมาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต.

คตัส รมมัม นมสฺสํสามิ, อริยญจ สงฺฆัม นวมามิ. ยมहि รตนคตฺยํ สฺรณํ
คโตมฺหิ. อจฺจโย มํ ภนฺเต อจฺจคมา ยถาพาสํ ยถา มุพฺพํ ยถาอกุสฺสํ.
โยहि ภนฺเต อิมสฺสํ อคฺคภาเว ตถา ตถา ปมคฺโค อกุสฺสานิ
กมฺมานิ อกาสิ. คตัส เม ภนฺเต สงฺโฆ อจฺจยํ อจฺจยโต ปฏิคฺคณฺหคฺ
อายตี สํวราจ.

อิทานิ มยา ปณฺจสฺสํ สํเสสฺสํ สํวราจฺจฺจฺจํ กตํ. คตัส มยฺหิ เอว-
รฺวโป มนสิกาโร อนฺนุจฺฉิยติ ลิกฺขิยติ ปณฺจสฺสํ ขมฺเจสฺสํ, ฉสฺสํ อชฺฉณคฺคิเกสฺสํ
อายคเนสฺสํ, ฉสฺสํ พาหิเรสฺสํ อายคเนสฺสํ, ฉสฺสํ วิญญาเนสฺสํ, ฉสฺสํ สมนฺเสสฺสํ,
ฉสฺสํ นทวาริกาสฺสํ เวทนาสฺสํ. นคฺเคตํ โถกสฺสํ, ยํ อฺปาทียมานํ อนนฺทชฺชํ
อสฺสํ. ยํ วา ปุริสํ อฺปาทียนฺโตนนฺทชฺชวา อสฺสํ. อนฺปาทานํ ลิกฺขามิ
“สพฺเพ สงฺฆารวา อนิจฺจา สพฺเพ รมฺมา อนคฺคา ยถาปจฺจยํ ปวคฺคตฺตํ,
เนตํ มม, เนตํหมสฺสํ, น เมตํ อคฺคตฺติ.” ยํ ยํ มรณํ สคฺคานํ
คํ อนจฺฉริยํ, ยโค เอตํ สพฺเพสฺสํ มคฺโค, อปฺปมคฺคา โหนคฺ ภนฺเต.
อาปฺจฺฉามิ, วนฺทามิ. ยํ เม อปรทฺธํ, สพฺพิ เม สงฺโฆ ขมคฺ.

อาคฺคฺรสมิมฺปิ เม กาเย จิตฺตํ น เหน็ดสาคฺคํ
เอวํ ลิกฺขามิ พุทฺธสฺสํ สํสํนาคฺคิ กวํ.

มีความตามพระบรมราชประสงค์ เหมือนทรงภาษิตนที่ดั่งฆัง-
นิภาคว่า ขอเตือนสังฆังจฺจํ เมื่อครั้งดิฉันเป็นภิกษุอยู่ดิฉันได้กล่าววาจา
เนื่อง ๆ ว่า เพราะดิฉันได้เกิดแล้วประสูติแล้วจากครรภ์แห่งมารดา ใน
ฉันทมหาปวารณา เมื่อทำกาถ ถ้าในฉันทมหาปวารณาป่วยหนักถึง ภิกษุ
สังฆังตามเนรช่วยนำไปยั้งที่สังฆัง ประชุมทำมหาปวารณาณโรงอุโบสถ
ประกอบไปด้วยกำลังเช่นนั้น ด้วยกำลังเช่นไรได้ ดิฉันจะพึงปวารณา
กะสังฆังอันกำหนดตามคำได้แล้ว ทำกาถณที่เฉพาะหน้าสังฆัง ความที่

คิดคนทำไดคองน จะเป็นกรรมดเทยวหนอ ความทำไดคองนจะเป็นกรรม
 ดมควรแกคคณเทยวหนอ วาจาเชนนคณไดคองดาวแถวเนอง ๆ เมอคอง
 เป็นภิกษุ บคณคณเป็นคฤหิตถเดยแถวจกทำอยางไรได เพราะเหตุคณ
 คคณจิงดงเครองดักการะเหตานไปยงวิหาร บุษาดงฆซงทำปวารณา
 กรรมกบตงพระธรรมควยเครองดักการะเหตานทำให้เป็นประหิงคณ วน
 มหาปวารณาวนคณเป็นวนพทหิตบคเชนคณวคคณเกิดเหมอนคณ อาพาธ
 ของคคณกเจริญกตา คคณกตวอยุวา จะทำกาถเดยณเวถาวนคณ คคณ
 ขอตาพระดงฆ อภิกขาทพระสมุพระภาคเจาพระองคณน ผูอรหิตคคณมา-
 ดมพุทะ แมบรินพพานานแถวณน นมิตการพระธรรม นอบนอมพระ
 อริยดงฆของพระดมมาดมพุทะเจาพระองคณน คคณไดคองพระรัตนคริยไร
 เดาวาเป็นสรณะที่พึ่ง โทษดงวเกิน ไดเป็นไปดงคคณผุพาตอยางไรผุหลง
 อยางไรผุไมผุดาตอยางไร คคณผุไดใ้ประมาทไปแถวควยประการณน ๆ
 ทำอกุศตไวแถวณอคคภาพน ดงฆจรงรบโทษที่เป็นไปดงวโดยคณเป็น
 โทษเป็นไปดงวจริงของคคณผุณนเพอตำรวมระวงคองไป

บคณคคณไดทำคณอริษฐานการตำรวมในคตห้แถว มนติการ
 ความทำในใจเชนน คคณไดให้เกิดชนคักษาอยุวา ณชนทงหา
 ณอายคณะภายในหค ณอายคณะภายนอกหค ณวิญญาณหค ณดมผิต
 หค ณเวทนาที่เป็นไปในทวารหค ดิงคคณที่ดตวมาถือเอามัน จะพึ่ง
 เป็นของหาโทษมิได อนิงบุรุษมายคคณดิงคคณไวจะเป็นผุหาโทษมิได ดิง
 นนไมมีเดยในโตก คคณมาคักษาการไมยคคณนอยุวาตั้งชารทงหลายทงปวง
 ไมเทียง ธรรมทงหลายทงปวงไซคคณยอมเป็นไปตามบัจจย ดิงนนไซ
 ของเรา ดงวณนไมเป็นเรา ดงวณนมิไซคคณของเราคคณ ความคาย
 ไคโคของดคคณทงหลาย ความคายนนไมน้ออคจรวย เพราะความคายนน

เป็นมรรคาของสัตว์ทั้งหลาย ขอพระผู้เป็นเจ้าจงเป็นผู้ไม่ประมาทแต่วันเกิด
 คตินของตาคตินให้ไว้ สิ่งใดคตินได้ผิดพลั้ง สิ่งซึ่งอดสิ่งทงปวงนั้นแก่
 คตินเกิด

เมื่อกายของคตินแม่กระดืบกระด้ายอยู่ จิตของคตินจักไม่กระดืบ
 กระด้าย คตินมาทำความไปตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ศึกษาอยู่ด้วย
 ประการดังนี้

ครั้นทรงพระบรมราชินิพนธ์เสร็จแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดให้
 พระยาศรีสุนทรโวหารเจริญไปกับทั้งเครื่องนมัสการสู่พระวิหารหลวง วัด
 ราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม พระสังฆมัญเฑียรบรมวงศ์เธอ กรมพระ
 ปวเรศวริยาตถกถรณ์ เป็นประธาน ประชุมพร้อมกันเพื่อจะทำสังฆปวารณา
 พระยาศรีสุนทรโวหารจตุรบุรุษเทียบเครื่องนมัสการ แล้วกราบถวายบังคม
 มาตามทัก อ่านพระบรมราชินิพนธ์นั้นจนตลอดถึงฉันทนิบาต สังฆมัญเฑียร
 เทศนาแล้วตั้งญัตติปวารณา แล้วปวารณาตามลำดับพรรษา ฝ่าย
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรงตั้งพระยาศรีสุนทรโวหารเสร็จ
 แล้ว ก็ทรงมนัสการจิตตวิโสธโนบาย ภาวนามัญกุศลเครื่องชำระจิตให้
 บริสุทธิ์ พอสมัยยามกับบาทหนึ่ง เสด็จสวรรคตณพระที่นั่งภาณุมาศ
 จักรุณย์ฝ่ายอุดรทิศ พร้อมด้วยยศจรรย หมอกกคลุมทวันครมณฑลโดย
 บุญญวันควดีย์ เมื่อเสด็จสวรรคตพระชนมายุนับเรียงปีได้ ๖๕ พรรษา
 นับอายุโหราโดยจันทรคติได้ ๖๔ ปีถ้วน คิดเป็นวันได้ ๒๓๓๕๘ วันกับ
 ๑๖ ชั่วโมงครึ่ง คิดตามสุริยคติกาตอย่างยุโรปได้ ๖๔ ปีหย่อน ๑๖ วัน
 กับ ๒ ชั่วโมง เสด็จดำรงอยู่ในราชสมบัตินับเรียงปีได้ ๑๘ ปี นับอายุ
 โหราคามจันทรคติได้ ๑๗ ปี ๕ เดือนถ้วน คิดเป็นวัน ๖๓๕๘ วัน มีพระ
 ราชโอรสและพระราชธิดา เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าชายดี สมเด็จพระ

พระเจ้าถูกเขอเจ้าฟ้าหญิงหนึ่ง พระองค์เจ้าชายสามสิบห้า พระองค์เจ้า
หญิงดีสิบสอง รวมแปดสิบสองพระองค์

จึงพระบรมวงศานุวงศ์และท่านเสนาบดี พร้อมด้วยพระสงฆ์ราชา
คณะผู้ใหญ่ มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาดงกรณ์เป็น
ประธาน ปรีกษาพร้อมกันอัญเชิญสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารพระ-
องค์ผู้เป็นพระบรมราชโอรสอันประเสริฐ เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ
สืบพระบรมราชสันตติวงศ์ ดำรงพิภพแผ่นดินสยาม ให้มีความผาสุกสวัสดิ
สืบไป ครั้นรุ่งขึ้นณวันศุกร์ เดือนสิบเอ็ดแรมค่ำหนึ่ง สมเด็จพระบรมพิตร
พระราชสมภารเจ้า เสด็จพระราชดำเนินตรงพระบรมศพ สมเด็จพระบรม
ชนกาทิราชทรงเครื่องโดยขัตติยราชประเพณี แล้วอัญเชิญประดิษฐาน
ในพระดงเงิน ประกอบด้วยพระโกศทองคำ เชิญขึ้นประดิษฐานไว้บน
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมด้วยอเนกราชอิสริยยศตามแบบโบราณ
ราชประเพณี แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้จัดการพระเมรุมาศขนาดใหญ่
สูงตลอดยอดดงเส้น ประกอบไปด้วยเมรุทิศเมรุแทรกครบทุกดั่งทุก
ประการ และโรงงานมรดศพตามราชประเพณีทุกดั่งสรรพ ครั้น ณ วัน
จันทร์เดือนสี่ขึ้นหกค่ำ ปีมะเส็ง เอกศก จุฬศักราช ๑๒๓๑ ได้เชิญพระบรม
ธาตุออกประดิษฐานมีการสมโภชแล้วเชิญกลับในวันอังคาร เดือนสี่ขึ้นเจ็ด
ค่ำ ครั้น ณ วันพุธเดือนสี่ขึ้นแปดค่ำ เชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวทรงตามพระองค์ และสมเด็จพระปฐมบรมมหาบัยกาธิบดี
กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี กรม
สมเด็จพระศรีสุทนต์ ออกไปประดิษฐานมีการมรดศพสมโภช ครั้นถึง
วันพฤหัสบดีเดือนสี่ขึ้นเก้าค่ำ เชิญคืนเข้าพระบรมมหาราชวัง ครั้นวัน
เสาร์เดือนสี่ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ อัญเชิญพระบรมศพโดยกระบวนแห่อย่างใหญ่

เชิญพระบรมโกศขึ้นประดิษฐานบนพระเบญจาทองคำ แล้วมีการมหรสพ
 ดมโขนตั้งเจ็ดวันเจ็ดคืน ครั้น ณ วันศุกร์เดือนสี่แรมสองค่ำ ถวายพระ-
 เสด็จพระบรมศพ รุ่งขึ้นเชิญพระอัฐิลงพระโกศกุดั่นน้อยขึ้นประดิษฐาน
 บนบุษบกทองคำ เชิญพระอัฐิกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ดมเด็จพระ
 พระบรมราชชนนีออกไปตั้งที่พระเมรุด้วย มีการมหรสพดมโขนอีกสาม
 วัน ครั้นวันอังคารเดือนสี่แรมหกค่ำ เชิญพระบรมอัฐิขึ้นเข้าพระบรม
 มหาราชวัง ประดิษฐานไว้ ณ หอพระธาตุมนเทียร ดมเด็จพระบรมพิตร
 พระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระเดชพระคุณ ดม-
 เด็จพระบรมชนกมหาราชราชเป็นอนุเมถนยวิจิตรยิ่งนัก

และเมื่อวันพุธเดือนสิบขึ้นเก้าค่ำ เป็นวันแรกพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร ยังมีได้ปรากฏแก่ชนทั้งปวงนั้น มี
 พระบรมราชโองการดำรัสให้หาสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เด็ดจ
 ษขึ้นไปเฝ้าบนพระแท่นที่พระบรรทม มีพระราชดำรัสให้ทรงทราบฝ่าพระองค์
 จะเด็ดจสดวรโรคคนในกาลครั้งนี้เป็นแน่แท้ และได้ดำรัสตั้งด้วยราชการ
 แผ่นดิน และการทั้งปวงในราชประเพณีเป็นอนุเมถนทุกประการ และใน
 กระแสพระบรมราชโองการข้อหนึ่งนั้น ดำรัสตั้งว่าถ้าเด็ดจสดวรโรคต้อง
 ไปแล้ว ขออย่าให้เชิญพระบรมอัฐิของพระองค์ไปประดิษฐานไว้ในหอ
 พระธาตุมนเทียรกับพระอัฐิบางพระองค์ซึ่งเป็นที่ทรงรังเกียจ ขอให้สม-
 เด็จบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระอดสาหะโดยสถานใด สถานหนึ่ง
 ให้ได้เชิญพระบรมอัฐิของพระองค์ไปประดิษฐานไว้ใน พระพุทธ มนเทียร
 หรือในหมู่พระที่นั่งฝ่ายตะวันออกองค์ใดองค์หนึ่ง พร้อมด้วยกรมสมเด็จพระ
 พระเทพศิรินทราบรมราชินี ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระ
 บพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงรักษาพระกระแสดพระบรมราชโองการอนัน

ไว้ ครั้นเมื่อถึงกาลอันสมควร จึงทรงปรึกษาด้วยพระบรมวงศานุวงศ์
ท่านเสนาบดี โดยเป็นการยากที่จะให้ยินยอม ภายหลังเป็นอันตกลงโดย
กระแสพระราชดำริ จึงโปรดให้จัดการที่คงพระบรมอัฐิในพระที่นั่งบรม
พิมาน ซึ่งเนื่องกับพระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิ
เสร็จแล้ว ครั้น ณ เดือนหกปีมะเมีย โทศกจตุศักราช ๑๒๓๒ จึงโปรดให้
เชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สัมเด็จพระบรม
ชนกนาถ และกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี สัมเด็จพระบรมราชชนนี
ออกมาประดิษฐาน ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
และมีกรรมhardtหมโภชนเจ็ดวันเป็นกำหนด แล้วจึงเชิญเชิญขึ้นประดิษ
ฐานไว้ ณ พระที่นั่งบรม พิมาน เป็นที่ ประดิษ ฐานสืบ มาจน ณ กาล บัดนี้
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สัมเด็จพระบรมชนกมหาราชา
ธิราชเจ้า ทรงประกอบด้วยอัจฉริยภาพวิริยอุตสาหะคุณบุญวิบากสมบัติ
มีราชประวัติตั้งรับพระราชทานถวายเป็นวิวัฒนามาฉะนี้

และพระราชกุศลซึ่งสัมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรง
บำเพ็ญในอดีตกาลสมัยบัดนี้ ด้วยทรงบริจาคบิณฑบาตและไตรจีวร
ภาคหกลีบห้าส่วน และสมณบริวารในภิกษุสงฆ์พระราชอาณาเขตเป็น
ประธาน และไตรจีวรกับสมณบริวารเครื่องกั้นที่กระจัดใหญ่ ซึ่ง
โปรดให้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเป็นผู้ทำขึ้น เป็นธรรมเนียมมาบุชา
ภักดิ์อามิสบริจาคทั้งปวงนี้ ทรงพระราชอุทิศถวายฉลองพระเดชพระ
เดชพระคุณ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สัมเด็จพระ
บรมชนกมหาราชาธิราชนับเป็นสถานที่ครบห้า ในบุรพทิศ้านมีต้นธรรม
ศุกโคกาทโนสิงคาคตศุกร โดยพุทธศาสนิกบริหารแกดิงคาคตมาณผู้รับ

เทศน์ว่า ปณฺจหิ โห คหปติปุตฺต จานเหสิ ปุตุเตน ปุริสฺสุมิมา ทิสฺสา
 มาตาปิตโร ปจฺจุปฏฺฐจาคพฺพา ตูกรคถหตฺตบฺตร มารดาบิคาญฺติคฺปฺรติ
 มาตํวันนํออก เพราะมีอุปการะแก่บุตรดีกว่าก่อนว่าบุคคลอื่น ๆ อัน
 บุตรพึงปฏิบัติโดยสถานห้ำคือคิดว่า ภาโต เนตํ ภริสฺสํามิ เราเป็นผู้
 ที่ท่านได้เลี้ยงแล้วจากเลี้ยงท่านหนึ่ง กิจจํ เนตํ ภริสฺสํามิ เราจักทำกิจ
 การของท่านหนึ่ง กุตวํสํ สเปสฺสํามิ เราจักคงวงศ์ตระกูลไว้หนึ่ง ทายชฺช
 ปฏิชฺชามิ เราจักปฏิบัติปกครองทรัพย์มรดกไว้หนึ่ง อถวา ปน เปคานํ
 กาดกานํ ทกฺขินํ อนุปฺปทสฺสํามิ ก็หรือเมื่อท่านจะไปแล้วทำการแล้ว
 จักเพิ่มทักษิณาทานเครื่องเจริญสุขสมบัติหนึ่ง มารดาบิคาญฺติคฺปฺรติ
 มาตํวันนํออก เพราะมีอุปการะแก่บุตรดีกว่าก่อนว่าบุคคลอื่น ๆ อัน
 บุตรพึงปฏิบัติโดยฐานห้ำประการเหล่านี้ ก็แต่สถานทั้งห้าอัน ภริสฺสํ
 การเลี้ยงเป็นหนึ่ง กิจจํภริสฺสํ ทํากิจเป็นที่สอง กุตวํสํสนํ คง
 วงศ์ตระกูลไว้เป็นที่สาม ทายชฺชปฏิบัติ ปฏิบัติปกครองทรัพย์มรดก
 เป็นที่สี่ ทกฺขินํอนุปฺปทานํ เพิ่มทักษิณาเป็นที่ครบห้า สถานทั้งห้าแบ่ง
 เป็นสามภาคก่อน ภริสฺสํ การเลี้ยงที่หนึ่งนั้น บุตรจะพึงทำได้เมื่อมารดา
 บิคาญฺติคํดำรงอยู่ตายเดียว ทกฺขินํอนุปฺปทาน การเพิ่มทักษิณาที่ครบห้า
 นั้น บุตรจะพึงทำเมื่ออุปโภคสํมยเมื่อท่านจะได้นั้นไปแล้วเท่านั้น แต่กิจ
 อีกสามคือ กิจจํภริสฺสํ ช่วยทำกิจการ และ กุตวํสํสนํ คงวงศ์ตระกูล
 ไว้ และ ทายชฺชปฏิบัติ ปฏิบัติทรัพย์มรดกนั้นไม่มีเวลากำหนดนิยาม
 กาด บุตรผู้ภริสฺสํจะพึงประพฤติได้ทุกสํมย เมื่อมารดาบิคา
 ญฺติคํดำรงอยู่และเมื่อไปปรโลกแล้ว

เพราะฉะนั้น จึงได้ตั้งนิษฐานว่า เมื่อมารดาบิคาญฺติคํดำรงอยู่ บุตร
 พึงปฏิบัติได้ดีประการ คือการเลี้ยง และการทำกิจการ และคงวงศ์
 ตระกูลไว้ และปฏิบัติทรัพย์มรดก เมื่อไปปรโลกแล้วพึงปฏิบัติได้ดี

ประการ คือการทำกิจซึ่งค้างให้สำเร็จ และตั้งวงศ์ตระกูลไว้ และปฏิบัติ
ทรัพย์สินมรดก และเพิ่มทักษิณาอุทิศ เป็นต้น บัจจุบันฐานกิจส่วน
อปรภาคสมัย

ก็และในที่ตั้งสถานส่วนอปรภาคนั้น กิจใด ๆ ซึ่งไม่มีโทษเหมือน
อย่างประดิษฐานของถาวร มีอารามวิหารและสถูปเจดีย์สถาน และ
สร้างคัมภีร์ และพระปริยัติธรรม และสระน้ำบ่อน้ำและสะพานและศาลา
เป็นคั่น มารดาบิดาได้เริ่มปรารภประดิษฐานตั้งไว้หวังจะให้เสร็จ แต่
ยังไม่เสร็จตามประสงค์ก็ดวงไปต่อกิจโดยกิจ บุตรธิดาผู้มีความสามารถ
มาชวชนชายให้ถาวรวัตถุ มีอารามวิหารเป็นคั่นที่ค่างนั้นเสร็จแล้วดวง
หรือถาวรวัตถุ ซึ่งมารดา บิดาได้ ประดิษฐานไว้แล้ว เสร็จแล้ว แต่ ชำรุดไป
บุตรธิดาปฏิสังขรณ์ให้ดำรงคงคั่นเป็นปรกติขึ้นได้ หรือถาวรวัตถุนั้นเด็ก
บุตรธิดามาชวชนให้เจริญใหญ่ หรือถาวรวัตถุนั้นไม่เป็นรณนัยสถาน
บกพร่องด้วยอสังการไม่ไฟโรจน บุตรธิดามาทำนุบำรุงให้เป็นรณนัย
สถานทีบันเทงจิตและไฟโรจนด้วยอสังการพิเศษมีมาตการกรรม มีตการกรรม
จิตรกรรมเป็นคั่น อันชื่อว่ากัจจกรณะทำกิจแห่งมารดาแห่งบิดา ให้
เจริญกุศลจรรยา และให้เกิดเกียรติยศปรากฏแก่ชนนิกร

ตั้งวงศ์ตระกูลไว้แล้ว บุคตา วัตถุ มนุสส์ถาน์ บุตรธิดาเป็นวัตถุ
ของมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยจะทำให้ตระกูลประดิษฐานดำรงไปได้ยาวนาน ดัง
ภูมิภาคพื้นแผ่นดินเป็นวัตถุที่จะปลูกเคหสถาน และเพาะและหว่านพืช
ให้เป็นอารามส่วนไม้ดอกไม้ประดับนั้น เมื่อบุตรธิดามารักษาพิสดุและ
ธรรมของมารดาบิดาไว้ไม่ให้พินาศอันครุชาน คือมารักษาภูมิที่และพิสดุ
มีเงินทองเป็นคั่น ซึ่งเป็นของมีแห่งมารดาบิดาไว้ไม่ให้สลายสูญได้ย เมื่อ
วงศ์ตระกูล เป็นไปโดยใช้ธรรม ประกอบกรรม อันเป็น อชรรมิกกิจ และนำ

เสีย ให้ชนในตระกูลตั้งค้อยู่ในธรรมวงศ์ และอาณาจักรศักดิ์ยานจักร
หรือทานมั่งคั่งตกคตเป็นคน ส่วอนกฤตยัญนำมาตามวงศ์ตระกูล ก็หา
คตให้เต็มคูนยเสียไม่ ประพศิบำเพ็ญให้เป็นไปคงอยู่ตามที่ หรือให้
ท้วมากและประณตกว่าแต่ก่อนกต ชื่อว่าคงวงศ์ตระกูลไว้

ฐานที่สามชื่อว่าทนายชชะปฏิบัติ ความปฏิบัติทรัพย์มฤคกปฏิบัติกิจ
ของทนายทบุคคลดงนหน บุตรีชิตามาประพศิตนให้เป็นไปโดยกิจชอบที่
ควรจะได้ทรัพย์มฤคก เว้นความประพศิตซึ่งเป็นปฏิบัติข่าง ๆ มีความ
เป็นรุดคกชนเป็นคนเสีย ชื่อว่าปฏิบัติซึ่งทรัพย์มฤคก ใต้ตามกิจของ
ทนายทบุคคล ปริณายกรคนเชษฐโกรต เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิชนก
มหาราชเสด็จทรงผนวชหรือเสด็จทวงคตได้ ๗ วัน จักรวรรดิอันครธาน
แล้ว มาดำรงในพระชนโกวาท บำเพ็ญจักรพรรดิวัตรดีให้บริบูรณ์
เป็นประโยชน์สมบัติแล้ว ได้บรรลุดจักรพรรดิราชาภิเศก ที่ฆาตุกุมาร
บุญญวันคบัณฑิตสถิตในธรรมโกวาทแห่งสมเด็จพระชนกาธิบดี ไม่ดวง
จะเมิดแล้ว ได้คันททรัพย์ในโกศวิสัยดำรงไอศวรรยสมบัติเอกราชเป็นคน
นั้น เป็นผู้ปฏิบัติทนายชชะอย่างออกฤชฎี บุตรีชิตาแห่งตระกูลนั้น ๆ หลัง
ไหลไปตามโอวาทมารดาบิดา ได้เป็นเจ้าทรัพย์ฐานันดรแห่งตระกูลได้
เช่นนี้ เป็นผู้ปฏิบัติทนายชชะอย่างต่ำ ทนายชชะปฏิบัติเป็นมาดาบิคุปัฐฐาน
ธรรมประการหนึ่ง

ฐานที่สี่ชื่อว่าเพิ่มให้ซึ่งทักษิณาทาน เครื่องเจริญดุชดสมบัติเพื่อ
มารดาบิดาผู้ทำกาดกิริยาไปปรโลกเดวณน คือบำเพ็ญกุศตธรรมทานมัย
บุญราศี อุทิศด้วยหิคุปเทศเจตนาเป็นฉันทะหวังสุขประโยชน์ศุภอิฐผล
จะให้เสร็จแก่มารดาบิดาผู้วายชนม์ไปปรโลกนั้น ด้วยบักดานโมทนามัย
บุญตามดมัยน ๆ เป็นส่วนธรรมบรรณาการปัจจุปรการกิจ เมื่อเวลาดัน

วิสัยสามารถที่จะสนองคุณโดยอุปการมธุอื่น เป็นอพาราบูชา เสร็จด้วย
กตัญญูกตเวทิตาคุณซึ่งเป็นสัพฺปรีตญฺมิ และทำผู้บริจาคไม่ให้ปราศจาก
ผล นับว่าเป็นพรหมกุศลส่วนมากตามคัมภีร์ฐานธรรมประการหนึ่ง ด้วย
ประการณะ

สถานทั้งห้ารวมบุรพทิศ้านมัตถธรรมน แบ่งออกเป็นสองภาคเมื่อ
มารดาบิดายังดำรงอยู่ บุตรจะพึงปฏิบัติได้สัปรการ เมื่อไปปรโลกแล้ว
จะพึงปฏิบัติได้สัปรการ ด้วยประการณะ

และกิจทั้งห้าสถานล้วนบุรพทิศ้านมัตถธรรมน เป็นที่ปรารภนาของ
บัณฑิตชาติ จะให้เป็นที่แก่บุตรซึ่งเกิดณตระกูลแห่งคน

เพราะเหตุฉะนั้น พระนรธาตภทศพลเจ้าจึงยกความประสงค์คนนชน
ครัตต์เทศนา ในปัจจุณวฐฐานสุตฺรว่า ปณฺจ จานานิ สมนฺปสฺสตี ปุคฺคํ
อิจฺฉนฺติ ปณฺทิตา เป็นคัน มีความว่า บัณฑิตทงหตายพิจารณาเห็น
ฐานเหตุที่ตงแห่งผลห้ประการ จึงปรารภนาบุตรว่า ภาโต วา โน
ภริสฺสตี บุตรอันเราเลี้ยงแล้วจักเลี้ยงเราบ้าง กิจจํ วา โน ภริสฺสตี
จักทำกิจของเราให้เสร็จคังประสงค์บ้าง กุสฺสวโธ จิริํ ทิฏฺฐเจ วงศ์
แห่งตระกูลของเราจะพึงตงอยู่ได้นานเพราะบุตรได้นำไปโดยดำคับ ทายชฺชํ
ปฏิบัติชฺชติ บุตรเราจะได้ปฏิบัติโภทฺทพฺยเคฺรืองขอปฏิบัติทาเคฺรืองเป็น
ทายาทบุคคต อถ วา ปน เปตานิ ทกฺขิณฺนุปฺทสฺสตี ก็หรือเมื่อ
เวตาเราตโธกนไปแล้ว บุตรจักได้ตามเพิ่มทกษิณาทานเคฺรืองเจริญฺสุช
สมบตี จานาเนตานิ สมนฺปสฺสตี ปุคฺคํ อิจฺฉนฺติ ปณฺทิตา บัณฑิต
ชาติทงหตายพิจารณาเห็นฐานห้ประการเหตุอันอยู่เป็นที่ประสงค์ จึง
ปรารภนาบุตรให้เป็นผู้เกิดณตระกูลคน คตฺตมา สนฺโธ สปฺปรีตํ กตญฺญู
กตเวทินิ เพราะฐานทงหานเป็นที่ปรารภนาของมารดาและบิดาผู้บัณฑิต

ขอซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระราชดำริระตก
ถึงพระเดชพระคุณ สมเด็จพระบรมชนกมหาราชาธิราชเจ้า แด่ทรง
พระอุทสาหะจัดการบันดั้นให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าน้อง
ยาเธอ ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีพระพุทธรูปปาง
ปราสาท พระศรีรัตนเจดีย์เป็นต้น ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกมหาราชาธิราช
เจ้าทรงสถาปนาขึ้นไว้ยังหาสำเร็จบริบูรณ์ไม่ ให้แล้วสำเร็จไปได้โดยเร็ว
พด้นสมเด็จพระราชประสงค์เดิมได้ฉะนี้ นับว่าเป็นส่วนกิจจรรยาในบูรพ
พิศานมัตถธรรมจริยาน

อนึ่งกิจจรรยาอื่น ๆ ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกมหาราชาธิราชเจ้า
ได้ทรงสถาปนาไว้ยังไม่เสร็จ ก็ทรงพระราชอุทสาหะให้ภริยานั้น ๆ
เสร็จตั้งพระราชประสงค์ หรือถาวรวัตถุใด ๆ ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกมหา
ราชาธิราชเจ้าได้ทรงสถาปนาไว้ชำรุด และไม่พอโรจน์เป็นรมณียสถาน
สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ก็ทรงพระอุทสาหะให้ปฏิสังขรณ์
และตกแต่งให้เป็นรมณียสถานขึ้นก็ดี พระภริยานิกงทองปวงนับในกิจจ-
กรณสถาน ส่วนบูรพพิศานมัตถธรรมจริยานฉะนี้

ในกุดวังรัฐปะนะที่สอง ขอซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ทรงพระอุทสาหะรักษาอุดมอดังการเป็นต้น ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกมหา
ราชาธิราชเจ้าพระราชทานนั้น ๆ ไว้มิให้เสื่อมศูนย์ และทรงบำเพ็ญพระ
ราชกุศลนอกกำหนดในการแผ่นดินเป็นส่วนพิเศษ มีวัดศาบูชาและมรุทาน
เป็นต้น ให้เป็นไปดำรงตามกาดมัย ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถเจ้า
ได้ทรงบำเพ็ญมานั้น ส่วนนี้เป็นกุดวังรัฐปะนะสถาน บูรพพิศานมัตถธรรม
จริยาน

ในทนายชชปฏิบัติที่ครบตาม ข้อซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชดำริ
 เจ้า พร้อมพระบรมพราภินิหารบุญบารมีธรรม เด็ดจตุตถิอยู่ในพระบรม
 ราโชวาท ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถพระราชทานทรงรักษาพระองค์ให้
 ควรแก่สยามเมกรชทายาท เป็นที่ยินดีน้อมเกล้าฯของพระบรมวงศ์-
 นุวงศ์ และมุตมุขมาตยานิกร เด็ดจตุตถิในสยามเมกรชยามให้ศวรรย์
 โดยศรรพเกษมวิธเป็นมหัทศวรรย์ปรากฏแก่ศรรพเนกชนนิกร ^๕ เป็น
 ทนายชชปฏิบัติ ส่วนบูรพทิศานมัตถธรรมจริยาอันอุกฤษฏ์ ด้วยประการฉะนี้ ^๕
 ทักษิณานุปทานที่ดีเจ้า สมเด็จพระบรมพิตรพระราชดำริเจ้า
 ก็ทรงบำเพ็ญเป็นอติศัยพระราชกุศล ในสมัยพิเศษนิยมโดยดีตรงกับ
 พระบรมสมภพมงคล และตรงกับคติที่ศวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระ
 บรมชนกมหาราชาธิราช และสมเด็จพระบรมราชชนนี และในอภิตักษิต
 สมัยอื่น ๆ และอภิตักษิตสมัยบัดนี้ เป็นทักษิณานุปทานธรรมจริยา
 สถานทีครบดีด้วยประการฉะนี้ ^๕ สมมาปฏิบัติส่วนบูรพทิศานมัตถธรรมดี
^๕ เบื้องหลังคือ กิจุจกรณ กุตวดีจปน ทนายชชปฏิบัติ ทักษิณานุปทาน
 ดงรับพระราชทานถวายเป็นอติศัยนามาทองปวงนี้ ^๕ สมเด็จพระบรมพิตรพระราช
 ดำริเจ้าทรงพระอนุชาหะมาเพ็ญให้เป็นไปทุกประการ ด้วยประการฉะนี้ ^๕
 ก็และพระราชกุศล จักรวิณชบาตไทยธรรมหกลีบห้าภาค ^๕ ซึ่ง
 สมเด็จพระบรมพิตรพระราชดำริเจ้า ทรงบริจจาคในพระสงฆ์ราชาคณะ
 เป็นประธาน และใครจักรัสม ญ บริหารธรรมเทศนาบูชาภักดีทงปวงนี้ ^๕
 สมเด็จพระบรมพิตรพระราชดำริเจ้า ทรงพระราชอุทิศกัตปนาผดเป็น
 บัณฑิตทาน ถวายแด่สมเด็จพระบรมชนกนาถพระบาทสมเด็จพระปรเมนทร
 มหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเด็จจตุตถิศวรรคตแล้วนั้น ^๕ แม้จะเด็จจตุตถิ
 ในทิพยาลัยอมรพิมานหรือในสถานคติอุบัติใด ๆ ก็ดี ^๕ ของงได้ทรงทราบ

ด้วยทิพยจักษุทิพยโสด หรือญาณวิถีทางใดทางหนึ่งแล้ว จึงได้ทรงรับ
บรมราชาธิกษัตริย์มา เพื่อเจริญกุศลธรรมา และสุจริตวิสัยดีซึ่งจะได้
สำเร็จผลโดยสมควรแก่คตินั้น ๆ ทุกประการเทอญ

พระราชกุศลบุญนิธิทักษิณานุปทานมัย ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตร
พระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญในอดีตกาลสมัยกาลพิเศษนั้น จึงสำเร็จ
เป็นธรรมิการักชาวชนทุกโยบาย ระกิดกันศรัทธาหมั่นบำเพ็ญธรรมและสรรพ
อันตราย ให้พินาศบาราศ์ไกลอย่าได้มาพ้องพานสมเด็จพระบรมพิตรพระราช
สมภารเจ้า จึงเสด็จสถิตอยู่ในบรมราชมโหศวิชัยสมบัติโดยเกษมสำราญ
ทรงไฟโรจน์สว่างด้วยราชวรฤทธิ ดังพระเจ้าจักรพรรดิราชผู้เป็นอิสริยา
ธิบัติในทิวปมัสสุทรดำครดีเป็นที่สุดคณน และในรัตนคตยปรากฏาภิยาจน
คาถา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสมเด็จพระบรมชนกนาถ
ทรงประพันธ์เป็นคาถาภาษามครไวนน เป็นพระคาถาอันอุดมประกอบด้วย
คุณพระรัตนตรัย บดินจะได้รับพระราชทานอริษฐานอาราธนาตาม ความ
ในคาถานั้นเพื่อจะให้เจริญพระราชดีวิสัยดีพัฒนาบงคตโดยเนอความว่า

อรหิ สมมาสมพุทโธ อุดมม ชมมชฌนคา
มหาสงฆ์ ปโพเชติ อิจเจติ รตนคตย

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้บรรลุถึงธรรมอันอุดม แล้วให้สงฆ์หมู่ใหญ่
ครุสสุ คันจากกิเลสสินทรา เบิกบานปรีชาคุณชนได้ ดำนนวนนคตย อุดม
สูงสูดกว่ารัตนอื่น

พุทโธ ชมโม สงโฆ จาติ นานาโหนดมบี วตตุโต
อณณมณญญาวิโยคาว เอกภฏติ ปนคตโต

แม้ถึงต่าง ๆ กันโดยวัตถุว่า พุทโธ ชมโม สงโฆ ฉะนั้นก็จริงอยู่แต่ ก็
แต่เป็นอันเดียวกันโดยอรรถเนอความ เพราะไม่พรากันได้

พุทธโธ ธรรมุตต์ โพชชตา ธรรมโม สงฺฆเมณ ชาวิทโต

สงฺฆโมจ ธรรมโก พุทธุตต์ อิจฺเจกาพฺพชฺชเมวิทฺติ

พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ คือนเบิกบานได้ก่อน สอนให้ผู้อื่นตรัสรู้ธรรม

พระธรรมเล่าดังมีได้ทรงไว้ ดังมีเล่าที่สาวอกของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้เบิก
บานได้ก่อน ตามรัตนะนั้นเนื่องเป็นอันเดียวกันฉะนั้น

วิสุทฺธิ อุตฺตมํ เสฏฺฐํ โถกุตฺตํ รัตนคฺคยํ

อุตฺตมคฺคิ ปตฺถนํ อุตฺตโน สุทฺธิกามินํ

ธรรมมาปฏิปชฺชนทานํ ปรมา ย วิสุทฺธิชา

รัตนทั้งสามบริสุทธิ์อุดมสูงสุดประเสริฐในโลก ย่อมเป็นไปด้วยดี เพื่อ
ความบริสุทธิ์พิเศษอย่างยิ่ง แก่สัตว์ผู้เต็มใจได้แต่ปรารถนาความบริสุทธิ์
แก่คน ปฏิบัติโดยชอบอยู่

วิสุทฺธิ สัพฺพเกตฺเตหิ โหติ ทุกฺเขหิ นิพฺพุติ

ความบริสุทธิ์หมดจดวิเศษ จากกิเลสทั้งปวงเป็น นิพพุติ คบจากทุกข
ทั้งหลาย

นิพฺพานํ ปรมํ สุตฺตํ นิพฺพานํ ปรมํ สุตฺตํ

นิพพานอันยอดเยี่ยม นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

เอเคน สจฺจวชฺเชน สุตฺตํ โหตุ สัพฺพทา

ด้วยสัตถุจาจากาษิตน์ ขอสัตถุติสุขวิบุลยต์ จึงเกิดมีเป็นวิบากสมบัติ

รัตนคฺคยานุภาเวณ รัตนคฺคยเคชฺชตา

อุปททวนฺตรายา จ อุปสฺสคฺคา จ สัพฺพโส

มา กทาจิ ธรรมุตฺตํ ฐฏฺฐํ สยามานเมวิทฺติ

ด้วยเดชานุภาพพระรัตนตรัย เป็นปฏิพาหโนบายทางกันอุปถวันฺตราย
อุปสรรคความเข้าไปขัดของทั้งหลาย จึงอย่าได้ถูกต้องพ้องพาดยามรัฐ
มหาชนบทนเดย จึงนิราศ์บาราศ์ไถดด้วยประการทั้งปวง

อาโรคิยสุชฌเฉว

คโค ที่ฆายคาบี ๑

คพพคตฺถนณ๑ สมนปคโย

สุขํ สพพคตฺถ ใสคฺคิ ๑

ภวนคฺ สมนปคตฺถนคฺ

สุยามานํ ฐฐสฺปาตินํ

ความสุชดำราญปราศจากโรคอันตราย และความเป็นผู้มีอายุยืนนาน และ
บริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายซึ่งจะเกือกุดแก่ความไม่มีโรคและอายุยืนนั้น ทั้ง
สุชได้มนัสและสวัสดิศุภกิบุผลต จงเกิดมพร้อมบริบูรณ์ แต่สมเด็จบรม-
บพิตรพระราชสมภารเจ้ากับทั้งสมเด็จบรมราชเทวี พระราชโอรส
พระราชธิดา และพระบรมราชวงศานุวงศ์ ข้าพุทธขอของรุดีพระบาทราช
บริพารทั้งปวง ซึ่งทรงอภิบาลบำรุงสยามรัฐมหาชนบทน

เต ๑ ฐฐสฺจ ๑ รกฺชนคฺ

สุยามฐฐจิกเทวดา

สุยามานํ ฐฐสฺปาตฺธิ

ธมฺมามีเดหิ ปุชิตา

ขอเทพเจ้าทั้งหลาย ผู้ถึงสถิตในสยามรัฐนี้ ซึ่งสมเด็จบรมบพิตรพระราช
สมภารเจ้า ได้ทรงบชาด้วยธรรมพดีอามิสพดีเนื่องนิจ จงคงไมตรีจิต
อภิบาลรักษา สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า กับทั้งรัฐมณฑล
ทั่วจังหวัดพระราชอาณาเขตให้ตั้งถาวรพ้นรพอันตราย

ดีทฺฐมคฺคฺ ดีทฺฐมคฺคฺ

ดีทฺฐมคฺคฺ อิทํ ผลํ

เขตต์มิ รตนคฺคฺยตฺถมิ

สมฺปสฺทาทนเจคโส

ขอผลของจิตที่เต็มมิได้ในพระรัตนตรัยนั้น จงเป็นผลสำเร็จ จงเป็นผล
สำเร็จ จงเป็นผลสำเร็จ ตามพระบรมราชประสงค์ทุกประการ

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม
263 ถนนพระราม 6 สหภาพอุสาหกรรม ซอย 2 โทร. 577.66
นายรส รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์ และ ผู้โฆษณา 2500

